

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ

KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan

Adem ÖZDOĞAN

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emin BARLAS

TOKAT- 2021

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Emin BARLAS danışmanlığında hazırlamış olduğum “Kamu Finansman Kaynaklarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin ispat edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.... /2021

Adem ÖZDOĞAN

(İmza)

Canım Anneme ve Babama...

Feride & İsmail ÖZDOĞAN

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimin başlamasından bu tez çalışmasının bitimine kadar geçen süre zarfında, zaman kısıtı göstermeksizin her daim bilgi, tecrübe, özgün düşünce ve yorumlarıyla yanımda olan ve tez çalışmamın nihayete kavuşması için ayrıca özveride bulunan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Emin BARLAS'a, bu çalışmanın bir kalıp haline gelmesi noktasında desteklerini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Rüştü YAYAR'a, çalışmanın ampirik analiz bölümünün sonuçlanması noktasında bilgi ve yardımlarını esirgemeyen sayın Dr. Öğr. Üyesi Emre DÜNDER'e ve değerli görüş ve önerileri ile katkı sağlayan saygıdeğer jüri üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, eğitim hayatımın her anında yanımda olan sevgili anne ve babama, desteklerini esirgemeyen ablalarım ve bu süreçte yanımda olan arkadaşlarım ile diğer tüm dostlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Mayıs, 2021

Adem ÖZDOĞAN

ÖZET

Ekonomik büyüme, geçmişten günümüze kadar geçen zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için önemli bir eşik olmuştur. Ülkeler için bu eşğin sürdürebilir bir çerçevede sağlanması ekonomi politikalarının başında yer almaktadır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin birden fazla etken ve değişkeni bulunmaktadır. Ekonomik büyümeye etki eden bu değişkenlerden biri ise kamu finansman kaynaklarıdır.

Kamu finansman kaynakları temelde vergi gelirleri ve borçlanma gelirleri üzerine inşa edilmektedirler. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ya devlet tarafından ya da devlet destekli özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Devletin ekonomik büyümeyi sürdürebilir bir çerçevede sağlam temellere dayandırması kamu finansman kaynakları ile sıkı bir ilişki içinde olmaktadır.

Çalışmada kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyüme üzerinde ki etkisi Türkiye özelinde 2006: Q1 – 2020: Q3 dönemleri VAR Analizi yardımıyla test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde kamu finansman kaynakları ile kamu finansman kaynaklarının piyasaya geçiş köprüsü olarak kamu harcamalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, ekonomik büyüme kavramı ile Türkiye’de kamu finansman kaynakları, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları süreçlerine çeşitli veriler çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, kamu finansman kaynakları ile ekonomik büyüme verileri üzerine analiz uygulanmıştır. Öncelikler verilerin durağanlıkları Phillips – Perron durağanlık testi ile test edilmiştir. Durağan verilerin varyans ayrışımı yapıldıktan sonra VAR analizi yapılmış ve son olarak kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyüme üzerine etki – tepki fonksiyonları test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Finansman Kaynakları, Ekonomik Büyüme, VAR Analizi, Etki – Tepki Fonksiyonları

ABSTRACT

Economic growth has been an important threshold for developed and developing economies in the past to the present. Ensuring this threshold in a sustainable framework for countries is at the forefront of economic policies. Sustainable economic growth has multiple factors and variables. One of these variables affecting economic growth is public financing sources.

Public financing sources are basically built on tax revenues and borrowing revenues. The sustainability of economic growth, especially in underdeveloped and developing economies, is provided either by the state or by the state-sponsored private sector. The state's foundations on solid foundations in a sustainable framework of economic growth have a close relationship with public financing sources.

In the study, the impact of public financing resources on economic growth was tried to be tested in Turkey with the help of VAR Analysis of 2006: Q1 – 2020: Q3 periods. The study consists of three parts. In the first part of the study, public expenditures were included as a bridge to the market of public financing sources and public financing sources. In the second part, the concept of economic growth and public financing sources in Turkey, economic growth and public expenditure processes were examined within the framework of various data. In the third and final part of the study, analysis was applied on public financing sources and economic growth data. Priorities data stasis was tested by Phillips – Perron stasis test. After the variance separation of static data was made, VAR analysis was performed and finally the effect and response functions of public finance sources on economic growth were tested.

Keywords: Public Finance Resources, Economic Growth, VAR Analysis, Impact – Response Functio

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
İTHAF(ADAMA).....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1:KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI ve KAMU HARCAMALARI .3	
1.1. KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI.....	3
1.1.1. Vergiler	3
1.1.1.1. Verginin Tanımı ve Özellikleri	4
1.1.1.2. Verginin Tarihsel Arka Planı: Doğuşu ve Gelişimi	7
1.1.1.3. Vergilerin Amaçları.....	9
1.1.1.3.1. Amaçların Gelişimi	9
1.1.1.3.2. Verginin Mali (Fiscal) Amacı	12
1.1.1.3.3. Verginin Mali Olmayan (Extra Fiscal) Amacı.....	13
1.1.1.3.3.1. Verginin ekonomik amaçları.....	13
1.1.1.3.3.2. Verginin sosyal amaçları.....	14
1.1.1.3.3.3. Verginin diğer amaçları.....	15
1.1.1.4. Vergilerin Sınıflandırılması.....	15
1.1.1.4.1. Konularına Göre Vergi Sınıflandırılması.....	16
1.1.1.4.2. Matrah Tespit Yöntemine Göre Vergi Sınıflandırılması	18
1.1.1.4.3. Subjektif– Objektif Vergi Sınıflandırılması.....	18
1.1.1.4.4. Ekonomik Faaliyetler İle İlişkisine Göre Vergi Sınıflandırılması	19
1.1.1.4.4.1. Dolaylı vergiler	20

1.1.1.4.4.1.1.	Katma değer vergisi	20
1.1.1.4.4.1.2.	Özel tüketim vergisi	21
1.1.1.4.4.1.3.	Banka ve sigorta muammele vergisi	22
1.1.1.4.4.1.4.	Şans oyunları vergisi	23
1.1.1.4.4.1.5.	Özel iletişim vergisi	23
1.1.1.4.4.1.6.	Gümrük vergileri	24
1.1.1.4.4.1.7.	Damga vergisi	25
1.1.1.4.4.2.	Dolaysız vergiler	26
1.1.1.4.4.2.1.	Gelir vergisi	26
1.1.1.4.4.2.2.	Kurumlar vergisi	28
1.1.1.4.4.2.3.	Veraset ve intikal vergisi	29
1.1.1.4.4.2.4.	Motorlu taşıtlar vergisi	30
1.1.1.4.5.	Diğer Vergi Sınıflandırmaları	31
1.1.2.	Borçlanma	31
1.1.2.1.	Kamu Finansman Kaynakları İçinde Borçlanmanın Yeri ve Önemi... 33	
1.1.2.2.	Borçlanmanın İktisadi Düşünce Yaklaşımlarındaki Gelişimi	34
1.1.2.2.1.	Klasik İktisadi Yaklaşım ve Öncesi	34
1.1.2.2.2.	Ricardian Eş Değerlik Yaklaşımı	35
1.1.2.2.3.	Neoklasik Yaklaşım	36
1.1.2.2.4.	Keynesyen Yaklaşım ve Sonrası	36
1.1.2.3.	Borçlanma Nedenleri	37
1.1.2.3.1.	Borçlanmanın Mali Nedenleri	38
1.1.2.3.2.	Borçlanmanın Ekonomik Nedenleri	39
1.1.2.3.3.	Borçlanmanın Sosyal ve Diğer Nedenleri	40
1.1.2.4.	Borçların Sınıflandırılması	40
1.1.2.4.1.	Borçların Sağlandıkları Kaynakları Açısından Sınıflandırılması 41	
1.1.2.4.1.1.	İç borçlanma	41
1.1.2.4.1.2.	Dış borçlanma	42
1.1.2.4.2.	Borçların Zaman Bakımından Sınıflandırılması	43
1.1.2.4.2.1.	Kısa vadeli borçlar	43
1.1.2.4.2.2.	Orta ve uzun vadeli borçlar	44
1.1.2.4.3.	Borçların Gönüllük Esasına Göre Sınıflandırılması	44

1.1.2.4.3.1.	Gönüllü borçlar	45
1.1.2.4.3.2.	Zorunlu ve yarı zorunlu borçlar	45
1.2.	KAMU HARCAMALARI	47
1.2.1.	Kamu Harcamalarının Tanımsal Çerçevesi	47
1.2.2.	İktisadi Düşünceler Çerçevesinde Kamu Harcamaları	48
1.2.3.	Kamu Harcamalarının Çeşitli Kriterler Etrafında Ayrımı	49
1.2.3.1.	Kamu Harcamalarının Devlet Faaliyetlerine Dağılışı Bakımından Ayrımı	49
1.2.3.2.	Kamu Harcamalarının Kaynak Ve Gelir Dağılımına Etkisi Bakımından Ayrımı	49
1.2.3.3.	Kamu Harcamalarının İktisadi Gelişmeye Etkisi Bakımından Ayrımı	50
1.2.4.	Kamu Harcamalarının Artışı ve Artış Nedenleri	51
1.2.4.1.	Kamu Harcamaları Artış Kanunu: Adolp Wagner	51
1.2.4.2.	Kamu Harcamalarına Peacock ve Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi.	51
1.2.4.3.	Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri.....	51
1.2.5.	Kamu Harcamalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri.....	52
1.2.5.1.	Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkisi	52
1.2.5.2.	Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	53
1.2.5.3.	Kamu Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi	53
1.2.5.4.	Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandıran Etkisi	54

BÖLÜM 2:EKONOMİK BÜYÜME PERSPEKTİFİNDE KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI..... 55

2.1.	EKONOMİK BÜYÜME	55
2.1.1.	Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi.....	56
2.1.2.	Ekonomik Büyümenin Kaynakları	58
2.1.2.1.	Teknolojik Gelişmeler ile Fiziki ve Beşerî Sermaye.....	59
2.1.2.2.	Ekonomik Büyümenin Kamu Finansman Kaynağı.....	60
2.1.2.3.	Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Kaynaklar.....	61

2.1.3.	Ekonomik Büyüme Teorileri	62
2.1.3.1.	Klasik Büyüme Teorisi ve Öncesi	62
2.1.3.2.	Keynesyen Büyüme Teorisi: Statik Analiz	64
2.1.3.3.	Modern Büyüme Teorileri: Horrod-Domar	64
2.1.3.4.	Neo Klasik Büyüme Teorileri: Robert Solow	66
2.1.3.5.	Sosyalist Büyüme Teorisi	67
2.1.3.6.	Schumpeter Gelişim ve Dalgalanma Görüşleri	67
2.1.3.7.	Rostow Gelişim Teorileri	68
2.1.3.8.	İçsel Büyüme Teorileri	69
2.1.4.	Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Süreci	71
2.1.5.	Türkiye'de Kamu Finansman Kaynaklarının Gelişim Süreci	75
2.1.6.	Türkiye'de Kamu Harcamaları Gelişimi	83
BÖLÜM 3: KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ: EKONOMETRİK ANALİZ.....		89
3.1.	KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ LİTERATÜRÜ	89
3.2.	ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	93
3.3.	ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE VERİ SETİ	93
3.4.	ZAMAN SERİSİ EKONOMETRİSİ TEKNİKLERİNİN ANALİZİ	94
3.4.1.	Değişkenler İçin Birim Kök Analizi	95
3.4.1.1.	Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi	96
3.4.1.2.	Phillips – Perron (PP) Testi	98
3.4.2.	VAR (Vector Auto Regressive) Yöntemi Yaklaşımı	99
3.4.3.	VAR Modelleri İçin Yapısal Analiz	103
3.4.3.1.	Varyans Ayrıştırılması ve Yorumlar	104
3.4.3.2.	Etki – Tepki Fonksiyonu ve Yorumlar	106
SONUÇ ve ÖNERİLER		112
KAYNAKÇA		117
EKLER LİSTESİ		128
ÖZGEÇMİŞ		Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No

Sayfa

Tablo 2.1: Büyüme Hızlarının Çeşitli Veriler Altında Hesaplanması	57
Tablo 2.2: ABD’den Sağlanan Bağış ve Krediler.....	81
Tablo 3.1: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları.....	94
Tablo 3.2: Phillips – Perron Durağanlık Analizi Sonuçları	99
Tablo 3.3: GSYİH Değişkeni İçin Tahmin Edilen VAR Modeline Ait İstatistikler....	103
Tablo 3.4: VAR Modeli İçin Varyans Ayrışımı Tablosu	106

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik No</u>	<u>Sayfa</u>
Grafik 2.1: Türkiye’de Büyüme Süreci – I(1924-1984).....	73
Grafik 2.2: Türkiye’de Büyüme Süreci – II(1985-2021)	75
Grafik 2.3: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı – I(1923-2000)	76
Grafik 2.4: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı – II(2000-2020).....	78
Grafik 2.5: Toplam Borç Servisi / GSMH Yüzdesi	82
Grafik 2.6: 1924-1976 Yılları Toplam Kamu Gideri(Milyon TL)	83
Grafik 2.7: 1977-1994 Yılları Toplam Kamu Gideri (Milyar TL).....	84
Grafik 2.8: 1999-2021 Yılları Toplam Kamu Harcamaları(Bin TL)	85
Grafik 2.9: 1999-2021 Yılları Cari, Yatırım ve Transfer Harcamaları Gerçekleşmeleri (Bin TL)	86
Grafik 2.10: 1999-2021 Yılları Cari, Yatırım ve Transfer Harcamalarının GSMH’ye Oranı (Yüzde)	87
Grafik 3.1: Dolaylı Vergilerin GSYİH’ye Olan Etki – Tepki Grafiği	108
Grafik 3.2: Dolaysız Vergilerin GSYİH’ye Olan Etki – Tepki Grafiği	109
Grafik 3.3: Dış Borç Gelirlerinin GSYİH’ye Olan Etki – Tepki Grafiği.....	110
Grafik 3.4: İç Borç Gelirlerinin GSYİH’ye Olan Etki – Tepki Grafiği	111

EKLER LİSTESİ

<u>EK No</u>	<u>Sayfa</u>
EK 1: Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Oranları – I (1924-2021)	128
EK 2: Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Oranları – II (1985-2021)	129
EK 3: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı ve Ekonomik Büyüme Oranları.....	130
EK 4: Toplam Borç Servisi (GSMH Yüzdesi).....	131
EK 5: VAR Analizinde Kullanılan Meta Veriler	132
EK 6: VAR Analizinde Kullanılan Meta Veriler (Devam).....	133
EK 7: 1924 – 1977 Yılları Toplam Kamu Harcamaları(Milyar TL), 1978 – 1998 Yılları Toplam Kamu Harcamaları (Milyar TL)	134
EK 8: Genel Devlet Harcamaları (1999 – 2021)(Bin TL)	135
EK 9: Genel Devlet Harcamaları / GSMH (1999 – 2021)	136
EK 10: R – Project Ekran Görüntüleri	137

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devleti
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi
AIC	Akaika Information Criterion (Akaika Bilgi Kriteri)
BIC	Bayerion Information Criterion (Bayerion Bilgi Kriteri)
BSMV	Banka ve Sigorta Muammele Vergisi Kanunu
C	Consumption (Tüketim)
DMKGKHK	Denizcilik Müsteşarlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunun Hükmünde Kararname
e.t.	Erişim Tarihi
EK	Ekler
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FPE	Akaika Final Prediction Error (Akaika Son Tahmin Hatası)
G	Goverment (Hükümet Alımları)
g.m.	Geçici madde
GK	Gümrük Kanunu
GRVK	Gider Vergisi Kanunu
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
H	Hipotez
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
I	Inversting (Yatırım)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV	Katma Değer Vergisi
KDVK	Katma Değer Vergisi Kanunu
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MB	Merkez Bankası
Md.	Madde

MTVK	Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu
NX	Net İhracat
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
ÖTVK	Özel Tüketim Vergisi Kanunu
PP	Phillips-Perron (Phillips – Perron Birim Kök Testi)
Q	Quarty(Çeyrek)
R-Project	R Core Team
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SC	Schwartz Criterion (Schwartz Bilgi Kriteri)
SMH	Safı Milli Hasıla
ŞVK	Şans Oyunları Vergisi Kanunu
t	Time(Dönem)
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜRMOB	Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası
TL	Türk Lirası
URL	Tek Düzen Kaynak Bulucu (Uniform Resource Loeder)
v.d.	Ve diğerleri
VAR	Vector Autoregression
VİVK	Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu
V.G.	Vergi Gelirleri

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomi politikalarının en önemli ayağını oluşturmaktadır. Devletler, ekonomik büyümenin devamlılığını sağlamak ve ekonomik büyümeyi etkin kılmak çabası ile ekonomik büyümeye etki eden faktörleri makro ekonomik çerçeve içerisinde iktisadi sistemin çeşitli değişkenleri arasında ki ilişkiyi tamamlamak koşuluyla bu çabaya karşılık arzulan sonucun elde edilmesi mümkün olabilmektedir.

Makro ekonomik çerçevede dünya ekonomilerinin küresel boyutlara ulaşması ile birlikte, ekonomik büyümeye etki eden faktörler ekonomik birimlerin küresel boyutta birbirine entegre olması ve gelişmesi sonucunda çeşitlenerek artmakta ve dolayısıyla çeşitlenerek artan faktörlerin oluşturduğu tercih fonksiyonu farklı ekonomik büyüme ölçümlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ekonomik büyümeye etki eden faktörlerin bir ayağını vergi gelirleri ve borçlanma gelirleri başta olmak üzere kamu finansman kaynakları oluşturmaktadır.

Ekonomik büyüme ile ekonomik büyümeye etki eden faktörler arasındaki fonksiyonel ilişki ekonominin genel yapısı ve ülkenin içinde bulunduğu konjonktür durumuna bağlı olarak doğrudan devlet tarafından veya devlet destekli özel sektör tarafından yerine getirilebilmektedir. Devletler, ekonomide otomatik düzenleyici bazı araçların piyasa da var olmasına karşın politika izlemesinde asıl olan müdahaleyi kamu finansman kaynaklarını kullanma yoluna giderek etkin bir müdahale şeması çizebilmektedirler. Etkin bir müdahale şemasında güdülen nihai amaç ekonomik büyümenin sürekli ve sistematik bir çerçevede değer bulması ile politika uygulayıcıların argüman seçimleri ve zaman metotlarının ikili ilişkisinin uyumuna bağlı olmaktadır.

Ekonomik büyüme kaynakların tam ve etkin kullanımı ile sıkı bir ilişki çerçevesindedir. Türkiye ve gelişmekte olan ülkelerin temel yapısal problemlerinin yanında kaynakların tam ve etkin kullanılmaması problemi piyasada devletin merkezi noktada ağırlığının varlığını kaçınılmaz olmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye ile gelişmekte olan ülke devletleri kaynak kullanımında etkinliği sağlamak ve

sürdürülebilir bir büyüme çitası yakalamak adına kamu finansman kaynaklarını kamu harcaması yoluyla piyasaya enjekte ederek sayısal büyüme ve kaynakların kalitatif olarak gelişmesine yardımcı olabilmektedir.

Türkiye ekonomisinin genel yapısı itibariyle sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile etkin kaynak kullanımı sorunsalının varlığı göz önüne alındığında, piyasada devletin kamu finansman kaynakları ile bu ikili diyagrama müdahaleci bir konumda olduğu göz önüne alındığında kamu finansman kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisinin varlığının saptanması çalışmanın esas amacı olacaktır. Bu bağlamda çalışmanın çerçevesi ikili ilişkinin saptanması açısından üç ana bölüm üzerine kurulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü, kamu finansman kaynakları ile bu kaynakların piyasaya aktarım köprüsü olan kamu harcamalarının teorik alt yapısına değinilecektir. Bu çerçevede ilk önce kamu finansman kaynaklarının en önemli ayağını oluşturan vergilere devamında bir diğer ayağını oluşturan devlet borçlarına ve son olarak ise piyasaya aktarım mekanizması olarak kamu harcamalarına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise, bu ilişkinin bağımlı değişken kısmını oluşturan ekonomik büyümenin teorik alt yapısı ile kamu finansman kaynakları ile olan nicel ilişkisine değinilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, Türkiye’de ekonomik büyümenin gelişim süreci ile kamu finansman kaynakları ve kamu harcamalarının yıllar itibariyle geçirdiği dönüşüm evresine de değinilecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise, Türkiye’de kamu finansman kaynakları ile ekonomik büyümenin istatiksel olarak test edilmesine dayanmaktadır. Test istatistiği yapılırken Türkiye’de 2006: Q1 – 2020: Q3 dönemlerine ait Dolaylı Vergi Gelirleri, Dolaysız Vergi Gelirleri, İç Borçlanma Gelirleri ile Dış Borçlanma Gelirlerinin GSYİH Gelirleri yönünde ki ilişkisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden çekilen veriler R – Project istatistiki programı yardımıyla Vektör Auto Regressive (VAR) modeli kullanılarak ilişki test edilerek sonuç ve önerilere değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI ve KAMU HARCAMALARI

1.1. KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI

Devlet, ekonomik ve sosyal faaliyetleri yerine getirebilmek ve bu faaliyetlerin devamlılığını sağlayabilmek için hem üretim faktörlerine sahip olmak hem de piyasada üretilen mal ve hizmetleri elde etmek zorundadır (Yaşa, 1973:39). Devlet, fonksiyonlarını yerine getirebilmek için, muhtaç olduğu kaynakları piyasada üretilen mal ve hizmet faktörlerinin piyasa fiyatını ödemek suretiyle elde etmektedir(Nadaroğlu, 1998:181). Piyasada üretilen mal ve hizmet fiyatlarını karşılamak için devletin gelir elde etmesi gerekmektedir. Başlangıçta ayni ve bedeni olarak karşılanan devlet gelirleri, parasal iktisat devrine geçilmeye başlanmasıyla birlikte para şeklinde elde edilmiştir (Sur, 1949:6).

Devlet gelirleri, esas itibariyle devletin egemenlik esasına dayanan ve egemenlik esası dışında kalan gelirler şeklinde ayrılmaktadırlar(Dikmen, 1964:43). Kamu finansman kaynaklarını temelde, vergiler, borçlanma, harçlar, resimler, cezalar, tazminatlar ile devletin hükümlerlik hakkına dayanarak ve gerektiğinde cebir kullanarak elde edilen genel gelirlerle birlikte mal ve emlaklarından, sınai, zirai ve ticari teşebbüs ve katılımlardan elde ettiği gelirler ile geçici gelirler oluşturmaktadır(Sayar, 1975:35). Çalışmanın genel çerçevesine uygun olarak kamu finansman kaynaklarından sadece vergiler ve borçlanmaya yer verilecektir.

1.1.1. Vergiler

Vergiler, devletin egemenlik esasına dayanan ve geçmişten günümüze kadar devletlerin en önemli gelir kalemlerinin başında gelmektedirler. Vergiler dar anlamda, kişi ve kurumlardan hukuki cebir altında, çeşitli kurallara göre ve karşılıksız olarak alınan paralardır. Geniş anlamda ise, dar anlamda vergi tanımlamasına ek olarak harçlar ve

şerefiyelerde dahil edilmektedir (Dikmen, 1964:43). Çalışmada vergi ile ilgili açıklamalarda dar anlamda vergi tanımlamasına yer verilecektir.

1.1.1.1. Verginin Tanımı ve Özellikleri

Vergi ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında da gerek eski gerekse yeni mali literatürde tam bir görüş birliği olmayıp; zamanın gereklerine ve tanımlı yapan maliye yazarlarının benimsemiş oldukları devlet ve iktisadi anlayışa göre değişmektedir. Bu doğrultuda yabancı ve yerli kaynaklarda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır.

Vergi ile ilgili yabancı literatürde yapılan bu tanımlamalara bakıldığında;

Montesquieu (1748), vergiyi karşılık ilkesine dayandırmıştır. Montesquieu göre devletin gelirleri, vatandaşların gelirlerinin bir bölümünü devlete vermeleriyle meydana gelmektedir. Vatandaşlar vergi vermek suretiyle, mallarının geri kalanını güvence altına almış olurlar ve rahat ve huzur içinde mallarından fayda sağlamış olurlar (aktaran Ay, 1993:16-19).

David Ricardo (2018) ise 19. Yüzyılın başlarında vergiyi, bir ülkenin doğal kaynaklarından(toprak) ve iş gücü(emek) ürününden, hükümetin kullanımına verilmiş parçalardır olarak tanımlamıştır. D. Ricardo, vergilerin sonuç olarak ülkenin ya gelirinden ya da sermayesinden ödendiğini belirtmiştir (Ricardo,2018:123).

Gaston Jese(1912) ise vergiyi, ‘‘kamu harcamalarını karşılamak amacıyla, belirli bir hizmet karşılığı olmamak ve geri verilmemek üzere alınan bir paradır’’ diye tanımlamaktadır. Lucien Mehl (1956) ise vergiyi, ‘‘devletin, mahalli idarelerin ya da kamu idarelerinin kamu yüklerini karşılamak amacıyla, gerçek kişiler, kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinden ödeme güçlerine göre, otorite yoluyla, kesin bir şekilde ve karşılığı bulunmaksızın aldıkları paradır diye tanımlamıştır’’ (aktaran Nadaroğlu, 1998: 215-216).

Vergi ile yapılan tanımlamayı, verginin mali olmayan fonsiyonlarında dahil edilmesiyle, iktisadi ve sosyal hayatı düzenlemede bir araç olarak görülmeye

başlanmıştır. Bu doğrultuda W.Gerloff(1948) ve H. Haller (1964) tarafından yeni gelişimin gereği olarak tanımlama yapılmıştır. Gerloff, “kamusal mali ihtiyaçların, iktisadi ve sosyal ve kamu ekonomisine ait diğer amaçların karşılanması için zorunlu olarak ve özel karşılık beklemezsizin kamu tüzel kişilerinca diğer ekonomik birimlere yüklenen ödemelerdir” diye tanımlarken; Haller ise, “siyasi karar sürecinde, çoğunluğun çıkarına göre belirlenen devlet görevlerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan, kamu hizmetleri ile herhangi bir şekilde ilişki haline getirilmeyen zorunlu bir ödetme olarak tahsil edilen bir araçtır” şeklinde tanımlanmıştır (Gerlof ve Haller’den aktaran Turhan, 1979:28).

Yabancı mali literatürde yapılan tanımlamalardan bazıları bu şekilde olmakla birlikte mali literatüre katkıda bulunan yerli tanımlamalar da mevcuttur.

Sayar(1975)’a göre vergi, kamu tüzel kişilerinin hizmetlerini yapmak için mükelleflerden iktidarları ile ölçülü ve karşılıksız olarak belirli kurallara göre almaları gereken kanuni ve cebri bir hissedir (Sayar, 1975: 87).

Aykut Herekman (1987) vergiyi, kamu yönetimince kamu gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirli bir hizmet karşılığı olmaksızın yasaya dayalı olarak kişi ve kurumlardan zorunlu olarak tahsil edilen paralardır şeklinde tanımlamıştır (Herekman, 1987:5).

Nadaroğlu (1998) ise vergiyi, devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanarak kamu tüzel kişilerinin, faaliyetlerine esas harcamaları karşılamak ve kendilerine atfedilen gereklerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki zorlama altında, özel bir karşılık söyleminde bulunmadan ve geri iade etmemek koşuluyla gerçek ve tüzel kişilerden aldıkları paraların tutarıdır’ diye tanımlamıştır (Nadaroğlu, 1998: 216-217).

Bulutoğlu’na (2004) göre ise vergi, toplumun gereksinimi olan devlet hizmetlerinin, bu hizmetlerin maliyetini karşılayacak bedelin, kanuni cebir altında zorunlu ödetmeler yoluyla yararlanma derecelerinin göz ardı edilerek, ödeme güçlerine

göre karşılıksız olarak alınan nakdi bedellerdir' diye tanımlamaktadır (Bulutoğlu, 2004a:337)

Pehlivan (2014) vergiyi, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden ödeme güçlerine göre zorunlu olarak aldığı ekonomik değerlerdir' diye tanımlamaktadır (Pehlivan, 2014:23)

Vergi ile ilgili yapılan bir tanımlama da Şen ve Sağbaş (2017) tarafından yapılmıştır. Vergi, devletin veya devletten yetkilendirme almış kamu kurum ve kuruluşların üstlenmiş oldukları mali ve mali olamayan amaçları yerine getirmek üzere gerçek ve tüzel kişilerden ve tüzel kişiliği olmayan bazı kurum ve kuruluşlardan hukuki zorlama ilkesi altında bedeni, ayni veya nakdi değerlerdir diye tanımlanmıştır (Şen ve Sağbaş, 2017:1).

Vergi zaman içinde gelişmiş, kurumsallaşmış ve sağlam bir düşünce sistemine kavuşmuş bir kavram halini almıştır. Vergi ile ilgili tanımlamalara klasik ve modern maliyeciler farklı şekilde yaklaşmış ve zaman içinde bu yaklaşımlar birbirini tamamlar nitelik kazanmıştır. Klasik maliyenin Kıt'a Avrupası'nda kurucusu olan G. Jeze'nin yaptığı tanımlamaya ilave modern maliyeciler verginin sadece kamu harcamalarını karşılamak üzere alınmayacağını, ekonomik ve sosyal hayata müdahale ile ekonominin doğal işleyişine müdahale etmek içinde alınabileceğini vurgulamışlardır (Türk, 2005: 111).

Vergi ile ilgili yapılan tanımlamalar çerçevesinde verginin özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Vergi, devletin egemenlik hakkına bağlı olarak, devlet ya da vergilendirme yetkisine sahip kamu kuruluşlarınca alınır (Erdem, Şenyüz, ve Tatlıoğlu, 2017:98-99).
- Vergiler, gerçek ve tüzel kişilerden ve tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlardan hukuki cebir altında ödeme güçlerine göre alınır (Sağbaş ve Şen, 2017:3). Türkiye'de hali hazırda yürürlükte olan 1982 Anayasasının Siyasi Haklar ve Ödevler başlığının Vergi Ödevi başlığı altında; *"Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler*

kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır’’...denilerek güvence altına alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982:Md:73).

- Vergi karşılıksızdır. Sunulan hizmetle doğrudan ilişkisi veya özel bir karşılığı yoktur (Susam, 2016:201-202).
- Vergiler, parasal bir yükümlülüktür. Tarihsel süreç içinde bedeni ve ayni olarak süre gelse de günümüzde para olarak ifa edilmektedirler (Nadaroğlu,1998:215).
- Vergi, kamu harcamalarının bir karşılığı ve ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek için alınırlar (Akdoğan, 2017:107).

Vergilerin diğer özellikleri ise şöyle sıralanabilir (Şen ve Sağbaş,2017:6).

- Vergiler geçici değil süreklilik arz eden gelir kaynaklarıdır.
- Vergiler genel anlamda yıllık tahsil edilirler.
- Vergiler özel kesimden kamu kesimine doğru aktarılan parasal yükümlülüklerdir.
- Vergiler zaman içinde değişim gösterebilecek dinamik karakterli gelir kalemleridir.

1.1.1.2. Verginin Tarihsel Arka Planı: Doğuşu ve Gelişimi

Verginin tarihsel süreci, insanların tek başına, gruplar halinde veya siyasi topluluklar halini almaya başladıkları zamandan beri kolektif nitelikteki ihtiyaçları gidermek için birbirileri ile müşterek ilişkiler kurmaya başladıkları andan itibaren karşılıklı olarak birbirilerini yükümlü kılma şeklinde başlamıştır (Turhan, 1979:1).

Tarihin ilk dönemlerinde savunma, kamusal alandaki tek faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. Toplulukların büyümesi, gelişmesi ve siyasi topluluklar olarak bütünleşmesi müşterek karşılanan kamusal ihtiyaçların ve bunların giderilmesi sorununu ortaya çıkarmıştır (Giray, 2010:7). Vergi, başlangıç itibarıyla ahlaki, dini ve sosyal nedenlerle gönüllü olarak krala, hükümrana veya dini lidere hediye ve yardım niteliğinde verilmiştir. Kamu hizmetlerinin gelişmesi ve merkezi devlet yapısının gelişmesi ile birlikte yardım ve gönüllü ödeme şeklinde olan vergiler, şeklen ve maddeten zora dayanan yükümlülükler halinin almışlardır (Turhan, 1976:2).

Eski çağların bilinen tarihi Mısır, Yunan, Çin, Orta ve Yakın Asya ve Roma medeniyetlerini kapsamaktadır. Eski çağ medeniyetlerinde devlet, gücünü ilahi bir güçten alan, kişiler karşısında mutlak üstün ve hakim olan hükümdarlıklarla yönetilmişlerdir (Varcan, 1988:5). Vergilemeye ilişkin ilk kayıtlara, bugünkü Sudan topraklarının yer aldığı bölgede ilk çağlarda hüküm süren Eski Mısır ‘da köylünün derebeyine zorlunlu hizmeti ve tarımal ürünler üzerinden onda bir nispetinden verildiği şeklinde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Şen ve Sağbaş, 2017:7). Eski yunanistanda, vergiler daha çok dolaylı vergi türü olarak alınmış, satış vergileri ile gümrük vergileri esasına bağlanmıştır. Hür vatandaş olma ilkesi ile bağdaştırmadıkları gelir ve servet vergilerini alınmamış kamusal hizmetler dolaylı vergiler ve gönüllü katkılar yoluyla karşılanmıştır (Uluatam ve Methibay, 1999:18).

Vergiye hukuki açıklık kazandıran ilk devlet düzeni maliye teşkilat kurumlarının hayli zengin olan Roma medeniyetinde karşımıza çıkmaktadır. Roma medeniyetinde, ilk başlarda aynı olarak toplanan vergiler, madeni paralarının kullanımının yayılması ile gelirler parasal olarak toplanmaya başlanmıştır (Sur, 1949:249). Roma medeniyeti vergileri, egemenliğin bir gereği olarak hukuki araçlar haline getirmiştir. Roma mali sisteminde vergiler, her bir vergi sadece belli harcamaları karşılamak üzere ve zoraki(cebri) olarak alınmıştır (Giray,2010:17).

Orta çağ, Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra başlayan, toplulukların feodal yapılar şeklinde yönetildiği ve sosyal ve iktisadi hayatta dinin etkili olduğu dönemdir. Orta çağda kiliselerin hakimiyeti altındaki tarım arazileri ekonominin ana unsurunu oluşturmuşlardır (Varcan, 1988:15). Orta çağda vergi, öncesinde devlet tarafından kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla alınan bir bedel olmaktan çıkıp, feodal yapının başında ki derebeyin kişisel bir geliri halini almıştır (Dikmen, 1964:62). Feodal yapıların çözülmesi ile ekonomik ve sosyal hayattaki iyileşmeler orta çağın sonlarında vergiler düzenli olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Kral bütçesi ile devlet bütçesi orta çağın sonlarına doğru birbirinden ayrı iki bütün halini almıştır (Varcan, 1988:20).

İslam dininin kurallarına göre şekillenen vergi sistemi, birer İslam devleti olan Emeviler, Abbasiler ve Selçuklu Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu’nun vergi sistemine dayanak teşkil etmiştir (Şen ve Sağbaş, 2017:8). İslam devletlerinde vergi esas itibariyle

Şer'i ve Örf'i vergiler olmak üzere iki şekilde oluşmuşlardır. Şer'i vergiler, islam dinini devlette ki yansıması şeklinde ifade edilen, bütün imparatorluğunun geliri olarak zekat, öşür, cizye ve haraçtan oluşmaktadır. Örf'i vergiler, islam devletlerine katılan yerlerde bulunan ve devam ettirilen vergiler ile sonradan uygulanan vergilerden oluşmaktadırlar (Dikmen, 1964:64).

Osmanlı İmparatorluğu islam dini esaslarına dayanan vergi yapısından etkilenmiş ve vergi yapısını aynı doğrultuda düzenlemiştir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı ile din eksenli vergi sistemi sorgulanır hale gelmiştir. 1856 yılında ilan edilen Islahat fermanı ile herkesten eşit şekilde alınacak bir vergi ihdas edilmiş ve cizye yürürlükten kaldırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925 yılında kaldırılan aşar vergisi ile dini esaslara dayanan vergi sistemi uygulanamaz hale gelmiştir (Şen ve Sağbaş, 2017:9).

Yeni çağda vergi, iktisadi düşünce akımlarının etkisi altında daha çok gelişme kaydetmiştir (Sur, 1949:33-57). Yeni çağda vergi, iki devreden oluşmuştur. İlk devre, olağan üstü gelirleri karşılamaktır. İkinci devre ise, vergi devresinin asıl kimliğine büründüğü ve verginin devletin temel gelir kaynağı teşkil ettiği devre olmuştur (Dikmen, 1964:65).

1.1.1.3. Vergilerin Amaçları

Devletin egemenlik gücüne dayanarak zoraki olarak karşılıksız alığı vergilerin ilk amacı kamu giderlerini karşılamak olmuştur. İktisadi ve sosyal hayatın gelişimine bağlı olarak vergilerin salınımında ki amaçlarda da değişimler meydana gelmiştir. Verginin amacı, devletin amaçlarına araç olacak şekilde yıllar itibariyle gelişim göstermiştir (Dikmen, 1964:99-101).

1.1.1.3.1. Amaçların Gelişimi

Devletin sahip olduğu bir araç olan verginin amacı, devletin amaçları ve tarihsel süreç içerisinde devletin fonksiyonlarının gelişimine paralel bir seyir izlemiştir (Şen ve Sağbaş, 2017: 17). 18. ve 19. Yüzyıla(yy) damgasını vuran Merkantilist anlayıştan başlayarak günümüze kadar pek çok iktisatçı, düşünür ve temel iktisadi kuramların

oluşturduğu görüşler devletin mali yapısını ve ekonomiye müdahalesini açıklamaya çalışmıştır (Susam, 2016: 23).

Devletin ekonomiye müdahalesini savunan ve iktisadi bir aktör olarak piyasa da var olması gerektiğini ortaya koyan iktisadi düşünce Merkantilizm olmuştur (Şen ve Sağbaş, 2016: 78). Esası devlet idaresi olan Merkantilizm, dünyadaki zenginliği sabit kabul ederek, bir ülkenin zenginleşmesinin ancak bir ülkenin fakirleşmesi ile mümkün olacağını belirtmektedir. Bu yüzden ticarete, sanayileşmeye, nüfus artışına, istilacılık ve yayılmacılığa büyük önem vermişler ve bir ülkenin zenginliğini, refahını ve büyümesini devletin sahip oluğu değerli madenlerin fazlalığı ile ölçmüşlerdir (Berber, 2014:257).

Merkantilizmin hüküm sürdüğü dönemlerde, devletin ekonomiye müdahalesinin ve devlet faaliyetlerinin artması devletin daha fazla gelir bulmasını gerekli kılmıştır. Devlet harcamalarının finansman kaynağı olarak gördükleri vergiler üzerinde önemle durmuşlardır (Şen ve Sağbaş, 2017:78). Verginin, devlet harcamalarının finansmanı olmasının yanı sıra iktisadi hayat üzerine ve iktisat politikasının belirli amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olabileceğini vurgulamışlardır (Turhan, 1976:33).

Merkantilist sistemde vergiler, devlet için gelir kaynağı olmasının yanında; ülke lehine dış ticaret fazlası oluşturmaları, ithal ve ihraç malları gümrük vergileri yoluyla dış ticaret açığının düzenlenmesi, nüfus politikalarının teşviki şeklinde uygulama alanı bulmuşlardır (Smith, 2011: 227-246).

Toplumsal ve ekonomik olaylarda *doğal düzenin* hakim olduğu, hükümrânın bu doğal işleyişe sadece varlığın devamı için gerekli düzenlemeleri yapması gerektiği ilkesiyle varlık bulan Fizyokrasi; tarımı net hasıla yaratan öncü sektör olarak ele almışlar, ticaret ve sanayi gibi sektörleri üretken olmayan kısır sektörler olarak nitelendirmişlerdir (Şen ve Sağbaş, 2017: 82-83). Merkantilist sistemde uygulanan ve karmaşık olarak nitelendirdikleri birden çok vergi uygulamasına karşı çıkmışlar ve tek üretken sektör olarak gördükleri tarım üzerinden verginin alınmasını belirtmişlerdir (Susam, 2016:26).

Klasik iktisadi anlayış, Merkantilistlerin para ve varlığı bir birine karıştırmaları, Fizyokratların tarımı net hasıla yaratan sektör olarak görmelerine karşı çıkmışlar(

(Tokathioğlu ve Selen, 2017:49) ve işgücü, iş bölümü ve sermaye ise en önemli üretim faktörü olarak görmüşlerdir (Smith,2017:17).

Fizyokratların öne sürdüğü *doğal düzenin* ilahi bir kuvvet tarafından kurulduğuna, Adam Smith ise bundan esinlenerek doğal düzenin kişisel hareket serbestisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını, işleyiş düzenini sağlayan *görünmez el- fiyat mekanizması* olduğunu, devletin ise zorunlu fena bir varlık olduğuna ve devlet faaliyetlerinin tarafsız olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Nadaroğlu,1998:95-96).

Tarafsız devlet anlayışının temel ilkesi olan Klasik iktisadi anlayış, denk ve küçük bir devlet bütçesi, ekonomik ve sosyal hayatta emvut olan doğal düzenin vergiler ve kamu harcamaları ile bozulmaması, vergilerin nisbi maddi düzende değişiklik meydana getirmemesi ve aksine vergilerin adil ve verimli olması gerektiğini savunmuşlardır (Turhan, 1976: 33).

1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra Klasik iktisadi anlayışın hakim olduğu ekonomik sistemin sarsılmasıyla, krizden çıkış yolu olarak J. Maynard Keynes, devletin geleneksel fonksiyonların ekonomi ölçeğinde genişletmesi yani devletin ekonomide aktif bir aktör olması gerekliliğini savunmuştur (Bocutoğlu, 2012:8).

Keynesyen teori, talep yönlü bir kurama dayanmaktadır. Ekonomide ki üretim ve istihdam hacmi toplam talep seviyesine bağlıdır. Toplam talep seviyesi kamu harcamaları ve vergiler yoluyla uyarılabilir. Bu noktada devlet piyasaya tam istihdam denge düzeyine kadar müdahale etmelidir (Özbilen, 1998:9).

Temel iktisadi değişkenlere makro düzeyde yaklaşan Keynesyen kuramın bu tutumuna karşılık Neo-Klasik İktisadi kuram, vergilerin bireysel ve dolayısıyla toplumsal refah düzeyinde meydana getirdiği etkiyi mikro düzeyde ele almış, vergileri kaynak dağılımında etkinliğin bir enstrümanı olarak bakmışlardır (Şen ve Sağbaş, 2017: 90-93).

Muhafazakar bir tutum ile devletin ekonomide ki yerinin küçülmesi gereğini savunan Monetarist görüş, bütçe açıkları ve büyük miktarda borçlanma gereğinden uzak durmak gerektiğini, ekonominin gerileme döneminde vergi indirimlerinin, ekonominin

genişleme döneminde ise kamu harcamalarında azalmaya gidilmesinin önermektedirler. Çoğu kez Monetaristlerle anılan Arz yanlı iktisadi görüşte, ekonominin arz yönünün desteklenmesi ve bununla vergi indirimi ile üretimin teşvikinin sağlanmasını politikalarını ileri sürmüşlerdir (Parasız, 1996: 12-13).

Devlet kuramının koruyucu devlet anlayışından müdahaleci devlet anlayışına kayması sonucu kamusal gereksinimlerde mali niteliğin ötesinde sosyo-ekonomik bir niteliğe doğru gelişmeye başlamıştır. Tüm kamusal gereksinimlerin en büyük finans kaynağı olan verigilerde mali bir araç olmasının yanında sosyo-ekonomik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Herekman, 1987:6). Verginin kamu harcamalarını karşılama fonksiyonuna verginin mali(fiscal) amacı, iktisadi ve sosyal fonksiyonunu karşılamak için mali olmayan (extra fiscal) amacı tabiri kullanılmaktadır (Nadaroğlu, 1998:217).

1.1.1.3.2. Verginin Mali (Fiscal) Amacı

Devlet, toplumun bazı gereksinimlerini ya kendi üstlenir ya da piyasa ekonomisine bırakarak tamamlayıcısı veya zararlarını azaltıcı roller üstlenerek yerine getirir. Devlet, sunacağı bu hizmetlerin maliyetini yurttaşlarından vergi toplamak suretiyle yapar (Bulutoğlu, 2004: 337). Verginin ilk ve en eski amacı, mülk ve teşebbüs gelirleri, harçlar, şerefîyeler ve kamu borçları ile karşılanmayan devletin ihtiyaçlarını, bir bakıma kamu gereksinimlerini karşılamaktır (Turhan, 1979: 32).

Vergi, kendisine öteden beri yüklenen ve ekonomi paydasında farklı amaçlar doğrultusunda yön verilmişse olsa ilk ve değişmez asli amacı devlet için gelir sağlama ve kamu harcamalarını finanse etmesidir.

Devlet için gelir sağlama amacı güden, ekonomik ve sosyal hayata müdahale niteliği taşımayan, kamu ihtiyaçlarının karşılığı ve gelir sağlama önceliği olan vergiler mali (fiscal) amaçlı vergiler olarak adlandırılmaktadır (Nadaroğlu, 1998:217).

Verginin mali amacı, Klasik iktisatçı ve maliyeciler tarafından savunulmuş ve vergilerin sadece kamu giderleri karşılama amacı gütmesi ve ekonomi paydasında ki

paydaşların tercihleri üzerinde etki yaratmaması yani tarafsız olması görüşü benimsenmiştir (Erdem vd., 2017:131).

Klasik iktisadi anlayış ve münferit aynı amaçlı diğer iktisadi düşüncelerin benimsemiş olduğu yansız bir vergi, artan devlet faaliyetleri ve dolayısıyla tarafsız devlet anlayışının hâkim olduğu görüşün değişmesi, devletin müdahaleci bir karakter kazanması, geleneksel hizmetlerin yanı sıra iktisadi ve sosyal alanlara yeni görevler yüklenmesine neden olmuştur (Edizdoğan, 2004:161-162).

1.1.1.3.3. Verginin Mali Olmayan (Extra Fiscal) Amacı

1929 Ekonomik krizinden sonra Keynesyen ekolün öncülüğünde tarafsız devlet anlayışının yerinin müdahaleci devlet anlayışının alması ile birlikte verginin asli amacı olarak görülen kamu harcamalarını karşılama fonksiyonunda da değişiklik meydana gelmiştir. Vergi, mali amacın yanı sıra ekonomik ve sosyal hayata müdahale şeklinde mali amacın dışında amaçlarla alınmaya başlanmıştır.

1.1.1.3.3.1. Verginin ekonomik amaçları

Verginin ekonomik amacı, verginin ekonomik hedeflere ulaşmada bir araç olarak kullanılması (Şen ve Sağbaş, 2017:24) ve bu doğrultuda verginin miktar ve bileşiminde yapılacak olan ayarlamalar şeklinde ifade edilebilir.

İktisat politikasının bir dalı olan maliye politikası, bir ekonomide temel makro ekonomik hedeflere ulaşmak için vergileri bir araç olarak kullanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda vergilerin nispet ve bileşiminde çeşitli ayarlamalar yapmaktadır. Bu doğrultuda maliye politikası amaçları ile verginin ekonomik amaçlarının bir birinden tamamen bağımsız olmadığı söylenebilir (Ataç, 2009:36).

Maliye politikasının temelde, ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmasının sağlanması ile gelir ve servet dağıtımında adaletin sağlanması şeklinde üç ana amacı (Ulusoy, 2016:35) aynı zamanda vergilerin ekonomik amaçları içinde de yer almaktadır. Bu amaçlara ilave olarak; ekonomide kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, cari işlemler dengesini muhafaza etmek, tüketimi kısıp tasarrufu teşvik

etmek, ekonomide bölgesel ve sektörel dengesizlikleri gidermek (Şen ve Sağbaş, 2017:25) ve özel kesim yatırım harcamalarını ve üretimi teşvik etmek (Edizdoğan, 2004:163) şeklinde verginin diğer ekonomik amaçları da sıralanabilir.

1.1.1.3.3.2. Verginin sosyal amaçları

Verginin sosyal amacı, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, gelir ve servet dağılımında ki eşitsizliklerin azaltılması amacına yönelik (Şen ve Sağbaş, 2017:25) olarak verginin nispet ve oranında düzenlemeler yapılması olarak ifade edilebilir.

Vergilerin mali(fiscal) amacının yanı sıra, sosyal ve iktisadi nitelikteki bazı amaçları da yerine getirilebilmesi ve bu yönde vergilere görev yüklenmesi gerektiğini bilimsel olarak ilk kez ortaya atan iktisatçı Adolp Wagner olmuştur (Nadaroğlu,1992:219). A.Wagner, verginin yeniden gelir dağıtıcı fonksiyonunu sosyal ve ahlaki gerekçelere dayandırmıştır. J. Maynard Keynes ise, bu kurama iktisadi bir kimlik kazandırarak geliri yeniden dağıtıcı bir vergileme ile yüksek geliri azaltmak, düşük geliri desteklemek suretiyle tüketim eğilimi ve efektif talebin artırılması ve böylece istihdam seviyesinin artırılmasını öngörmüştür (Turhan, 1979:45).

Gelir dağılımı, bir ekonominin toplam gelirinin, ekonomi içinde ki bireyler nezdinde dağılım oranı olarak ifade edilebilir (Özbilen, 1998:373). Ekonomik birimlerin sahip olduğu üretim faktör miktarı ve bu faktörlerin üretime koşulması ile üretimde tutulması nispetinde üretilen katma değerden pay alacaklardır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017:346).

Piyasa mekanizmasının işleyişi sonucu gelir dağılımının ekonomi paydasında ki bireylere ilk dağılımı gerçekleşecek ve tam rekabet piyasası koşulunda gerçekleşen gelir dağılımı, hiçbir bireyin refahını azaltmadan herhangi bir bireyin refahını arttırmanın mümkün olmadığı Pareto optimalite koşulunda gerçekleşmiş olacaktır (Kirmanoğlu, 2017:70). Piyasa mekanizmasının etkin işlemediği, eksik rekabet şartlarının varlığı ve Pareto optimalite koşulunun tam anlamında sağlanmadığı durumlarda, *olabildiğince adalet* temel ilkesine göre, dağıtıcı ve eşitleyici adalet ilkelerine uygun, ekonomik birimler arasında farklı düzenlemelerin yapılarak ikinci gelir dağılımı yoluyla sosyal

refah düzeyinin en uygun şekilde sağlanması hedeflenmektedir (Tokathioğlu ve Selen, 2017:348-351).

Gelirin yeniden dağıtılması çerçevesinde uygulanan vergi ve diğer politikalar yoluyla, gelirin üretime katılan sınıflar arasında dağılımı ve gelirin bireyler arasında ki dağılımı temelde uygulanan politikalar nezdinde üç grupta toplanabilir (Akalin, 2016:193-197).

1. Faktör piyasasına yapılan doğrudan müdahaleler; asgari ücret yasası, azınlıklara, bedensel özürlülere, sabıkalılara, kadınlara istihdam önceliği sağlayan kotolar koymak ve ayrımcılığı yasaklayan yasalar koyma ve saire gibi.

2. Fiziki ve beşeri sermayenin sahipleri arasında ki sağlımlına müdahale etme; Veraset ve İntikal Vergisi, Emlak Vergisi, Motolu Taşıtlar Vergisi gibi servet vergileri, ücretsiz eğitimin yüksek öğrenimde de sağlanıp fırsat eşitliğinin sağlanması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) kurulması.

3. Gelir dağılımına yapılan doğrudan müdahaleler; vergi ve transfer politikaları ve erdemli malların vergi sistemleri ile vergi politikaları yoluyla özendirip finanse edilmesi yoluna gidilmesi.

1.1.1.3.3. Verginin diğer amaçları

Verginin; mali, ekonomik ve sosyal amaçlarının yanısıra ülkelerde, ekonomik ve sosyal konjonktür etkisi ile ülkeden ülkeye değişen diğer amaçları da söz konusu olabilir.

Verginin diğer amaçları, esas itibariyle refah amaçları ile bağdaştırılamayan üretim rasyonelliği ve üretimin halkın tercihleri ile uyum haline getirilmesi, kendi kendine yetinmeyi garanti altına alma, halkın sağlığını, refahını ve kültürünü tehlikeye atan durumları düzenleme, üretimin içsel ve dışsal rasyonelliğini sağlama ve nüfus politikasına etki eden diğer düzenlemeler gibi verginin diğer amaçları ile birbini tamamlayan amaçların tümü şeklinde ifade edilebilir (Turhan, 1979:48-52).

1.1.1.4. Vergilerin Sınıflandırılması

Rasyonel bir vergi politikasının esaslarını belirleyebilmek, mevcut vergi düzenini değerlendirebilmek veya belli amaçlara yönelik bir vergi sistemini koruyabilmek için

yükümlülere karşılıksız ve zoraki ödetmeler şeklinde yüklenen, her ülkede sayıları fazla olan bu mali yükümlülükleri belli esaslara göre gruplandırmak, sematize etmek zorunlu olmaktadır (Turhan, 1975:107). Vergileri belli kriterlere göre sınıflandırmakta ki amaç, öngörülen iktisadi, mali ve sosyal politikaların gerçekleştirilmesinde son derece etkin olan vergilerden daha bilinçli ve etkili bir şekilde yararlanmaktır. Özelliklerine ve yapısına göre belirlenmemiş vergilerin iktisadi, mali ve sosyal politikalarla ilintili bir şekilde kullanılmaması vergilerle istenilen sonuca ulaşmada olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Nadaroğlu, 1998:324).

Vergiler, çok çeşitli kriterler doğrultusunda sınıflandırılmaktadır. Vergilendirilmeye esas kriterler, vergiyi koyan irade, vergilerin sürekliliği, vergilerin ödeme şekli, vergilerin oranlı veya oransız olması, vergilerin konusu, matrah, kapsamı ve kaynağı göz önünde bulundurma, ekonomik etkilerine ,vergilerin objektif ve subjektif olması gibi bir çok kritere göre sınıflanılmaktadırlar (Sayar, 1975:179-188).

1.1.1.4.1. Konularına Göre Vergi Sınıflandırılması

Vergilerin konularına göre sınıflandırılması, vergilerin kaynağının veya konusunun esas alınarak yapılan ve vergilerin gelir, servet ve harcama vergileri olarak ayırma tabii tutulduğu sınıflandırma şeklidir (Şen ve Sağbaş, 2017:60). Günümüzde mevcut vergi sınıflandırmaları içinde en rasyoneli ve gerçekçisi olarak literatürde yer alan vergilerin konularına göre sınıflandırılması aynı zamanda mükellefin sahip olduğu iktisadi kaynakları esas almasından dolayı ekonomik tasnif olarakta adlandırılmaktadır (Nadaroğlu, 1998:333).

Vergi yükümlülerinin düzenli ve sürekli bir şekilde, genellikle yıllık olarak çeşitli kaynaklardan sağladığı kazanç ve iratların toplamı geliri oluşturmaktadır. Gelirin gerçek kişiler tarafından elde edilmesi ve vergilendirilmesi durumunda şahsi gelir vergisi; tüzel kişilikler tarafından elde edilmesi halinde vergilendirilmesi ise kurumlar vergisi olarak adlandırılmaktadır (Türk, 2005:149). Bu vergiler, geniş anlamda gelir vergisini oluşturan gelirin elde edildiği anda alınan vergilerdir (Nadaroğlu, 1998:333).

Servet vergileri, gelirin kullanılan kısmından artan kalan, tasarruf edilen bölümünün biriktirilerek menkul ve gayrimenkul alanlara yönlendirilerek ortaya çıkan birikimin vergi konusu olması durumunda ortaya çıkan vergileme türüdür (Sayar, 1975:194). Servet vergileri, verginin alınma durumu, niteliği ve diğer çeşitli özellikleri göz önüne bulundurularak kendi içinde ayrıma tutulmuşlardır. Bu ayrımlardan ilki Genel servet vergileridir. Genel servet vergileri, servet üzerinden alınan ve peryodik olarak her yıl tekrarlanan vergilere Peryodik servet vergileri, olağan üstü duumlarda tek seferlik olarak alınan servet vergilerine Tek seferlik servet vergileri ve servetin devri neticesinde gerçekleşen devri servet vergilerinin toplamından oluşmaktadır (Herekman, 1987:97-98).

İkinci ayırım ise; servetin belli ögeleri üzerinden alınan, objektif bir vergi olarak Kısmi servet vergileridir. Kısmi servet vergileri, bina, arazi ve arsaların vergilendirilmesine yönelik olarak Servet vergileri ile sahip olunan motorlu taşıtlar üzerinden alınan Motorlu taşıtlar vergisinden oluşmaktadır (Akdoğan, 2017:273-275). Diğer ayrımlar ise; servetin dönem başı ile dönem sonu artışı arasında ki farktan alınan Servet artış vergileri ve servetin tümünün veya bir kısmının karşılıklı ve karşılıksız olarak el değiştirmesi sırasında yeni sahibi tarafından ödenen Servet transferi vergileridir. Servet transferi vergileri Veraset ve İntikal Vergisi ile Taşıt Alım Vergisinden oluşmaktadır (Herekman, 1987:100).

Harcama ya da gider vergileri, gelir ve ya servetin tüketimi sırasında alınan vergilerdir. Harcama vergileri, üretilen, satılan veya tüketilen mal ve hizmetler üzerinden alınan; fiyatlarla kaynaşma özelliği taşıyan gayrişahsi nitelikli vergilerdir. Katma Değer Vergisi (KDV), Gümrük vergileri ile Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi vergiler harcama vergilerine örnek teşkil etmektedirler (Orhaner, 2007:219-220). Harcama vergileri, kişilerin gelir şedülünden bağımsız olarak alınan objektif karakterli vergiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

1.1.1.4.2. Matrah Tespit Yöntemine Göre Vergi Sınıflandırılması

Vergiler matrahlarına göre ad-valorem vergiler ve spesifik vergiler olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmaktadırlar (Şen ve Sağbaş, 2017:65). Vergiye esas iktisadi unsurların matrah değerlerinin esas alınarak verginin uygulanmasına değer esasına dayanan ad-valorem vergiler; miktarlarının öncü alınarak vergi hesaplanmasına ise miktar esasının ele alındığı spesifik vergiler denir (Akdoğan, 2017:146).

Vergilerin adet, ağırlık, hacim, uzunluk gibi çeşitli kriterlere dayandırılarak üzerinden alınan vergiler spesifik vergilerin oluşumunu ortaya koymaktadır (Susam, 2016:226). Özel tüketim vergisinde bir paket sigaradan veya bir metre küp havagazından vergi almak, motorlu taşıt vergisinde motor silindir hacmine göre vergi almak spesifik vergilere örnek teşkil etmektedir (Erdem vd., 2017:149). Vergi matrahları bir değer olan ve parasal tutar olarak ifade edilen vergiler ise değer esaslı vergileri ortaya çıkarmaktadır (Susam, 2016:226). Kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi değer esaslı vergilere örnek gösterilebilir (Şen ve Sağbaş, 2017:65).

1.1.1.4.3. Subjektif– Objektif Vergi Sınıflandırılması

Verginin mükellefleri gerçek ve tüzel kişilerden oluşmaktadır. Bir vergi, yükümlülüklerin şahsi ödeme gücüne göre ayarlandığı ve ekonomik kaynakların tamamı üzerinden alınıyorsa bu tür vergilere şahsi ya da subjektif vergiler; mükelleflerin kişisel ve ailevi durumlarını ele alınıyorsa ve ekonomik kaynakların her birinden ayrı ayrı olarak alınan vergilere ise gayri şahsi ya da objektif vergiler denir (Turhan, 1975:109).

Vergilerin objektif ve subjektif vergiler olarak sınıflandırılması, mükelleflerin ekonomik ve sosyal durumları ile vergi ödeme güçlerinin daha iyi kavranmasına olanak sağlamaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017:68).

Şahsi vergiler, mükelleflerin eş ve çocukları, medeni durumu, az ya da çok ödeme gücüne sahip olması ve benzeri özellikleri dikkate alarak matrahtan indirim yapan ve genellikle artan oranlı tarifelerin uygulandığı vergilerdir. Bu vergilere Gelir vergisi ile Veraset ve İntikal vergisi örnek gösterilebilir (Orhaner, 2007:196). Gayri şahsi vergiler

ise, genellikle düz oranlı tarifelerin uygulandığı verginin konusu, eşyanın değeri, münferit üretim faktörlerinin getirdikleri hasıla ve irat sahiplerinin kişisel özelliklerini dikkate almayan vergilerdir. Bu vergilere, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve emlak vergisi örnek gösterilebilir (Turhan, 1975:110).

1.1.1.4.4. Ekonomik Faaliyetler ile İlişisine Göre Vergi Sınıflandırılması

Vergiler, ekonomik faaliyetler ile olan ilişkisine göre dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadırlar (Şen ve Sağbaş, 2017:61). Bu ayrım temelde verginin yansıması ölçüsü (Erginay, 1998:78-79) ve vergi konusunun devamlı veya geçici olması ve aynı zamanda tahsil şekli – tahakkuk usulü – olmak üzere iki kriter etrafında toplanmıştır (Sayar, 1975:182). Temel iki kriterin yanından, vergi yükümlüsünün önceden belli olup olmaması, verginin harcamalar üzerinden mi gelir ve servet üzerinden mi alındığı ve oran farklılaştırılmasına izin verilip verilmediği gibi diğer çeşitli kriterler yoluyla dolaylı dolaysız vergi ayrımı yapılabilinmektedir (Şen ve Sağbaş, 2017:61).

Verginin yansıması usulü, vergi yükünün ekonomik bazı imkanlardan yararlanılarak kısmen veya tamamen vergiyi ödemekle yükümlü mükellefi tarafından başkasına veya başkalarına devretmesi olayıdır (Muter, Çelebi ve Sakıncı, 2006:191). Vergi konularının istikrarlı ve sürekli olup olmaması; verginin her yıl tarh ve tahakkuk edilip edilmemesi gibi belli devreler etrafında gelişip gelişmemesi şeklinde tahsili yapılan vergiler tahakkuk usulüne dayanmaktadırlar (Erginay, 1998:79, Sayar, 1975:182).

Türkiye’de vergi sınıflandırılmaları verilerin kaynağını ile dolaylı – dolaysız vergi ayrımını esas alacak şekilde eş anlamlı olarak vergiler sınıflandırılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017:72). Çalışmanın ana konusunu oluşturacak ekonometrik analiz için gerekli olan toplam vergi gelirleri veri seti Gelir İdaresi Başkanlığından alınmıştır. Toplam vergi gelirleri veri seti dolaylı – dolaysız vergi gelirleri toplamından oluşmaktadır.

Bu doğrultuda Türk vergi sistemindeki vergiler dolaylı – dolaysız vergi ayrımı grubunda açıklanacaktır. Analiz çerçevesinde bu bakımından ele alındığından sürecin bu ayrım çerçevesinde olması uygun görülmüştür.

1.1.1.4.4.1. Dolaylı vergiler

Vergi, vergi yükümlüsü tarafından bir başkasına veya başkalarına yansıtabiliyorsa (Pehlivan, 2008:117) veya geçici olarak vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi anında tarh ve tahsil ediliyorsa (Erginay, 1998:79) bu tür vergilere dolaylı vergiler denilmektedir.

Dolaylı vergiler, anonim nitelik taşımaları dolayısıyla kişisel ödeme güçlerine uydurulması zor vergilerdir. Bundan dolayı vergi adaleti açısından adaletsiz vergilerdir. Dolaylı vergilerin daha çok harcama vergilerinden oluştuğu görüşü altında, mükellefin vergiyi verirken hissetmemesi vergi geliri açısından daha verimli olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Edizdoğan, 2004:266-267). Dolaylı vergiler, ekonomik konjonktür devrelerinde ve olağanüstü durumlarda verimliliklerini koruyan, yönetimi ve toplanma maliyeti kolay vergilerdir (Orhaner, 2007:195).

1.1.1.4.4.1.1. Katma değer vergisi

Katma değer vergisi (KDV), üretimden tüketime kadar geçen ekonomik sürecin her aşamasında mal ve hizmet hareketlerini konu alan, bir başkasına yansıtılmasının kolay olduğu, tahakkuk esasına dayanan, yayılı ve safi nitelikli genel tüketim vergileridir (Oktar, 2018:185). KDV üretimden tüketim sürecine kadar geçen her iktisadi aşamada alındığından bir yayılı işlem vergisi niteliği taşımaktadır (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2013:231). KDV'nin, diğer işlem vergilerinden ayıran özelliği, verginin her aşamada satış bedeli üzerinden hesaplanmakla birlikte her üretim ve dağıtım aşamasında katılan değer vergilendirilmesidir (Akdoğan, 2017:292).

KDV ilk defa 1954 yılında Fransa'da uygulanmaya başlanmış ve giderek yaygınlaşarak Avrupa Birliği tarafından da benimsenmiştir. Türkiye'de 1950'li yıllarda bu alanda ilk çalışmalar başlasa da 1985 yılında 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun(KDVK) yürürlüğe girmesi ile uygulama alanı bulmuştur (Oktar, 2018:186). Katma değer vergisi vergi matrahı, gayrisafi hasıla, gelir tipi, ücret tipi ve tüketim tipi olmak üzere uygulanmaktadır. Türkiye'de KDV tüketim tipine dayalı olmak üzere vergi indirimi yöntemine uygun şekilde hesaplanmaktadır (Şenyüz vd., 2013:232).

Türkiye’de ticari, sınai, zirai ve serbest meslek faaliyetleri nezdinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ile kanunda ve kanunun atıfta bulunduğu kanunlarda sayılı teslim ve hizmetler katma değer vergisine tabidir (KDVK,1984:md.1). KDV’nin yükümlüsü malı teslim eden, hizmeti sunan; ithalatta malı ve hizmeti ithal eden, transit taşımalarda gümrük geçiş işlemine muhattap olanlar ile işletme ve kurumların düzenledikleri oyunlarda bunları düzenleyen işletme ve kurumlardır (Bulutoğlu, 2004b:210).

Katma değer vergisinin kanuni oranı yüzde 10 olarak sabit bir orandır. Kanuni oranı Cumhurbaşkanı yüzde 1’e kadar indirmeye ve dört katına kadar arttırmaya yetkili kılınmıştır (KDVK, 1984:md.28). Türkiye’de yüzde 18 olarak tek bir oran ve kanunda sayılı olarak bazı mal ve hizmet gruplarında yüzde 1 ve yüzde 8 olarak indirimli oran belirlenmiştir (Oktar, 2018:214).

Katma değer vergisinin iktisadi açıdan çeşitli olumlu ve olumsuz yanlarının olmasının yanında, ekonomik büyümeye ve kalkımaya olumlu yönde etki yapmaktadır. Yatırım mallarına ait vergilerin çıkarılması, tam ve hemen indirimler, yatırım malları üzerinde çifte vergilendirmeyi önlemektedir. Yatırımları teşvik eden bir mali araç olması, artan yatırımlar üzerinden ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyebilir (Sayar, 1979:205).

1.1.1.4.4.1.2. Özel tüketim vergisi

Özel tüketim vergisi (ÖTV), malların durumuna göre üretim, ithalat ve dağıtım sürecinin sadece birinden alınan, kanunda ayrı ayrı belirtilen genel olarak alışkanlık verici maddeler, lüks maddeler ile sürümü çok yüksek bazı ilk maddelerin vergi konusu edildiği tek aşamalı dar kapsamlı dolaylı bir vergidir (Arslan , 2007:438, Turhan, 1979:259).

Türkiye’de 2002 yılında 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu(ÖTVK) ile uygulama alanı bulan ÖTV’nin konusunu, kanunda sayılı listelerde yer alan, petrol ve petrol ürünleri, genel olarak motorlu kara, hava ve deniz taşıtları, tütün ürünleri, alkol ve kolalı içecekler ve kozmetik ürünler, değerli taşlar ile elektronik ürünler oluşturmaktadır (Kızılot ve Taş, 2009:325-326, ÖTVK, 2002:md.1). Bu ürünlerin teslimi veya ilk kazanımı ile ÖTV doğmuş olmaktadır (ÖTVK, 2002:md.3).

ÖTV kanunu sayılı listelerde yer alan ürün ve ürünleri ithal edenler, üreticileri, imalatçıları, motorlu aracı tescil edenler veya kullanmak üzere ithal edenler ÖTV ‘nin mükellefleri olmaktadır (Bilici, 2018:162). ÖTV’de matrah, KDV matrahını oluşturan unsurlardan oluşmaktadır (ÖTVK, 2002:md.11). Tarifelere göre maktu ve nispi olarak hesaplanan vergi, peşin, onbeş günlük ve ayda bir olmak üzere ödenmektedir (Ünsal, 2006:205).

Hükümetler, kaynak dağılımında etkinliği sağlamak, gelir dağılımını düzenlemek, devlete gelir sağlamak, ithalatı kontrol altına almak, bazı malların talebini dengelemek ve bazı mal ve hizmetlere yönelik talebi kontrol altına almak gibi çeşitli nedenlerle ÖTV’ye başvurmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2018:218). Talebin fiyat esnekliği ve talebin gelir esnekliği tüketici grupları tarafından farklılık oluşturmaları, mallar karşısında tüketimi tam olarak etiklemeyebilir. Tüketicilerin vergi yüklerinde artışa neden olmaktadır. Artan fiyatlar karşısında tüketimi esnekliğe bağlı değişmemesi (Bulutoğlu, 2004a:360), kayıp ve kaçağa neden olabileceği gibi tüketime dayalı kar marjlarının artması yeni yatırımlara neden olabilir.

1.1.1.4.4.1.3. Banka ve sigorta muammele vergisi

Banka, bankerler ve sigorta şirketlerinin, kendilerine kazanım sağlayan her türlü yapmış oldukları bütün işlemler üzerinden kendi adına ve hesabına nakten veya hesaben aldıkları ve takakkuk eden paralar üzerinden ödenen dolaylı bir vergidir (Tosuner, Arıkan ve Yereli, 2001:336). Banka ve sigorta şirketlerinin, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere (Gider Vergileri Kanunu(GRVK), 1956:md.28), banka ve bankerlerin yapmış oldukları, bir bankanın gerçekleştirdiği para havalesi, teminat mektubunun verilmesi, müşteri adına çek veya senet tahsilatı ve bankacılık ve sigortacılık hizmeti sayılmamasına karşın aktifinde kayıtlı bulunan bir değeri satması gibi para ile ifade edilen bütün işlemler Banka ve Sigorta Muammele Vergisi’nin(BSMV) konusuna girmektedir (Şenyüz vd., 2013:307).

BSMV, Muammele Vergisi Kanununda ilk defa Banka Muammele Vergisi olarak düzenlenmiştir. Daha sonra KDV kanununun yürürlüğe girmesi ile Gider Vergileri Kanununda banka, baker ve sigorta şirketlerinin yaptıkları işlemleri konu alan kısımlar

dışında ki hükümler kaldırılarak BSMV olarak yürürlükte kalmıştır (Oktar, 2018:247). BSMV'nin yasal oranı yüzde 15, kambiyo işlemlerinde ise yüzde 1 olarak belirlenmiştir (GRVK. 1956:md.33/1). Mükellefin yazılı beyanı üzerine tarh olunan BSMV, beyanname verme süresi içinde vergiyi ödemekle yükümlüdürler (GRVK, 1956:md.47-48).

1.1.1.4.4.1.4. Şans oyunları vergisi

Şans Oyunları Vergisi, kanunda, ilgili mevzuat çerçevesinde yetki verilen kamu kurum ve kuruluşları tarafından her türlü oyunlar ve müşterek bahisler olarak düzenlenen ve sonucu tesadüflere dayalı olarak belirlenen oyunlara katılım sonucu alınan özel, nesnel ve dolaylı bir harcama vergisidir (Şans Oyunları Vergisi Kanunu (ŞVK), 2007:md.3/g., Oktar, 2018:259).

Şans oyunları vergisi, kendisine şans oyunları tertip etme hakkı verilen veya bu yetkiyi devralan kurum, kuruluş veya özel hukuk tüzel kişilerinin, düzenlenen şans oyunlarına iştirakçinin katılması, hizmetin katılımcıya ifası sonucu vergi kayda gelmektedir (Şenyüz vd. 2013:315). Şans oyunlarından elde edilen hasılat tutarından KDV düşüldükten sonra, spor müsabakalarına dayalı müşterek bayislerde yüzde 5, at yarışlarında yüzde 7 ve diğer şans oyunlarında yüzde 10 olmak üzere hesaplanarak mükellefin beyanı üzerine her ayın yirminci günü akşamına kadar ilgili vergi dairesine ödenmektedir (Akdoğan, 2017b:600).

1.1.1.4.4.1.5. Özel iletişim vergisi

Özel, nesnel ve dolaylı bir harcama vergisi olarak (Oktar, 2018:255) Özel İletişim Vergisi, kablolu veya kablosuz, mobil veya kablolu internet üzerinden haberleşme imkanı yaratan ve her nevi telekomünikasyon hizmetleri üzerinden alınan bir vergidir.

Türkiye'de 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 Marmara depremlerinden sonra, depremin yaralarını sarmak amacıyla getirilen ek vergilerle birlikte telekomünikasyon işlemlerini vergilendirmek üzere getirilmiştir. Başlangıç itibarıyla geçici olarak getirilsede 2004 yılından geçerli olmak üzere GRVK'de yapılan değişiklikle birlikte kalıcı olarak yürürlüğe girmiştir (Oktar, 2018:255, Şenyüz vd., 2013:313).

Özel iletişim vergisinin konusunu, mobil iletişim şirketleri tarafından verilen tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri, uydu üzerinden veya kablolu olarak radyo ve televizyon yayınlarının iletilmesi hizmetleri ve diğer çeşitli telekomünikasyon hizmetlerinden oluşmaktadır (Akman, 2011:265). Özel İletişim vergisinin matrahı, KDV'nin de matrahını oluşturan unsurlardan oluşan değer esastır. Takvim yılının her bir ayı olarak vergilendirilen özel iletişim vergisi, telekomünikasyon alt yapısını kurup işleten veya telekomünikasyon hizmeti sunan işletmecilerinden oluşan mükelleflerinin beyanı üzerine KDV açısından bağlı bulundukları vergi dairesince tarh edilmektedir (Şenyüz vd. 2013:313-314). Özel iletişim vergisi, KDV'nin matrahına ilave edilmemektedir. Gelir ve kurumlar vergisi uygulamasında gider kalemi olarak gösterilememekte ve vergilerden mahsup edilememektedir (Pehlivan, 2014:380).

1.1.1.4.4.1.6. Gümrük vergileri

Gümrük vergisi, bir ülke sınırından giren malın ithali (Akman, 2011:278) ve ya çıkan malın ihracı sırasında, uluslararası mal hareketlerinden yerli üretimi dış rekabete karşı korunması için uygulanan genel, nesnel ve dolaylı nitelikli bir harcama vergisidir (Oktar, 2018:273). Gümrük vergileri, ilgili mevzuat çerçevesinde eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin, ihracat vergilerinin ve tümünü ifade etmektedir (Gümrük Kanunu(GK), 1999:md.3/f-8/a).

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde ilk bağımsız gümrük tarifesi 1929 tarihinde kabul edilen 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu ile yürürlüğe konulmuştur. Yıllar itibariyle kabul edilen 1949 yılında 5383 sayılı ve 1972 yılında 1615 sayılı Gümrük Kanunları kabul edilmiş ve Avrupa Birliği(AB) uyum yasaları çerçevesinde 1999 yılında 4458 sayılı Gümrük Kanunu kabul edilmiştir (Oktar, 2018:274).

Gümrük vergisinin konusu, ülke sınırlarından giriş, çıkış veya transit geçiş işlemi olan her türlü madde, ürün ve değerlerden oluşmaktadır (GK,1999:md.3/23). Gümrük vergisi, malların ithali, ihracı ve transit geçişi sırasında gümrük sınırını aşması durumunda hesaba gelmektedir. Gümrük yükümlülüğünü yerine getiren kişiler tarafından, değer ve miktar esaslı tarifeye göre değişiklik gösteren matrah üzerinden hesaplanan vergi ilgili gümrüğe ödenmektedir (Akdoğan, 2017b:614-623).

Gümrük vergileri hem mali hemde sosyal ve iktisadi amaçlı olarak konulmuş vergilerdir. Gümrük vergileri, ülke ekonomilerine yön vermek, tüketimi düzenlemek, üretimi teşvik ve kontrol etmek mümkün olmaktadır. İthal edilen tüketim maddelerinin zorunlu olmayan veya lüks sayılan malların yüksek oranlı tarifelere tabi tutularak tüketimine sınır koyarak ülkede benzeri bulunan malların üretimini teşvik ederek ülke üretimine katkıda bulunması gümrük vergilerinin iktisadi amacıdır (Sayar, 1979:234).

1.1.1.4.4.1.7. Damga vergisi

Damga vergisi, gerçekleştirilen hukuki işlemlerle ilgili olarak, yazılıp imzalanmak, imza yerine geçecek bir işaret koymak ve elektronik imza kullanmak suretiyle matbu veya elektronik ortamda düzenlenen herhangi bir konuyu ıspat veya belli etmek için beyan edilen kağıt veya belgeler üzerinden alınan resim niteliğinde bir mali yükümlülüktür (Aktar, 2011:269, Arslan, 2007:476).

Türkiye’de damga vergisi uygulaması Fransa’daki uygulamadan esinlenerek uygulama alanı bulmuştur. Cumhuriyet dönemi ile birlikte 1928 yılında 1324 sayılı Damga Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. Çeşitli yapısal ve içerik eksiklikleri barındırması neticesinde bu eksikleri ve aksaklıkların giderilmesi 1950 yılı vergi reformu neticesinde 1964 yılında kabul edilen 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu çıkarılmıştır (Oktar, 2018:263-264).

Damga vergisinin konusunu, sözleşmeler, taahhütname ve temliknameler, kefalet, teminat ve rehin senetleri, faturalar, makbuzlar, beyannameler gibi vergi hukuku ilişkin kağıtlar, kararlar ve mazbatalar, ticari işletmelerde kullanılan kağıtlar, makbuzlar ve diğer değerli kağıtlardan oluşmaktadır (Arslan, 2007:475, Tosuner vd., 2001:346). Damga vergisinin mükellefi, kağıtları imzalayanlardır. Resmi daire ile kişiler arasında ki işlemlerde mükellef kişilerdir. Yabancı ülkelerde Türkiye’de ki elçilik veya konsolosluklarda düzenlenen işlemler ile ilgili damga vergisi mükellefi resmi dairelere ibraz edenlerdir (Damga Vergisi Kanunu, 1964:md.3). Damga vergisinde, nisbi ve maktu olarak iki çeşit matrah belirlenmiştir. Kağıtlarda gösterilen para miktarı verginin matrahıdır. Matrah üzerinden hesaplanan vergi, pul yapıştırarak, basılı damga konularak,

makbuz verilerek ve istihkaktan kesinti suretiyle ödenmektedir (Öncel vd., 2003:432-434).

1.1.1.4.4.2. Dolaysız vergiler

Vergi, vergi yükümlüsü tarafından bir başkasına veya başkalarına yansıtılamayan (Sayar, 1975:180), konusu ve yükümlüsü önceden belli olan ve verginin düzenli olarak tahsil edildiği (Muter vd., 2006:226) bu tür vergilere dolaysız vergiler denilmektedir.

Dolaysız vergiler, yükümlünün ekonomik durumuna uyudurulabilme olanağına sahip oldukları için dolaylı vergilere göre daha adaletli vergilerdir (Nadaroğlu, 1998:330). Buna karşılık, verginin tahsil sürecinin bulundukları yıldan sonraki dönemlere kayması, ekonomik dalgalanmaları geriden takip etmeleri dolaysız vergilerin ekonomik konjonktür dönemlerinde yaşanan dalgalanmalara karşı dolaylı vergilere göre daha duyarsız vergiler olmasına neden olmaktadır (Muter vd., 2006:227).

1.1.1.4.4.2.1. Gelir vergisi

Gelir kavramı, iktisadi açıdan dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı açıdan tanımlanmaktadır (Herekman, 1987:91). Devamlılık veya kaynak kuramının esas alındığı dar anlamda gelir kavramı, üretim faktörleri sahiplerinin bunları üretime sokmaları karşılığında elde ettikleri kaynaklardan devamlı şekilde elde ettikleri değerlerdir (Sayar, 1975:213). Safi artış kuramına dayanan geniş anlamda gelir ise, bir kimsenin belli bir dönemde ki varlıkların değer artışı, miras ve bağış gibi yollarla elde ettiği kazanımlar ve varlıkların dönem başı değerini aynı düzeyde tutmak koşuluyla kullanabildiği parayla ifade edilebilir nitelikte olan faydaların tümünü kapsamaktadır (Bulutoğlu, 2000a:385). Vergi uygulamasında siyasi, iktisadi ve yönetsel sebeplerden dolayı daha çok dar anlamda gelir kavramı esas alınmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017:190).

İki farklı tanımlama esasına dayanan gelir kavramına göre gelir vergisi tanımlamasıda dar ve geniş anlamda olmak üzere tanımlanmaktadır (Turhan,1979:135). Buna göre dar anlamda gelir vergisi, gerçek kişilerin belirli bir zaman diliminde elde ettikleri kazanç ve gelirlerinin net tutarları üzerinden, yükümlünün kendi kişisel ve aile bireylerini durumunu göz önüne alarak artan oranlı tarifeye göre hesaplanarak alınan

subjektif dolaysız bir vergidir (Nadaroğlu, 1998:350). Geniş anlamda gelir vergisi ise, gerçek kişilerin gelirinin yanı sıra gerçek olmayan kişilerin kazanç ve iratlarını da vergilenmesidir (Turhan, 1979:135).

Gelir vergisi uygulamasında üniter sistem ve sedüler sistem olmak üzere iki sistem esas alınmaktadır. Türkiye’de de uygulanan üniter sistem veya tek kademeli üniter gelir vergisi sistemi, mükellefin her türlü kazanç ve iratlarının toplamı suretiyle vergiye tabi tutulmasıdır. Çift kademeli üniter gelir vergisi sistemi ise, mükelleflerin çeşitli kaynaklardan elde ettikleri kazanç ve iratların ilk önce toplanarak tek oranlı bir tarife üzerinden vergi hesaplanmakta, daha sonra eğer mükellef geliri belli bir miktarı aşıyorsa artan oranlı bir tarife uygulanarak yeni bir vergi alınması esasına dayanmaktadır (Muter vd., 2006:232). Sedüler gelir vergisi sistemi, mükellefin çeşitli kaynaklardan elde ettiği kazanç ve iratların ayrı ayrı vergilendirilmesidir. Bu sistemde mükellefin belli bir dönemde elde ettiği kazanç ve irat toplamından vergi alınmamaktadır (Pehlivan, 2008:122).

Türkiye’de halen uygulanmakta olan Gelir Vergisi Sistemi’nin esası 1950 yılında Alman vergi sisteminden alınmış 5421 sayılı Gelir Vergisi Kanunu oluşturmaktadır. Bu kanun 1960 yılında çıkarılan ve 1961 yılında yürürlüğe giren 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’na (GVK) bırakmıştır (Pehlivan, 2014:152).

Gelir vergisi kanununa göre, gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı gelir vergisine tabidir (GVK, 1961:md.1). Gelir, ticari ve zirai kazançlar, serbest meslek kazançları, menkul ve gayri menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlar ile ücretlerden oluşmaktadır (GVK, 1961:md.2). Gelir vergisinin mükellefleri, gelirin yedi unsurunu oluşturan kazanç ve iratları elde eden gerçek kişilerdir (Oktar, 2018:8). Gelir vergisi, vergiye tabi gelirden indirimler düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden artan oranlı bir tarife esas alınarak hesaplanmaktadır. Beyan üzerine tarh olunan gelir vergisi, yıllık, muhtasar ve münferit beyanname olarak mükellefin veya sorumlunun beyanı üzerine tarh ve tahsil olunur (Akdoğan, 2017b:367-368).

1.1.1.4.4.2.2. Kurumlar vergisi

Geniş anlamda gelir vergisi, tüzel kişilerin iktisadi faaliyet gösteren işletmelerinin karlarından alınan gelir vergisinin dahil edilmesiyle bulunmaktadır (Tuhan, 1979:135). Tüzel kişi, başlıbaşına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli amaca göre örgütlenmiş mal toplulukları olmak üzere kanunen veya kendileri ile ilgili özel hükümler sonucu kişilik atfedilen birimlerdir (Türk Medeni Kanunu, 2001:md.47).

Kurumlar vergisi, tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşların, bir hesap dönemi içinde elde ettiği kurum kazancının kanunda belirtilen oran üzerinden hesaplandığı yıllık, safi, gerçek ve dolaysız bir vergidir (Pehlivan, 2014:258, Şenyüz vd., 2013:143). Türkiye’de kurumlar vergisi, Cumhuriyet döneminde 1926 da yürürlüğe giren Kazanç Vergisi Kanunu, hem gerçek kişileri hemde tüzel kişiler vergilendirilmiştir. 1949 yılında Gelir Vergisi Kanunu ile yürürlüğe giren 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile gerçek kişiler ile tüzel kişiler ayrı bir çerçevede ilk olarak vergilendirilmiştir (Bulutoğlu, 2004b:133). Günümüze kadar çeşitli düzenlemeler geçiren 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu son olarak 2006 yılında yürürlüğe giren 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile uygulama alanı bulmuştur (Akdoğan, 2017b:401).

Kurumlar vergisinin konusunu kurum kazancı oluşturmaktadır. Kurum kazancı, gelir vergisinin de konusunu oluşturan yedi gelir unsurundan biri, bir kaçı veya tamamından elde edilen kazanç ve iratlardır (Arslan, 2007:132). Kurumlar vergisinin mükellefleri, sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler ve iş ortaklarıdır(Kurumlar Vergisi Kanunu(KVK), 2006:md.1). Kurumlar vergisinde vergiyi doğuran olay, kurumlar vergisi mükelleflerinin vergi konusuna giren gelir unsurlarından kurum kazancını elde etmeleridir (Oktar, 2018:122).

Kurumlar vergisi, mükellefin veya vergi sorumlusunun beyanı üzerine tarh olunur (KVK, 2006:md.14). Türkiye’de kurumlar vergisinin kanuni oranı yüzde 20 olarak sabit bir orandır (KVK, 2006:md.32/1). Vergi hesaplamasına esas olan vergi oranı, kurum kazancı üzerine indirim ve istisnalardan geriye kalan tutar üzerine uygulanmaktadır (Bilici, 2018:116). Kurumlar vergisi, yıllık beyanname (kurumlar vergisi beyannamesi)

ile tarh edilir. Yıllık beyanname, hesap döneminin kapandığı ayı izleyen dördüncü ayın biri ile yirmibeşinci günü arasında mükellefin bağlı bulunduğu vergi dairesine verilir ve aynı ayın sonuna kadar ödenir (Kızılot ve Taş, 2009:294-296).

1.1.1.4.4.2.3. Veraset ve intikal vergisi

Veraset ve intikal vergisi, veraset yolu ile veya sağ kişiler arasındaki bağış, hibe ve yardım gibi diğer herhangi bir şekilde karşılıksız olarak elde edilen servet transferi üzerinden alınan öznel, özel nitelikli dolaysız bir vergidir (Oktar, 2018:331, Turhan, 1976:283). Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde veraset veya bağış, menkul ve gayri menkul gibi diğer karşılıksız intikaller yoluyla elde edilen kazanımlar 1926 tarihli 797 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu kapsamında vergilendirilmiştir. Sonraki yıllarda bazı kanun ve kanunlarla üzerinde bazı değişiklikler yapılarak yürürlükte kalmıştır. Çeşitli düzenlemeler yapılamasına karşın 797 sayılı kanun halen yürürlükte olan 1959 tarihli 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu’nun(VİVK) yürürlüğe girmesi yürürlükten kaldırılmıştır (Erginay, 1995:273).

Veraset ve İntikal Vergisinin konusu, veraset yoluyla ve her ne şekilde olursa olsun karşılıksız olarak bir kişinin mal varlığından diğer bir kişinin mal varlığına geçen menkul ve gayrimenkul mallar teşkil etmektedir (Arslan, 2007:322). Veraset ve İntikal Vergisi konusuna, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunda bulunan kişilere ait mallar ile Türkiye’de bulunan malların veraset ve diğer yollarla intikali ile yabancı ülkelerde aynı yollarla elde edilen edinimler vergi konusu kapsamına alınmıştır (VİVK, 1959:md.1/f.1,3).

Veraset ve İntikal Vergisinin mükellefleri, veraset yoluyla veya karşılıksız elde etme yoluyla malı elde eden kişilerdir (VİVK, 1959:md.5). Vergi konusunu oluşturan malın veya eşyanın veraset yoluyla veya karşılıksız elde etmekle vergi doğmuş olmaktadır (Oktar, 2018:334). Veraset ve İntikal Vergisinin hesaplanabilmesi için gerekli matrah değer esastır. Matrah, veraset yoluyla veya karşılıksız intikal eden malı safi tutarıdır (Şenyüz vd., 2013:354). Veraset yoluyla intikallerde, ölüm Türkiye’de gerçekleşmişse ve mükellef Türkiye ise ölüm tarihini takip eden dört ay içinde, mükellef Türkiye’de değilse altı ay içinde beyanname verilmektedir. Ölüm Türkiye dışında

gerçekleşmişse mükellefin Türkiye’de bulunup bulunmamasına göre bu süreler ikişer ay eklenerek beyanname verilmektedir. Diğer intikallerde ise malların hukuken kazanımından itibaren bir ay içerisinde verilir (VİVK, 1959:md.9, Pehlivan, 2014:318).

1.1.1.4.4.2.4. Motorlu taşıtlar vergisi

Motorlu taşıtlar vergisi, kayıt ve tescil işlemi ilgili sicile yapılmış olan motorlu kara, hava (Oktar,2018:367) ve deniz taşıtlarının mülkiyetini konu alan nesnel, özel nitelikli dolaysız bir vergidir.

Türkiye’de ilk defa, 1957 yılında 6936 sayılı Hususi Otomobil Vergisi Kanunu ile kara taşıtlarına ilişkin vergileme yapılmıştır. 197 sayılı Motorlu Kara Taşıtları Kanunu 1963 yılında kabul edilerek bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır (Arslan, 2007:331). 1980 yılında 2348 sayılı kanunun birinci maddesi ile yapılan düzenlemeden sonra verginin kapsamına kara, hava ve deniz taşıtları eklenerek Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (MTVK) olarak kanunun içeriği ve adı değiştirilmiştir (Oktar,2018:367).

Motorlu taşıtlar vergisinin konusunu, Karayolları Trafik Kanununa göre şube ve bürolarına kayıt ve tescili yapılmış olan otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve diğerleri ile motosikletler gibi motorlu kara taşıtları ve Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescili yapılmış uçak ve helikopterler gibi motorlu hava taşıtlarıdır (MTVK, 1963:md.1). 2009 yılında 5897 sayılı Denizcilik Müsteşarlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Ki Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (DMKGKHK) ile motorlu deniz taşıtları motorlu taşıtlar vergisinin kapsamı dışında bırakılmıştır (DMKGKHK, 2009:md.2/a).

Motorlu taşıtlar vergisinin mükellefi, adlarına motorlu taşıt kayıt ve tescil ettirilmiş olan gerçek ve tüzel kişidir (MTVK, 1963:md.3). Motorlu taşıtın kayıt ve tescil işleminin yapılması anında vergiyi doğuran olay gerçekleşmiş olmaktadır. Motorlu taşıtlarda vergi, miktar esaslı matrah üzerinden kanunda gösterilen tarifeler üzerinden kayıt ve tescilin yapıldığı vergi dairesi tarafından her yıl ocak ayında tahakkuk ettirilir (Ünsal, 2006:184-185). Tahakkuk edilen vergi her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki eş taksit halinde ödenmektedir (Kızılot ve Taş, 2009:345).

1.1.1.4.5. Diğer Vergi Sınıflandırmaları

Diğer vergi sınıflandırmaları, literatüre göre burada açıklanan vergi ayrımı dışında kalan diğer ayırımlardan oluşmaktadırlar.

Vergiler ekonomik etkilerine göre, tarife yapılarına göre, ödeme biçimlerine göre, vergiyi tahsil eden idareye göre, verginin olağan veya olağüstü alınmasına göre, verginin şahıs veya mal üzerinden alınmalarına göre içeriğine göre farklılık arz edecek şekilde çeşitli ayırımlara tabi tutulmaktadırlar (Şen ve Sağbaş, 2017:57-72).

1.1.2. Borçlanma

Devletin veya diğer kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirebilmek için anayasal çerçevede içinde başvurdıkları diğer bir kamu finansman kaynağı ise borçlanmadır (Aksoy, 1991:147). Borçlanma, para ve benzeri değerlerin belli bir süre sonunda geri ödenmek koşuluyla ödünç alınması işlemidir. Devlet borçlanması ya da kamu kredisi ise, devletin veya diğer kamu kuruluşlarının önceden belirlenen hakların, hak sahiplerine belirlenen bir takvime göre anapara, faiz ve diğer yükümlülükleri geri ödemesine ilişkin kanuni düzenlemeleri ifade etmektedir (Ulusoy, 2014:1). Çalışmada borçlanma, çalışmanın anlam bütünlüğünü sağlamak için literatürde istikraz, devlet borçlanması, kamu kredisi, kamusal kredi, devlet borcu ifadeleri ile aynı anlamda kullanılacaktır.

Devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin borçlanmaları ile bu borçların yönetimi ve yükümlülükleri ile birlikte ödenmesi problemlerinin hukuki, mali, iktisadi ve teknik açıdan incelenmesi kamu borçlanmasını ya da borçlanmanın konusunu oluşturmaktadır (Sayar, 1975:281). Devlet, bir özel hukuk tüzel kişisi olarak iç özel iktisadi sektörden veya dış sermaye çevreleri ve bankalar ile yabancı devletlerden borçlanabilmektedir. Borçlanmanın yapısı, özel hukuk hükümlerinin esas alındığı devletin borçlu olarak alacaklıya karşı borç hükümlerini yerine getirdiği iki taraflı bir yapıdan oluşmaktadır (Erginay, 1998:216).

Borçlanma, anayasa veya yasalara uygun olarak yasama organının verdiği yetkiler çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır. Borçlanma, yükümlülükleri devlet tarafından ortaya konulan ve bir sözleşme çerçevesinde hazırlanan miktar, vade yapısı, sözleşmeye taraf alacaklıya vergi istisnası, ihale katılımlarda para yerine kullanım gibi nitelikleriyle özel borç uygulamalarından ayrılmaktadırlar (Akdoğan,2017a:464-465).

Borçlanma tarihi devirlerde ekonomik, sosyal, politik ve mali etkenlerden etkilenecek devletin gelirini arttırmak, iç ve dış güvenlik önlemleri sağlamak ve bütçe dengesinin korumak adına ilk topluluklardan itibaren ortaya çıkmıştır. İlk önce 16. yy'da Ceneviz, Venedik gibi İtalyan topluluklarda kendini göstermiştir. Daha sonraları Bremen ve Hamgur Alman şehir limanlarında ve Amsterdamda tarihi kayıtlarda görülmüştür. Yaygınlaşan ticari faaliyetlerin İngiltereye nüfuz etmesi ile sanayi inkılabı borçlanmayı hızlandırmıştır. Modern anlamda borçlanma 19. yy'da Napolyon savaşları sırasında Kıt'a Avrupasında araştırma konusu olmuştur (Gürsoy, 1963:8-12).

Osmanlı devletinde ekonomik düzenin değişim süreci 1838 yılında İngiltere ile yapılan Ticaret Anlaşması neticesinde yabancı sermaye ile ilgili ilk büyük temas kurulmuştur (Uras, 1979:91). 1838 yılı ve takibi yıllarda Osmanlı devleti padişahı II. Mahmut iktisadi, sosyal, askeri ve mali alanlarda çeşitli ıslahatlar yapmıştır (Gürsoy, 1963:22). Kapitülasyonların son büyük aşaması olan 1838 tarihli Ticaret Anlaşması ve 1840 ve 1841 yıllarında yapılan diğer Ticaret Anlaşmaları ile devlet içerde ve dışarda ekonomik olarak bir çıkmaz yaşamış ve dış borçlanmaya başvurmuştur (Yılmaz, 1996:34-35). Osmanlı Devleti, 1840 yılında hazine tahvillerini Londra'daki bir bankaya satmak suretiyle ilk dış borçlanmayı yapmıştır (Doğan, 1980:70). Resmi kayıtlara göre ise, 1854 yılı Kırım Savaşından sonra Osmanlı devleti ilk dış borçlanmaya başvurmuştur (Gürsoy, 1963:23).

Osmanlı devletinde borçlanma süreci, Kırım Savaşından 1875 tarihili Ramazan Kararnamesine kadar çeşitli tarihlerde borçlanma yapılmış ve Ramazan kararnamesi ile borçlar tasdik edilmiştir. 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile borç ödemede aciziyete düşen Osmanlı devleti, kararnamenin 15. Maddesi hükümlerine göre Duyum-u Umumiye, dış borçlar idaresini kurmuştur (Yılmaz, 1996:46-53). 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1934 yılına kadar denk bir

bütçe prensibi benimsemiştir. Cumhuriyet döneminin ilk borçlanmasına 1933-1934 yıllarında başvurulmuştur (Gürsoy, 1963:24-27). 1943 yılında başlayan bütçe açıkları yeni finansman kaynakları ihtiyaçlarını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede 1947 yılında Uluslar Arası Para Fonu (IMF)'na üye olan Türkiye ilk destek anlaşması olan Stand-by anlaşmasını 1961'de yapmıştır. Takibi tarihlerde toplam 20 adet Stand-by anlaşması, destek programları ve yardım kredileri ile dışardan finansman kaynakları kullanmıştır (İnan, 2019:606).

1.1.2.1. Kamu Finansman Kaynakları İçinde Borçlanmanın Yeri ve Önemi

Borçlanma, olağan kamu gelirleri ile denkleştirilmeyen bütçe hesaplarının dengeye getirilmesi ve gelişim süreci içinde bütçe hesapları dışında gerçekleşen durumlar için kamu maliyesinin en önemli konularından biri haline gelmiştir (Sayar, 1975:280). Diğer yandan devletler kamu harcama kalemlerini finanse etmek için ilk etapta vergi gelirlerini kullanmaya başlamışlardır. Vergi gelirlerinin iktisadi gelişim sürecinde finansman aracı olarak yetersiz kalması devletlerin bir diğer finansman kaynağı olarak iç ve dış borçlanmaya yönelmesini gerekli kılmıştır (Eser ve Birinci, 2014:32).

Devletler tarafından yönelim sağlanan borçlanma ile görülen kamu görevi gelecek nesiller üzerine bir yük bırakacaktır. Finansman sağlanmasından sonra geri ödeme veya borcun karşılanması vergi veya sair kamu gelirleri ile karşılanacağından gelecekte ki bireylerin gelirlerinin bir kısmı şimdiye indirgenmiş olacaktır (Çataloluk, 2009:241).

İleriki dönemlerde elde edilecek vergi ve diğer kamu gelirlerinin bugüne indirgenerek kullanımına olanaklık sağlayan borçlanma geliri, sadece olağanüstü zamanlarda değil aynı zamanda devletlerin olağan zamanlarda çeşitli makro ekonomik göstergeler çerçevesinde başvurduğu bir finansman aracı haline gelmiştir (Çiçek, Gözegir ve Çevik, 2010:142).

1.1.2.2. Borçlanmanın İktisadi Düşünce Yaklaşımlarındaki Gelişimi

Borçlanma, insanların karşılıklı ilişki içinde bulundukları ve siyasi topluluklar halini almaya başladıkları zamandan beri iktisadi olarak gelişim göstermiş, birey ve devletin sosyal hayatında etkili olmuştur.

Charles Devemont borçlanmayı ilk defa 1710 yılında bilimsel bir kimliğe oturtturmuştur. 1752 yılında ise David Hume, borçlanmanın bir finansasman yöntemi olmadığını ve sakıncılar yaratabileceğini beyan ederek borçlanmayı incelemiştir (Ulusoy, 2014:3-4). Borçlanma, iktisadi düşünce grupları tarafından iktisadi, sosyal, teknik ve mali konularda devletin çıkar ve amaçları ile iktisadi dönemin gereklerine uygun olarak farklı bakış açıları çerçevesinde irdelemişlerdir.

1.1.2.2.1. Klasik İktisadi Yaklaşım ve Öncesi

Borçlanma, Merkantilist iktisatçılar tarafından iyimser bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Merkantilist iktisadi düşünce döneminde borçlanma ilk defa Jean Bodin tarafından ele alınmıştır. Bodin, faiz yüklü borçlanmanın mali dengeyi yıkabileceğini ve bundan ötürü borçlanmaya sıcak bakmamıştır. Merkantilist düşüncenin diğer bir düşünürü Melon ise, ticari faaliyette bulunan her ülke için borçlanmanın, devlet faaliyetleri için gerekli olduğunu ve doğru şekilde kullanıldığında yeterli verimin alınabileceğini savunmuştur. Borçlanmayı sistematik olarak incelemelere dahil eden C. Devemant, borç, vadesine kadar birey ya da devlete fayda sağlayacağı, vade süresince borcun paranın üstlendiği yükümlülükleri karşılayacağını beyan etmiştir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018:290-292).

Merkantilist iktisadi anlayışın borçlanma ile ilgili çalışmalar yapan bir diğer düşünürü D. Hume, borç geri ödemesi için vergi artışlarının olacağını, artışlar yüzünden ekonomik gücün tahvil sahipleri lehine yön değiştireceğini ve bunun sosyo-politik istikrarı ve orta gelir düzeyi sınıfı yok edeceğini belirterek borçlanmanın olmaması gerektiğini belirtmiştir (Ulusoy, 2014:4).

Ekonomik faaliyetlerde doğal düzen varlığını ve verimli yegane alanın tarım olduğunu vurgulayan ve öcülülüğünü Francois Quesnay'ın yaptığı Fizyokratlar, borçlanma işlemini kısıtlayıcı önlemler almışlardır. Fizyokratlara göre borçlanmanın faiz oranlarını yükselttiği ve sermayenin verimli sektörden verimsiz alanlara yöneldiğini ifade etmişlerdir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018:295).

Klasik iktisadi yaklaşım, ekonominin dengeleme sürecinin fiyat sistemi çerçevesinde kendiliğinden sağlanacağını ve devlet faaliyetlerinin piyasa işleyişine en az etki edecek düzeyde olmasını gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde devlete sınırlı görevler yükleyen Klasik iktisadi anlayış, kamusal bütçenin denk ve minimal olmasını savunmuştur.

Klasik İktisadın temel varsayımlarını ünlü eseri *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde yer veren Adam Smith (1723-1790) bu eserin *Devlet Borçları Üzerine* bölümünde kamu kredisi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Smith, devlet borçlanmasının bütün uluslar için bir sorun teşkil ettiği, borçlanmanın olağanüstü durumlarda başvurabilecek bir kaynak olduğunu ve devletler için sonucu iflasa kadar gidebilecek bir sorun olarak ifade etmiştir. Devlet hükümrancılığı altında ki halkın vergi artışları karşısında olumsuz tepkiler verdiğini, borçlanmada ise aynı sorunun olmadığı belirten Smith, devletin çıkmazda olduğu zamanlarda borçlanmanın her zaman göz önünde olduğu ve başvurulmasının kolay olduğu bir yol olarak tanımlamıştır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018:296)

1.1.2.2.2. Ricardian Eş Değerlik Yaklaşımı

Klasik iktisadi anlayış çerçevesinde görüş bildiren David Ricardo(1772-1823), kamu gelir gider dengesinde ki farklara kaynakların verimi yüksek alanlardan verimi düşük alanlara doğru aktarılmasının neden olduğunu belirtmiştir. Kamu açıkları nedeniyle başvuru vergiler, hane halkı harcamalarını ve sınırlı ölçüde tasarrufları etkilemektedir (Lefteris, 2007:4). Ricardo'ya göre devlet, kamu harcamaları finansmanında borçlanmayı olağan veya olağan üstü giderler için alternatif bir finansman aracı olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Kamusal giderlerin borçlanma ile finansmanı

bireylerin ileriki yaşamlarında altına girecekleri yükümlülükleri arttıracak ve bireylerin daha fazla tasarruf edeceklerini belirtmiştir (Ulusoy, 2014:6).

Borçlanma ve vergilendirmenin ekonomi üzerinde ki etkisi tam rekabet şartlarında aynı olduğu, söz konusu yükümlülüğün borçlanmayı yapan nesiller tarafından karşılandığı görüşünü belirtmiştir.

Robert Barro, 1974 yılında D. Ricardo'nun kamu finansman açıklarının vergiler ve borçlanma ile karşılanması hususunu yeniden ele almıştır. Barro, literatüre *Ricardian Eş Değerlik Teoremi* olarak geçen ve D. Ricardo'ya atfettiği yaklaşıma göre, kamu finansman kaynakları olarak vergiler ve borçlanma aynı etkiye sahiptir. Vergi toplama maliyetinin içinde bulunan dönemden sonra ki dönemlere kaydığını ve borçlanmayı ileriki dönemde bulunan vergilerin finansman ettiğini belirtmiştir (Lefteris, 2007:4).

1.1.2.2.3. Neoklasik Yaklaşım

Neo-klasik yaklaşım, bireylerin sınırlı bir yaşam diliminde hayat sürdüklerini tüketim kararlarını bir plan çerçevesinde yürüttüklerini ve piyasa dönemlerinin tümünde denge düzeyinin korunduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Kamusal dengesinde ki açık, vergi gelirlerini sonraki kuşaklar üzerine yükleyerek, yaşam boyu tüketim tercihlerinde artışa neden olacaktır (Özbilen, 1998:275). Kamu açıklarının finansmanında borçlanmanın verginin ikamesi olarak kullanılması tüketim tercihlerini ve haliyle toplam taleptede artışa neden olacaktır (Ulusoy, 2014:6).

1.1.2.2.4. Keynesyen Yaklaşım ve Sonrası

Keynesyen yaklaşım, kamu açıkları sorunsalına piyasaların dengeleme sürecine ulaşması, efektif taleple olan doğrudan ilişkisi bağlamında ekonomide ki kaynakların üretime salınmasına yönelik yeterli iştirakin söz konusu olmadığı eksik istihdamın bir getirisi olarak ele almışlardır. Ekonomik durgunluk zamanlarında ekonomik denge ve canlılığın efektif talep artışına yönelik kamu harcamaları artışı ile mümkün olacağı varsayımı ile kamu borçlanmasını Klasik iktisadi düşünceden farklı bir zeminde ele alınmışlardır (Özker, 2012:17).

Keynesyen iktisadi yaklaşımda, bireysel ve kamusal borçlanma ilgisi birbirinden farklıdır. Kamusal borcun kaynağını oluşturan özel ve dış borç yükümlülüklerinin gelecek nesillere bir borç yüklediği varsayımında bulunmuşlardır (Eker ve Meriç, 2005:18).

Ekonomik bunalım dönemlerinde toplam talep yetersizliğini gidermek amacıyla kamu bütçe açıklarının finansmanının sağlanmasında en etkin ve geçerli yöntemin kamu borçlanması olduğunu belirtmişlerdir. Borçlanma ile finansmanı sağlanan kamu harcamaları çarpan katsayısı etkisi ile tüketimi ve yatırımları arttıracak ve buna bağlı olarak talep sorunun giderileceği varsayımında bulunmuşlardır (Ulusoy, 2014:8).

Keynesyen yaklaşım ekonominin eksik istihdamda olduğunu ve bundan olayı borçlanmanın özel sektör yatırımlarını arttıracak, faiz hadlerinin artma eğilimi gösterse bile özel kesim kar hadlerinde ki artış nedeni ile yatırımların azalmayacağı belirtmişlerdir. Buna göre tam istihdamda meydana gelen dışlama etkisi eksik istihdamda ortaya çıkmayacaktır.

Borçlanmanın olağan bir kamu geliri olarak kabul edilmesinin ve borçlanma gereğinin artmasından sonra açıkça borçla finanse edilen açık harcama rejimi doğmuştur. 1970 ve sonrası yıllarda artan kamu açıkları ve enflasyon baskısı bütçe açıklarının artma eğilimine girmesine neden olmuştur. Artan kamu borçları borçlanmanın sürekli gündemde tutulmasına neden olmuştur. Borçlanma ekonomik, sosyal ve konjonktürel devrelerde bir politika aracı halini almaya başlamıştır (Eker ve Meriç, 2005:20-21).

1.1.2.3. Borçlanma Nedenleri

İktisadi yaklaşımlarda borçlanmaya karşı farklı bakış açıları gelişmiş ve bu bakış açıları neticesinde ekonomik, sosyal, mali ve konjonktürel etkilerin varlığı devletin borç edinmeye iten çeşitli nedenler ortaya çıkarmıştır. Literatür de borçlanmanın nedenleri içerik olarak çeşitli kıstaslar etrafında birleştirilerek ayırım yapılmıştır. Borçlanma nedenleri içerikleri göz önünde bulundurularak kesin hatlar dahilinde ayırmak mümkün olmamaktadır.

Çalışmanın esasına uygun olarak borçlanmanın nedenleri; mali nedenler, ekonomik nedenler ve sosyal ve diğer nedenler şekilde bir ayrım gözetilmiştir.

1.1.2.3.1. Borçlanmanın Mali Nedenleri

Borçlanmanın mali nedenleri temelde kamu bütçesinin gelir gider dengesinde meydana gelen eşitsizlikleri gidermek ve bütçenin gelir tarafına ek kaynak yaratmak amacıyla yapılan borçlanmaları kapsamaktadır (Gürsoy, 1963:39). Kamu bütçesinin en önemli kaynaklarından olan vergilerin mali yıl içindeki tahsilatlarında gecikme yaşanması durumunda devlet yapmakta olduğu düzenli ve düzensiz harcamaların finansmanı için borçlanmaya başvurarak bu harcamaları karşılamış olmaktadır (Eker ve Meriç, 2005:25).

Devlet, büyük bayındırlık ve diğer iskan faaliyetleri için vergilemeden doğacak ağır yükümlülüklerin önüne geçmek ve sık sık vergileme prensibinden vazgeçmek amacıyla bu hizmetlerin görülmesi için her yıl harcanacak parayı vergi ile finanse etmek yerine borçlanmaya başvurmaktadır (Yaşa, 1971:13-14). Teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelen ve yeni yatırım alanlarıyla destek bulan, yekün bir gelişmişlik düzeyine ulaşmada etkili olan kalkınmanın finansmanında yetersiz kaynakların alternatifi olarak devlet borçlanmaya başvurabilmektedir (İnce, 1996:31).

Devlet, savaşlar, depremler ve olağanüstü zamanlarda gerçekleşen durumlara karşı, yeni vergi koyma veya vergi oranlarının arttırılmasının parlamento sürecinde hazırlanması, müzakeresinin ve kabulünün zaman alması; olağanüstü durumlarda müdahalede gecikme yaşanmasını önlemek ve egemenliği altında ki halkı güç duruma maruz bırakmamak adına olağanüstü harcamaların finansmanı için borçlanmaya başvurabilmektedir (Eker, 1994:12).

Devletler çeşitli şekilde mali olarak ve diğer nedenlerle yaptıkları borçların vadesi gelen ana parasını ve faizini ödemek için yeterli kaynak ve bütçe fazlası veremedikleri durumlarda yeniden borçlanma yoluna giderek borç servisini finansman etme yoluna gitmektedirler (Ulusoy, 2014:36). Böyle bir durum ülkelerin borç servis yükünün görece yıllar itibariyle artmasına olanak vermektedir.

1.1.2.3.2. Borçlanmanın Ekonomik Nedenleri

Sosyal ve modern devlet anlayışının ekonomik sistemde hakim olması ile birlikte devlet faaliyetleri de ekonomik olarak gelişim göstermiştir. Devletler, ekonomik olarak yerine getirmesi gereken faaliyetlerin finansmanı için borçlanma aracına yönelmektedir (Açba, 1991:6).

Devlet gelirleri ekonomik konjonktürün genişleme dönemlerinde görece artma eğiliminde iken ekonomik konjonktürün daralma veya dip dönemlerinde azalmaktadırlar. Konjonktürün daralma ve dip dönemlerinde azalan kamu gelirleri, kamu harcamalarının finansmanı ve konjonktürün dengeleme sürecine yaklaştırma cabasında yeteriz kalmaktadırlar. Bu durumda devlet ekonomiyi dengeleme ve kamu harcamalarını karşılamak amacıyla borçlanmaya başvurmaktadır (Gürsoy, 1963:51-52). Maliye politikasının bir aracı olarak ekonominin genel dengesinde ki sapmaları iyileştirme amacıyla, fiyat istikrarı ve tam istihdam politikalarını optimum düzeye yaklaştırma yönünde ki politikalar adına borçlanmaya başvurulmaktadır (Yaşa, 1971:15-16).

Ekonomik sistemde yüksek vergi yükleri, adaletsiz vergi dağılımları ile vergi kayıp ve kaçığının artması, üretilen nihai mal ve hizmetlerin üretime koşulmaması ve faaliyete esas teşkil eden süreçlerin belgelendirilmemesi neticesinde meydana gelen kamu bütçe dengesinde ki azalmalar devletin borçlanma gereğini arttırmaktadır (Sugözü, 2010:29).

Sermaye girdileri ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden oluşmaktadırlar. Bu bakımdan sermaye ihtiyacı duyan ve sermaye yetersizliği yaşayan ülkeler dış borçlanma yoluyla sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler (Drake, 1972:951). Yeni yatırım alanları ile atıl vaziyette ki kaynakların üretime koşulmasına etki edebilecek olan dış borçlanma ekonomik büyümeyi milli gelire yaptığı katkı ile arttırabilecektir. Artan reel milli gelir harcanabilir gelir kalemini ve yurt için firmaların gelir kalemlerini düzenleyerek yatırım dengesine olumlu katkı yaparak büyümeyi olumlu etki edebilecektir.

1.1.2.3.3. Borçlanmanın Sosyal ve Diğer Nedenleri

Devletler mali ve ekonomik nedenlerle borçlanmanın yanı sıra sosyal düzenin sağlanması, olağan ve olağanüstü zamanlarda gerçekleşen sosyal kültürel faaliyetleri gerçekleştirme, adil bir gelir dağılımının sağlanması ve toplum refahını maksimize etmek amacıyla borçlanma yoluna başvurmaktadırlar.

Devlet borçlanmaya, adil bir gelir dağılımının sağlanması ve bu gelir dağılımının sürekliliğini koruması amacıyla yönelmektedir (Şener, 2014:419). Borçlanma gelir dağılımı üstünde dolaylı ve dolaysız bir şekilde etki gösteren borçlanma; borç servisini karşılama noktasında bir gelir aktarmasına neden olmaktadır. Ekonominin orta direk grubunda ki bireyler belli bir düzeyde borç yerine geçen değerli kağıtlara sahiptirler. Borçlanma senetlerine sahip olan kişi ya da gruplar ekonomik sınıfın üst kademesinde olduğundan orta direk grubuna doğru gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. Borçlanma dolaylı olarak ise, borçlanma miktar ve bileşiminde ki artışa paralel olarak fonların üretken alanlara kanallize olmamasını neden olarak yatırımların azalmasına, istihdamın düşmesine ve gelir dağılımında bozulmanın meydana gelmesi şeklinde sonuç doğurmaktadır (Bedir ve Karabulut, 2011:13-14).

Devlet, dışsal ekonomilerin olduğu üretim faaliyetlerini içselleştirmek için dolaylı yoldan veya bizzat kendisi içselleştirmek yoluyla müdahalelerde bulunmaktadır. Dolaylı olarak devlet sübvansiyonlara veya regüle edici vergilere başvurmaktadır (Aktan, 2000:17). Devletin dışsal ekonomileri içselleştirmek adına dışsal ekonomi konjonktür durumuna göre devlet bütçesinin yetersiz kaldığı alanlarda borçlanma yoluyla sübvansiyonları finanse edebilir.

1.1.2.4. Borçların Sınıflandırılması

Devlet borçlanma çeşitleri borcun zamana, mekâna, elde edildiği kaynak ve kişilere ve diğer çeşitli kriterler etrafında toplanarak belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmasıdır. Devlet borçlanma çeşitleri literatürde benzer kriterler etrafında değişik sınıflandırmalar etrafında toplanarak sistematik bir çerçeveye oturturulmuştur. Literatüre

bağlı kalınarak devlet borçları, mekân bakımından, zaman bakımından, gönüllülük esası bakımından ve diğer borçlanma çeşitleri bakımından bir ayrıma tabi tutulacaktır.

1.1.2.4.1. Borçların Sağlandıkları Kaynakları Açısından Sınıflandırılması

Henry Laufenberger devlet borçlarını, borcun elde edildiği coğrafi alan ya da mekânı göz önünde bulundurmak koşuluyla borçlanmayı iç ve dış borçlanma olarak ayırmıştır (aktaran Eker ve Meriç, 2005:39). İç ve dış borçlanmalar genel olarak ayrıma tabi tutulurken literatürde yer edinmiş çeşitli kriterler etrafında şekillenmişlerdir. Bu kriterlerden en kabul görülenleri alacaklının milliyeti ve piyasanın milliyetidir (Ulusoy, 2014:50-51).

1.1.2.4.1.1. İç borçlanma

İç borçlanma, borçlanmaya haiz likit varlıkların alacaklısının ve piyahasının milli sermaye sahiplerine ve milli sınırlar içindeki vatandaşlara satılması yoluyla elde edilen borçlanma türüdür (Gürsoy, 1963:29). İç borçlanmanın devlet, kamu kurum ve kuruluşları tarafından ihtiyaç duyulduğu anda siyasi sınırları içinde ki vatandaşlarına veya çeşitli kurum ve kuruluşlara başvurarak borçlanma gereğini yerine getire bilmektedir (İnce, 1996:53).

Devletler gereken durumlarda iç borçlanmaları kişilerden, sosyal güvenlik ve ekonomik kurumlardan, ticari bankalar ve sigorta şirketlerinden ve merkez bankasından olmak üzere iç borçlanma yoluna gitmektedirler. İç borçlar, ülke milli gelirlerinde büyüklük olarak bir artış ya da azalış meydana getirmezken; borçlanmanın yapıldığı kurum ve kuruluşlardan kamuya kaynak aktarımına neden olması milli gelirin dağılımında önemli değişiklikler meydana getirmektedir (Ulusoy, 2014:51).

İktisadi ve sosyal hayattaki değişiklikler, ekonomik konjonktüre bağlı değişimler ve devlet bütçesinde gelir gider dengesinde gider taraflı meydana gelen sapmalar ile siyasi hükümetlerin yani kaynak yaratma, vergi gelirlerini arttırıcı değişiklik yapamama, çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında meydana gelen faaliyet zararlarının karşılanamama gibi çeşitli nedenlerden ötürü devletler dış borçlanmaya göre daha kolay görünen borcun aktörlerini kolayca düzenleye bildiği iç borçlanmaya başvurmaktadır.

İç borçlanmanın temel argümanlarını Devlet tahvilleri ve hazine bonoları oluşturmaktadır. Devlet iç borçlanma yoluyla kaynak aktarımı yoluna gitmektedir. İç borçlanma yoluyla daha çok ekonomik kaynak sağlamak ve bütçe açıklarını giderme amacı taşımaktadırlar (İnce, 1996:54). İç borçlanma, ekonomide atıl vaziyette olan kaynakların sadece el değiştirmesi şeklinde kendini göstermesi ekonominin genel dengesi yönünde bir etki meydana getirmediği söylenebilir.

1.1.2.4.1.2. Dış borçlanma

Dış borçlanma, borçlanmayı oluşturan iktisadi kıymetlerin alacaklısının yabancı sermaye sahiplerinin oluşturduğu, milli sınırlar dışındaki piyasalardan elde edildiği borçlanmaya denir (Yaşa, 1971:66).

Uluslararası ilişkilerinin gelişmesi, ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak ikinci dünya savaşından sonra birbirleri ile entegre olma süreçlerinin hızlanması; ülkelerin büyüme ve kalkınma hamlelerinde bulunmaları dış borçlanma gereksinimlerini arttırmıştır (İnce;1996:84). Ülkelerin ekonomik yapıları ve sermaye piyasaları iç borçlanmaya elverişli değilse ülkeler dış borçlanma yoluna gitmektedirler. Bunun yanında ülkelerin büyük finansman kaynağı gerektiren büyük ölçekli yatırımların finansmanı, kamu finansman açıklarını giderme, milli paranın değerini koruma, vadesi gelmiş borçların ifası ve olağanüstü zamanlarda gerçekleşen finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla dış borçlanmaya başvurmaktadır (Ulusoy;2014:60).

Devlet borcunun dış kaynakları, yabancı sermaye piyasaları, yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası bankalardan oluşmaktadır. Borçlanmalar, borç alan ülkelerin milli paraları veya dövizle ödemesi gereken borçlar biçimindedir (Eker ve Meriç;2005:36). Dış borçlar, ülkeye yabancı kaynak girdisine yol açtığı ve toplam ulusal tasarrufları arttırdıklarından dolayı yatırım, milli gelir ve döviz stoklarında arttırıcı bir işlem görmektedirler (Ulusoy;2014:58). Dış borçlanma ile reel kaynak dışalımına olanağı sağlanarak devletin kaynakların tüketimi ya da sermaye birikimi gibi diğer kullanımlarında hemen bir azaltma yapma durumunu kolaylaştırmaktadır (Musgrave, 1987:234).

1.1.2.4.2. Borçların Zaman Bakımından Sınıflandırılması

Devlet borçlanması, kamu harcamalarının zaman içinde bölünmesi şeklinde ifade edile bilinmektedir. Devlet borçlanmasından ve diğer borçlanma türlerinden, vade yapısından bağımsız borçlanma türleri istisna olmak üzere, zaman unsurunu borçtan ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır. Devlet borçlanması, belirli bir anda eline iktisadi bir kıymeti geçirmenin devamında borca kaşı ileri bir vadede ödemeyi taahhüt etmektedir (Yaşa, 1971:31).

Zaman unsuru göz önüne alındığında, vadeleri bir yıl ve altındaki borçlanmalara kısa süreli, vade yapısı bir yılın üstünde olan borçlanmalara ise uzun süreli borçlanmalar denilmektedir. Bu ayrıma bağılı olarak vade yapısı bir yılın üstü ve beş yılın altında olanlara ise orta süreli borçlanmalar şeklinde ifade edilmektedirler (Açba, 1991:11).

1.1.2.4.2.1. Kısa vadeli borçlar

Kısa vadeli borçlar, kamu finansman dengesinde meydana gelen beklenmedik uyumsuzlukların giderilmesi ve kamu gelirlerinde meydana gelen gelir azalışlarının dengelenmesi amacıyla geçici bir süre başvuru olan finansman türüdür (Ulusoy, 2014:43). Devlet kısa vadeli borçlanma ihtiyacını, bankalardan, para piyasalarından, emekli sandıklarından, sigorta kurumlarından, büyük sanayi ve ticaret müesseseleri gibi kurum ve kuruluşlar olmak üzere para piyasalarında sağlamaktadır (Açba, 1992:12).

Kısa vadeli borçlanmalar, devlet için düşük faizli olmaları açısından; borç verenler için ise fonları atıl olarak para olarak tutmak yerine kısa süre olarak borç vererek hızlı ve kolay bir şekilde değerlendirme imkânı sağlamaktadırlar (İnce, 1996:180). Devletler kısa vadeli borçlara, bütçe gelir gider dengesizliğini gidermek, devlet için ucuz bir gelir kaynağı olması, maliye politikası aracı olarak kullanılması, olağanüstü zamanlarda meydana gelen harcamaların finansmanını karşılamak amacıyla başvurmaktadırlar (Yaşa, 1971:36).

1.1.2.4.2.2. Orta ve uzun vadeli borçlar

Uzun vadeli borçlar, devletin genellikle büyük ölçekli uzun vadeli yatırımları gerçekleştirmek ve bu yatırımların finansmanını sağlamak ile, olağanüstü zamanlarda gerçekleşen giderleri finanse etmek üzere sermaye piyasalarından bir yıldan daha uzun vadelerle gerçekleşen borçlanmalardır (İnce, 1996:193). Borcun ihracı ile ödenişi arasında ki vade borcun uzun veya kısa vadeli bir borç olmasını belirleyen bir kriter olmaktadır. Uzun vadeli bir borcun ödeme zamanı geldiğinde orta vadeli sonrasında ise kısa vadeli bir borç olabilmektedir (Yaşa, 1971:48).

Uygulamada uzun vadeli borçlar, ödeme zamanı belli ve ödeme süresi belli olmayan, süresiz borçlar, olmak üzere ikili bir ayrıma tabi olmaktadır. Ödeme süresi belli borçlar, anapara ve faiz ödeme zamanının başlangıçta belirlendiği ve belli bir ödeme planına bağlı kalınarak yapılan borçlanmalardır. Faiz oranlarının diğer borçlanma türlerine göre yüksek olduğu süresiz borçlar ise, devletin geri ödeme taahhüdünde bulunmadığı ve belli bir vadeye bağlı olmayan, borçlanma kağıdını elinden bulunduranlar için yüksek faiz getirisi dağıtılan borçlanmalardır (Ulusoy, 2014:45).

Ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel dalgalanmalar dolayısıyla devlet borçlanmaya gidebilmektedir. Devlet, ekonominin bütün sektörlerini etkileyecek şekilde yaşanan derin depresyon devrelerinde borçlanmanın vadelerini uzun dönemlere yayarak krizin etkilerini minimize edebilmektedir. Enflasyonist baskıların olduğu dönemlerde yapılan borçlanma kısa dönemde toplam talebi kısıtıcı, uzun dönemde toplam arzı arttırıcı bir etki meydana getirmektedir (Eker ve Meriç, 2005:63).

1.1.2.4.3. Borçların Gönüllük Esasına Göre Sınıflandırılması

Devlet borçlanması, herhangi bir hukuki ve ekonomik zorlamaya dayalı olmadan baş vurulan bir kamu finansman kaynağı olarak vergilerden ayrılmaktadırlar. Borçlanma genel olarak gönüllü olarak yapılan bir finansal argüman olmasının yanında para ve sermaye piyasalarının borçlanma için elverişli olmadığı zaman aralığında zorunlu bir finansman aracına dönüşebilmektedir (Ulusoy, 2014:46).

1.1.2.4.3.1. Gönüllü borçlar

Gönüllü borçlar, elinde borç verilebilir fonları bulunan tarafın kendi istek ve arzusu ile bu fonu borç isteyen tarafa vermesi şeklinde gerçekleşmektedir (Erdem, 2018:21). Gönüllü borçlanmalarda, kişilerin ve kurumların âtıl vaziyette duran tasarrufları veya nakdi varlıkları kendi arzuları ile devlete borç verip kazanım elde etme şeklinde kendini göstermektedirler (Yaşa, 1971:20).

Para ve sermaye piyasalarında ki belirsizlikler ve vatandaşların mevcut siyasi otoritenin kuruluş şekli ve icraatlarına olan güvensizliklerinin artması halinde devletin gönüllü borçlanmaya gitmesi olası bir durum olmayacaktır. Bireyler böyle bir ortamda kişi veya kurumlar elinde ki finansal aktifleri daha güvenilir olan gayrimenkul yatırımlara veya dövizde kanalize edeceklerdir (Açba, 1991:17).

1.1.2.4.3.2. Zorunlu ve yarı zorunlu borçlar

Zorunlu borçlanmalar, borçlanmaya esas faiz, taraf, borçlanma kâğıdı ve geri ödeme zamanı gibi usul ve esasların önceden tek taraflı olarak belirlendiği; sosyal ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde başvuru bir finansman kaynağıdır (Ulusoy, 2014:46). Zorunlu borçların temel amacı devletin yüklendiği görevleri finanse etmek olsa da önemli amaçlardan biride kişileri zorunlu olarak tasarruflara yönlendirmektir (Açba, 1991:17).

Devlet yasaların verdiği yetkiyi kullanarak hukuki cebir altında hükümler altında ki kişi ve kurumlardan uygun şartlarda borçlanma yoluna gitmektedir (Erdem,2018:23). Hukuki zorlama, devletin borç verecek şahıs ve kurumları önceden belirleyip serbest bırakmaması, borç miktarının devletçe belirlenmesi gibi zorlayıcı kıstaslar zorunlu borçlanma ile verginin benzer özellikler taşıdığını göstermektedir (Yaşa, 1971:22).

Yarı zorunlu borçlar, devletin çıkarmış olduğu borçlanma kağıtlarına alıcı bulamaması durumunda çeşitli zorlamalarla satılacağını duyurması şeklinde olmaktadır (Ulusoy, 2014:48). Bu zorlamalar daha çok manevi telkinlerle

özümlemektedirler. Kamu borçlarına katılmayı çeşitli belirtmelerle kişi veya kurumlara dayatılarak borçlanma yoluna gidilmesi şeklinde gerçekleşmekte olan borçlanmalardır (Açba, 1991:17)

1.2. KAMU HARCAMALARI

Devletler, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak adına bir yandan gelir elde etme, bir yandan da bu ihtiyaçların karşılanması adına harcama yapma yükümlülüğü altındadırlar. Ortak ihtiyaçların meydana geldiğ ilk topluluklardan ortak ihtiyaçların sistematik bir düzen ve artış eğilimine girdiğ modern toplumlara kadar kamu harcamaları sosyal, kültürel ve ekonomik sistemler çerçevesinde kamusal finansman ve kamusal harcama diyalektiğinde ikili bir ayrışım teşkil etmişlerdir.

Bu çerçevede kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyüme üzerinde ki etkisi araştırma konusunu teşkil ederken, kamu finansmanlarının bu etkiyi ortaya koyma eğilimi kamu finansmanlarının kamu harcamaları çerçevesine dönüşme yolu önemlilik arz etmektedir.

1.2.1. Kamu Harcamalarının Tanımsal erevesi

Kamu harcamaları kavramı esas itibariyle devlet faaliyetleri ile bir paralellik arz etmektedir. Devlet faaliyetlerinin yıllar itibariyle dinamik bir yapı arz etmesi kamu harcamalarına ithaf edilen tanımlama çerçevesinin de bu dinamizmden etkilenerek farklılık göstermesine neden olmuştur (Nadaroğlu, 1998:130).

Bu çerçevede kamu harcamaları dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak iki farklı tanımlama etrafında şekillenmiştir.

Dar anlamda kamu harcamaları, devletin parasal olarak yaptığı harcama kalemlerinin toplam olarak ifade edilmektedirler. Bu tanımlama çerçevesinde, btde bt de ve bt ile alakalı diğr hesaplarda harcama kalemi olarak yer almamış giderler kamu harcaması statüsünde değrlendirilmemektedirler. Dar anlamda kamu harcaması, devletin ve kamu kurum ve kuruluşlarının bir bakıma muhtaç oldukları gelir miktarının saptanmasına olanak sağlamaya yaramaktadır (Aksoy, 1991:105).

Geniş anlamda kamu harcaması ise, kamu kurum ve kuruluşların kamusal hizmet ve faaliyetlerini yerine getirebilmesi için kullandığı tüm kaynaklar ile iktisadi devlet

teşekkülleri harcamaları, sosyal güvenlik kurumu harcamaları, devlet aktifinde yer alan azalmalar, vergi muafiyet ve istisnalar ve toplum yarına hizmet yapan kurumların yapmış oldukları harcamaların tümü geniş anlamda kamu harcaması olarak ifade edilmektedir (Sur, 1949:83-93).

1.2.2. İktisadi Düşünceler Çerçevesinde Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının iktisadi düşünceler çerçevesinde tavsiye niteliğinde ki ilk görüş Merkantilistler tarafından büyük gider kalemi haline gelen savunma ve savaş zamanlarında yapılan harcamaların sınırlayıcı şekilde olması yönünde görüş bildirmişlerdir (Gürsoy, 1975:77). Devlet müdahalesinin çerçevesini ilk olarak ele alan Merkantilizm, korumacı ve devlet otoritesini güçlendirici politikalar izlemiştir (Şen, Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018:12). Bu bağlamda Merkantilist anlayış çerçevesinde harcamaların zorunlu haller dışında kısılması ve güçlü merkezi otoritenin korunması amacı ile hareket ettiği söylenebilir.

Liberal bir anlayış çerçevesinde 18. Yüzyılda tarımın üretken sektör olduğu varsayımı ile ortaya çıkan Fیزیokratik düşünce, devletin ekonomiye müdahalesinin mümkün olabilecek en alt düzeyde olması gerektiğini varsaymışlardır. Ekonomide ki doğal düzen varsayımı ekonomiyi eski konumuna getirmeye yeteceği, kamu gelir ve giderlerinin bu seviyede zorunlu haller dışında piyasaya yüklenmemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Bocutoğlu, 2012b:32).

Liberal devlet anlayışının sınırlı bir fonksiyonu olarak kamu giderlerinin nispi büyüklüğünün milli gelir içindeki payının görece az olması Klasik görüş çerçevesinde kamu harcamaları üzerine düşünce yoğunluğunun sığ kalmasına neden olmuştur. Klasik görüşte devlet, mümkün olan en az harcama yapan cimri bir birey olarak adlandırılmıştır (Nadaroğlu, 1998:136). Klasik iktisadi görüşün öncülerinden A. Smith, devlete yüklenen harcama kalemlerinin, devletin esas fonksiyonlarını teşkil eden savunma, adalet, bayındırlık gibi hizmetler çerçevesinde ele almıştır (Şen, Tabar ve Tokatlıoğlu, 2018:10). Klasik görüşte, vergilerin tarafsızlığı anlayışının yanında harcamalarında tarafsız olması gerekliliği önemlilik arz etmektedir. Diğer yandan kamusal harcamalar basit bir tüketim

noktasında ele alınmış ve milli geliri azaltıcı bir nitelik atfedilmiştir (Nadaroğlu, 1998:137).

1929 yılında yaşanan büyük kriz ile birlikte piyasaların görünmez el ile kendiliğinden dengeye gelmeyeceği buna karşın aktif devlet müdahalesiyle eksik istihdam düzeyinde piyasaların dengeye geleceği savı ile Keynesyen düşünce devletin ekonomide ki rolünü başka bir kimliğe bürümüştür (Bakırtaş, 2015:5). Keynesyen düşünce, mevcut üretim kaynaklarının tam olarak kullanılmamasının temel sebebi toplam talep yetersiliğine bağlamıştır. Devlet kamusal harcama kalemleri ile kişisel harcamaya bağlı toplam talebi artırma yoluna gidilebilecek bir politika aracı olarak kullanılabilceğini varsaymışlardır (Nadaroğlu, 1998:139).

1.2.3. Kamu Harcamalarının Çeşitli Kriterler Etrafında Ayrımı

1.2.3.1. Kamu Harcamalarının Devlet Faaliyetlerine Dağılışı Bakımından Ayrımı

Devlet faaliyetleri esas olmak üzere kamu harcamaları siyasi, idari, teknik ve harcamaya esas birim olmak üzere idari ve fonksiyonel olmak üzere ikili ayrıma tabi tutulmaktadırlar.

İdari tasnif, kamu harcama kalemlerinin idari teşkilatlara göre bölünmesi esasına dayanmaktadır. Burada kamusal harcamalar idari, teknik ve siyasi birimler etrafında şekillenmektedir. Fonksiyonel tasnif ise, gerçekleştirilmek istenen kamu hizmeti esasına göre yapılan ayrım olarak çeşitlenmektedir (Aksoy, 1991:107).

1.2.3.2. Kamu Harcamalarının Kaynak ve Gelir Dağılımına Etkisi Bakımından Ayrımı

Kaynak ve gelir dağılımı çerçevesinde kamu harcamalarının ayrıma esas ilgi noktası, kamu harcamalarının üretim faktörlerinin satın alınmasında kullanılması veya bunun dışında ödenmesi şeklinde olmaktadır (Erginay, 1998:148). Bu bağlamda üretim faktörlerinin kaynak teşkil etmesi ve ödeme şekillerinin gelir dağılımına etki etmesi

çeşitli isimler ile ayırım çerçevesi oluşturulan reel ve transfer harcamaları bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Reel harcamalar, devletin tüketim harcama kalemleridir. Devlet dolaylı veya dolaysız şekilde üretim faktörlerinin ya mülkiyetine ya da kullanım hakkına sahip olmaktadır. Reel harcamalar, milli gelire dahil bulunması ve dolayısıyla yeni gelir akımlarının doğmasına neden olmaktadır. Devlet harcamalar yoluyla elde ettiği üretim faktörleri ile mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmesi GSMH'ye artı olarak yansımış olacaktır (Nadaroğlu, 1998:158). Bir bakıma reel harcamalar, milli gelirde artışa neden olan harcamalar olarak ifade edilebilir.

Transfer harcamaları ise, milli gelirde bir farklılık yaratmayan, bireyler veya sosyal guruplar arasında satın alma gücünün yer değiştirmesine neden olan harcamalar olmaktadır. Devletin herhangi bir üretim faktörü satın almaması neticesinde GSMH hesaplarında yer almaması olarak sonuçlanmaktadır (Erginay, 1998:149). Transfer harcamaları, milli gelir kalemlerinde değişiklik yaratmana harcamalar olarakta ifade edilebilirler.

1.2.3.3. Kamu Harcamalarının İktisadi Gelişmeye Etkisi Bakımından Ayırımı

Kamu harcamalarının iktisadi genişlemeye doğrudan sağladıkları etkiler bakımından sermaye birikimi toplamının etkilenme ölçüsü ve yönünün derecesinin tespitine yönelik olarak kamu harcamaları cari ve yatırım harcamaları olarak ikili ayrıma tabi tutulabilmektedir (Aksoy, 1991:111).

Cari harcamalar, mevcut üretim kapasitesini kullanmak için çeşitli şekillerde yapılan harcama kalemleridir. Buna karşılık yatırım harcamaları ise, üretim kapasitesinin artırılması ve genişletilmesi için yapılan harcamalardır. Bu çerçevede kurulumu sağlanan ve gelişmesi için yapılan ilaveler yatırım harcaması statüsünde iken, bu yatırımın devamlılığının sağlanması için beşerî ve diğer şekillerde yapılan harcamalar ise cari harcama statüsünde değerlendirilmektedirler. Cari ve yatırım harcamaları esas itibariyle reel harcamalar altında da alt başlıklar olarakta değerlendirilmektedirler (Batirel, 1976:92).

1.2.4. Kamu Harcamalarının Artışı ve Artış Nedenleri

1.2.4.1. *Kamu Harcamaları Artış Kanunu: Adolp Wagner*

A. Wagner, 1883 yılında çeşitli ülke ekonomilerini inceleyerek yaptığı çalışmaların bir sonucu olarak kamu harcamalarının artış yönünü devletin ekonomik ve sosyal düzen çerçevesinde ki rolünün zaman içinde artış ve değişime bağlamıştır (Gacener, 2005:104). Devlet faaliyetleri ile kamu harcamaları arasında ki sebep-sonuç ilişkisi, hizmet yada devlet faaliyeti kazanan her eylemin mali planda harcama şeklini alması devlet faaliyetlerinin artışı kamu harcamalarının artışını şeklinde intiva etmek mümkün hale gelmektedir (Nadaroğlu, 1998:143).

Wagner'in ileri sürdüğü ve kanun olarak adlandırdığı fikrin temel dayanak noktası esas itibariyle sosyal olarak gelişim gösteren toplum yapısıdır. Bunun yanında, kamu kesimi üretimine özel kesime göre görece olarak artması, kamu hizmet verimi ve esnekliğinin düşüklüğü ile nüfus artışına paralel gelişim gösteren sorunlar gelişen toplum yapısına ilave olarak eklenebilir (Batirel, 1976:94).

1.2.4.2. *Kamu Harcamalarına Peacock ve Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi*

Wagner'in ileri sürdüğü kamu harcamaları artış kanununa ilave olarak Peacock ve Wiseman, kamu harcamalarının sürekli bir artış ve yükseliş gösterdiğini, bunun yanında ekonomik ve sosyal konjonktür devrelerinde meydana gelen sıçrama sonucunda vergi ve kamu harcamalarının arttırıldığını belirtmişlerdir. Konjonktür devresinin etkisini yitirmesi ile birlikte artan vergi ve kamu harcamalarının konjonktür öncesi devre zaman aralığına indirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumda vergi ve kamu harcamaları sıçrama noktasının stabil hale geldiği düzeyde devam etmesi sonucu vergi ve kamu harcama politikasının devamlılığı sağlanmış olmaktadır (Aksoy, 1991:116).

1.2.4.3. *Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri*

Kamu harcamaları bireylerin ilkel topluluk halinde yaşamalarından sistemsal bir devlet yapısına bürünmelerine kadar geçen süre içinde hükümler otoriteye veya devlet

otoritesi tarafından yapılan kamu harcamalarının her yerde ve her devirde çeşitli konjonktür devirlerinde yaşanan gecikmeler dışında sürekli olarak artma ve yükselme eğiliminde olmuşlardır (Nadaroğlu, 1998:147). Sürekli artma ve yükselme eğiliminde olan kamu harcamalarının temelde gerçek ve görünüşte olmak üzere iki farklı artış nedenleri olmaktadır.

Kamu harcamalarının gerçek ve görünüşte olma eğilimi, devletin genişleyen ve artan kamusal hizmetleri yerine getirmede daha fazla mal ve hizmet kullanması sonucu gerçekleşiyor ise artmalar gerçek; bu karşı kullanılan iktisadi mal ve hizmetlerde değişim gözlenmiyorsa artmalar görünüşte olmaktadır (Gürsoy, 1975:87). Bu bağlamda para değerinin düşmesi, bütçe harcama usullerinde değişiklik, kamu hizmetlerinin görülmesinde ayniden nakdîye geçiş, ülke sınır ve nüfus değişimi gibi etkenler görünüşte artış nedeni, savaşlar, devletin iktisadi faaliyetlerini arttırması, kamu hizmetlerinin nitelik ve niceliğinin artması, yükselen hayat standartları, bilimsel ve teknik değişimler gibi reel faktörler kamu harcamalarının gerçek artış nedeni olarak sayılabilir (Aksoy, 1991:119-128).

1.2.5. Kamu Harcamalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri

1.2.5.1. *Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkisi*

Kamu harcamalarının üretim üzerindeki etkisi, harcamanın niteliği ile karşılıklı bir anlam ilişkisine dahildir. Temel noktada kamu harcama kalemlerinin üretimi harekete geçirmede varsayılsa da kamu harcamaları iki farklı çerçeve etrafında değerlendirildiğinde sosyal ve beşerî alanlara yönelik reel harcamalar üretimi destekleyici nitelikte olabilmektedir (Nadaroğlu, 1998:163).

Kamu harcamalarının miktar ve bileşimi ekonomide ki üretim faktörlerinin belli sektörler etrafında dağılmasına olanak sağlamaktadır. Belli ölçüde yapılan kamu harcama bileşimleri, özel kesim harcamalarının azalmasına ve dolayısıyla artan tasarruf ve sermaye birikiminin üretime kanallı olmasına etken olabilmektedir. Diğer yandan kamu harcaması kalemi olarak yapılan üretici taraflı sübvansiyonlar, üretim girdi maliyetlerinin minimize olmasına ve dolayısıyla üretim artışı olarak sonuçlanmasına olanak sağlamaktadır (Aksoy, 1991:129).

1.2.5.2. *Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi*

Kamu harcamalarının düşük ve orta gelirli gruplara yönelik olarak yapılan gelir eşitleyici veya geliri denkleştirmeye yönelik harcama kalemleri, bu gelir grubunda yer alan kitlelerin sosyal sınıf statüsünde adil bir yaşam sürmesine olanak sağlayabilmektedir (Gürsoy, 1975:186).

Devlet hiçbir müdahale aracı olmaksızın piyasada gerçekleşen (birincil) gelir dağılımına vergiler, sübvansiyonlar, transfer yansımaları ve kamu harcama kalemleri ile müdahale ederek (ikincil) gelirin yeniden dağılımına olanak sağlamaktadır (Ulusoy, Karakurt ve Akbulut, 2015:48). Yeniden gelir dağılımını devlet, gelir aktivitesini yitirmiş bireylerin gelirlerinin intiva edecek kurum ve kuruluşlar yoluyla yerine getirebilceği gibi, yapacağı sosyal ve ekonomik transferler yoluyla gelir dağılımını düzenleyici etki yapabilmektedir (Gürsoy, 1975:187).

1.2.5.3. *Kamu Harcamalarının Fiyatlar Genel Düzeyi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi*

Kamu finansman kaynakları özel kesim satın alma gücünü azaltmakta ve özel kesimde üretilen mal ve hizmetlere olan talebin azalmasına neden olmaktadır. Talepte meydana gelen düşme aynı etkiyi fiyatlar genel düzeyinde de kendini hissettirecektir. Talepte meydana gelen azalma elde edilen kamu finansman kaynaklarının kamu harcaması olarak tekrar ekonomiye kanalize edilmesi fiyatlar genel düzeyin de aynı statüde denkleştirecektir. Bunun yanında sürekli olarak artan kamu harcamaları ekonominin arz yönü sabitken fiyatlar genel düzeyi olumsuz olarak etkileyeceği de yadsınmamalıdır (Aksoy, 1991:132).

Kamu harcamaları, ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi konusunda, enflasyonist bir ortamda toplam talep seviyesini tam çalışma düzeyinde ki toplam arz seviyesinde dengeye getirmek ve aynı zamanda denge durumunu sürekli kılmak gibi etkileri olabilmektedir. Ekonominin daralma ve duraklama dönemlerinde azalan özel kesim yatırım hacmi, cari ve yatırım harcamaları ile efektif talebi, istihdamı ve büyümeyi geliştirmeyi destekler nitelikte olabilmektedir (Kanca ve Bayrak, 2016:175). Bu

bağlamda üretim faktörlerin en etkin şekilde üretime koşulması, tam istihdam düzeyinin yakalanması kamu yatırım harcamaları ve çeşitli indirim, sübvansiyon şeklinde ki kamu harcamaları ile üretimin arttırılması ve aynı etki çerçevesinde ise istihdam sürecinin desteklenmesi mümkün olabilmektedir (Aksoy, 1991:133).

1.5.5.4. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Kamu harcamalarının basit bir tüketim varyansı olmayıp, gelir yaratıcı bir yapı içinde oldukları 1929 Krizinden sonra Keynes öncülüğünde gelir sistematğine çarpan ve hızlandırıcı kavramları ile ekonomi içindeki dengesi açıklanmaya çalışılmıştır (Nadaroğlu, 1998:170).

R.F. Kahn tarafından 1931 yılında ilk defa bahse konu olan çarpan katsayısı, 1936 yılında J.M. Keynes tarafından da analizlerine dahil edilmiştir. Çarpan katsayısı, geliri oluşturan değişkenlerden herhangi birisinde ortaya çıkan değişimin reel milli gelir seviyesini etkileme ölçüsünü ortaya koyan katsayıdır. Çarpan katsayısı, marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğiliminin sistematik bir olgusudur. Buna göre, çarpan katsayısı marjinal tüketim eğilimi ile doğru, tasarruf eğilimi ile ters yönlü bir ilişki içindedir (Görgün, 1977:47-50).

Gelir sistematğın bir diğer açıklayıcı kavramı ise hızlandırıcı etkidir. J. M. Clark tarafından literatüre alındığı kabul edilen hızlandırıcı, tüketim mallarının güncel talebinde meydana gelen değişikliğin oranı ile yatırım seviyesi arasında ki fonksiyonel ilişki düzeyini açıklamaya yarayan kavramdır. Başka bir ifade ile, tüketimde zaman birimi ile ortaya çıkan artışın safi yatırımın bir katsayısı seviyesinde artması olayına hızlandırıcı etki denilmektedir (Nadaroğlu, 1998:173).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME PERSPEKTİFİNDE KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI

2.1. EKONOMİK BÜYÜME

İktisat öğretisi, insanın insan ile olan ilişkisini inceleyen sosyolojik öğretilerden, insanın eşya ile ilişkisini inceleyen bir bilim haline evrimleşmesi, iktisadi kuramlara matematiksel denklemlerin dahil edilmesi, ölçmenin ve nicel tahlillere dayanan evrensel normların oluşturulması, iktisadi veri setlerinin hesaplanması süreçlerini kapsayan modellerin kurulmasına ile mümkün olmuştur (Kazgan, 1984:473).

İktisadi sonuçlar mikro ve makro olmak üzere iki ana çerçeve etrafında çeşitli varsayımlar ve veri setleri ile şekillenmektedirler. Mikro iktisat, iktisadi olayları genel çerçevesi firma teorisi, tüketici davranışları, tek malın arz ve talebine göre fiyat teşekkülü gibi değişkenler etrafında sonuca gitmektedir (Ülgener, 1991:8). Buna karşı makro iktisat, küçük birimlerin üst üste birikmesi yoluyla ekonominin bütünü yapısını, işleyiş ve davranışları ile ilgilenmektedir. Makro iktisadın konusu, iktisadi büyüme ve iktisadi dalgalanmalar ile bunları etkileyen faktörlerden oluşmaktadır (Bocutoğlu, 2012:5).

Ekonomik büyüme, kişi, firma, endüstri kolları veya milletler açısından mal ve hizmet üretiminin devamlı olarak artışı olarak tanımlanmaktadır (Üstünel, 1983:218). Diğer bir ifade ile ekonomik büyüme, veri teknoloji koşulları altında bir ekonominin tüm kaynaklarının tam ve etkin kullanması sonucunda üretebildiği maksimum mal ve hizmet miktarını gösteren üretim olanakları eğrisinin sağa doğru hareket etmesidir. Bunun sonucunda, faktör miktarının artması ve gelişmesi ekonomide daha fazla mal ve hizmet üretimi sağlamış olacak ve ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Dilber, 2018:19). Bunun yanında nüfus, toprak, teknik seviye ve teknolojik bilgi gibi iktisadi hayatın temel unsurlarında, verilerinde iktisadi hayat zaman biriminde mümkün olan artış ya da azalışlar ekonomik büyüme olarak tanımlanmaktadır (Ülgener, 1991:410).

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Bir ulusal ekonominin büyüme trendinin matematiksel olarak ifade edilebilir olması, sağlam istatistiki veriler altında kişi başına düşen milli gelirdeki değişimin hesaplanması ile mümkün olmaktadır (Unay, 2001:380). Bu bağlamda, ekonomik büyümenin ilgi alanını doğal reel Gayrı Safi Milli Hasılanın (GSMH) büyümesi oluşturmaktadır (Parasız , 1996:443).

Reel Gayrı Safi Milli Hasıla, ülke vatandaşları tarafından bir yıllık bir dönem aralığında meydana getirilen nihai mal ve hizmetlerin seçilen baz yılı esasına göre değerinden oluşmaktadır. Ulusal ülke ekonomisine ait olmayan üretim faktörlerine ait değerlerin düşülmesi ülke açısından Gayrı Safi Yurtiçi Hasılayı(GSYH) meydana getirecektir. Bir ülke ekonomisinin gerçek gücünü ifade eden Net Milli Hasıla, üretimde kullanılan makine ve taşıtların yıpranmaları sonucunda meydana gelen değerlerin GSYH'den düşülmesi ile mümkün olmaktadır (Bilgili, 2016:37-41).

Üretilen mal ve hizmet fiyatlarının içinde devlet açısından kaynak görevi gören vergilerin de olması milli gelir hesabına ulaşmada vergilerinde göz önünde bulunmasını gerekli kılmıştır. Dolaylı vergilerin Net milli hasıladan arındırılması, ekonomiyi oluşturan fertlerin gelir ve satın alma düzeylerini ortaya koyan anlamlı bir ekonomik gösterge olarak Milli Geliri vermektedir (Pekin, 1986:67).

Milli gelir hesaplaması, ülkede yaşayan bireylerin eline geçen kişisel geliri tam olarak ifade edememektedir. Milli gelir hesaplama kalemlerine ilave olarak milli gelir içinde olduğu halde bireyin cebine girmeyen gelirler hesaplama dışı bırakılıp, milli gelir içinde olmadığı halde bireyin cebine giren gelirlerin eklenmesi şeklinde yapılan işlemler kişisel (şahsi) geliri ifade etmektedir. Kişisel gelirden, dolaysız vergilerin düşülmesi tüketim ve tasarruf toplamına da aynı zamanda eşit olan harcanabilir gelire ulaşmada kistas olmaktadır (Berber, 2014:7-8).

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde büyüme hızının kriter olarak kullanılması, büyümenin tanımıyla doğrudan ilişkili olmaktadır. Büyüme hızı, belirli bir zaman aralığı içerisinde, genellikle iki yıllık aralanma süresince, milli gelirin ne ölçüde arttığını

göstermektedir (Çataloğlu, 1977:24). Buna göre büyüme hızı, zaman aralıkları dikkate alınarak kısa dönem ve uzun dönem büyüme hızı olarak hesaplanmaktadır (Berber, 2015:16).

Tablo 2.1: Büyüme Hızlarının Çeşitli Veriler Altında Hesaplanması

Kısa Dönem:	$g_t = \frac{RGSMH_t - RGSMH_{t-1}}{RGSMH_{t-1}} \times 100$	g_t = t döneminde ki büyüme hızı, $RGSMH_t$ = t dönemi Reel GSMH $RGSMH_{t-1}$ = t-1 dönemi Reel GSMH
	$\text{Reel GSMH}_t = \frac{\text{Nominal GSYİH}_t}{TÜFE_t} \times 100$	Nominal GSYİH= t döneminde ki Nominal GSYİH, $TÜFE_t$ = t döneminde ki tüketici eşya fiyatları endeksi değeri
Uzun Dönem:	$g_t = \left[\frac{\text{Dönem Sonu Reel GSYİH}}{\text{Dönem Başı Reel GSYİH}} \right]^{\frac{1}{n}} - 1,$	Y_0 , dönem başı GSMH Y_t , dönem sonu GSMH n , yıl sayısı r , ortalama yıllık büyüme hızı
	$Y_t = Y_0(1 + r)^n =$ $\log Y_t = \log Y_0 + n \log(1 + r) =$ $\log 1 + r = \frac{\log Y_t - \log Y_0}{n}$	

Kaynak: Berber, M. (2015), Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Trabzon. Derya Kitapevi s.16

Ekonomik büyümenin hesaplanmasında ana bileşimi oluşturan GSMH, temelde üç farklı yaklaşımla hesaplanmaktadır.

İlk olarak, GSMH'nin tüm kişiler ve firmalar tarafından yaratılan tüm katma değerler toplamına eşit olduğu noktasından hareketle toplam üretim yaklaşımıdır. Buna göre (Bilgili, 2016:47);

$$Y = \sum P_1 x Q_1 + P_2 x Q_2 + \dots + P_n x Q_n \text{ şeklinde ifade edilmektedir.} \quad (2.1.)$$

İkinci yaklaşım ise, belirli bir yılda üretilen nihai malların tüketiciler, firmalar, hükümet ve yabancı ülkeler tarafından satın alınmaktadır. Bu malları satın almak için o yıl yapılan harcamalar nominal GSYİH toplamına daima eşit olmaktadır. Toplam harcama yaklaşımında bir ülkede belirli bir yılda üretilen nihai malları satın almak için o yıl yapılan harcamalar, tüketim (C), brüt yatırım (I), hükümet alımları (G) ve net ihracat (NX) toplamı ile ölçülmektedir (Ünsal, 2017:52).

$$\text{Nominal GYİH} = C + I + G + NX \text{ şeklinde ifade edilmektedir.} \quad (2.2.)$$

Son yaklaşım ise, bir yıllık bir dönemde üretim faktörlerinin elde ettikleri ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim faktörlerinin gelirlerinin kümülatiflerinden oluşan gelir yaklaşımıdır. Buna göre (Bocutoğlu, 2012:26);

$$\text{Milli Gelir} = \text{Ücret} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Rant} \quad (2.3.)$$

$$\text{Safi Milli Hasıla (SMH)} = \text{Milli Gelir} + \text{Dolaylı Vergiler} \quad (2.4.)$$

$$\text{GSYİH} = \text{SMH} + \text{Amortismanlar} - \text{Net Faktör Geliri} \quad (2.5.)$$

2.1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme sorunun çözümü ve ekonomik büyümeyi etkin ve sürekli kılmanın yolu, büyüme kaynaklarının miktar ve bileşimini, bu kaynakların çeşitli üretim alanlarına aktarımının sağlanması ve kaynakların kullanım derecesini arttırmaktan geçmektedir (Dilber, 2018:32).

İktisadi okullar ekonomik büyümenin kaynaklarını farklı çerçeve ve koşullar altında ele almaktadırlar. Buna göre ekonomik büyümeye etki eden birden çok faktör bulunmaktadır. Taban'a göre ekonomik büyümeye etki eden temel kaynaklar, fiziki sermaye stoku, işgücü, doğal kaynaklar ve teknolojik ilerlemelerken; büyümenin diğer

belirleyici kaynakları girişimcilik, insani sermaye, gelişmiş kurumsal yapı ve hükümet şeklinde sıralanmaktadır (Taban, 2016:32).

2.1.2.1. Teknolojik Gelişmeler ile Fiziki ve Beşerî Sermaye

Ekonomik büyümeye etki eden en önemli kaynakların başında, geçen zaman sarmalında sürekli gelişme ve ilerleme kaydeden teknoloji önemli bir yer tutmaktadır. Üretim fonksiyonunda aynı girdi miktarı ile daha fazla miktarda çıktı elde etmek, verimliliğin artırılması daha fazla miktarda ve yüksek kalitede çıktı elde etmenin en önemli belirleyicisi konumunda olmaktadır (Dilber, 2018:37). İktisat ilminin temel perspektifi olan kıt kaynakların etkin kullanımı gelişmiş teknoloji kullanımı ile mümkün olabilmektedir. Gelişen teknolojik yatırımlar ekonomik büyüme sürecini etkin kılmaktadır. Bu konuda S. Kuznets, teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde ki etkisini beş farklı kısımda ele almaktadır. Bunlar, bilimsel alanda yapılan keşif, icat, buluş, iyileştirme ve bunların üretim sürecine koşulmasıdır. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkelerde kısa vadede ithal teknoloji transferi uzun vadede araştırma geliştirme faaliyetleri ile teknolojik yatırımlar ekonomik büyümeye olumlu etki yapabilecektir (Berber, 2015:35).

Klasik iktisadi düşüncede yer alan ve ekonomi literatüründe emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci olarak dört temel ilkede sayılan üretim faktörlerinden sermaye bileşimi fiziki ve beşerî sermaye olarak ayrışma tabi tutulabilmektedir.

Sermaye kavramı tek başına üretime katılan makine ve teçhizat, üretimde kullanılan diğer fiziki argümanların yanı sıra gelişen ekonomi dinamikleri altında ve insani gelişim, sosyal yaşam kalitesi, eğitim gibi sosyal gereksinimlerin kaliteleşmesi ile beşerî sermaye de fiziki sermayeye ek olarak sermaye kavramını yeniden tanımlamasına neden olmuştur (Karagül, 2003:81). Üretimde sürecinde ve ekonomik büyüme varyansında, fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermaye de önemli bir argüman olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayenin gelişmesi, ekonomik büyümenin diğer itici gücü olan teknolojik yapının daha verimli ve etkin kullanılması yolu ile bağdaştırılması, etkin bir üretim kapasitesi kullanımı ile ekonomik büyümenin destekleyicisi olabilmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010:119).

Ekonomik büyüme sürecinde önemli olan fiziki ve beşerî sermaye ile teknolojik gelişmelerin kişi başına daha yüksek bir reel getiri sağlayacak şekilde büyüme ve gelişme sağlamalarıdır (Ülgener, 1991:411). Bu sürecin devamlılığı, fiziki sermayenin geleneksek çalışma metotlarının dışında taşınarak çağın gereklerine uygun teknolojik yatırımlarla kaynaştırılması, beşerî sermaye indeksinin yükseltilerek daha etkili bir üretim ve piyasa varoluşunda kabul görme ile sonuçlandırmaktır. Tüm bu süreçlerin kümülatif toplamaları ekonomik büyüme sürecinin etkin ve devamlı olmasına itici bir güç olması kaçınılmaz olacaktır.

2.1.2.2. Ekonomik Büyümenin Kamu Finansman Kaynağı

J. Maynard Keynes'in iktisadi düşünceleri ve ona yapılan katkıların şedülünü oluşturan Keynesyen İktisat, fonksiyonel devlet teorisi çerçevesinde devletin bazı fonksiyonları sağlamak üzere ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi görüşünü savunmuşlardır. Bu çerçevede ele alınan kamu kesimi fonksiyonları ve alt kalemlerinden iktisadi kalkınma ve büyüme fonksiyonu, ekonomik büyüme ve kalkınmanın kendi haline bırakılmaması kamu kesiminin oluşabilecek darboğazlara karşı kamu politikalarının etkin kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Aktan, 2000:32). Kamu politikalarının kullanılması temelde iki farklı şekilde ihtiva edilmektedir. Birincisi parasal politikalar iken ikincisi ekonomik büyümeye kaynaklık eden hükümetin kullanmış olduğu maliye politikalarıdır.

Maliye politikası, ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı ve iktisadi büyüme ve kalkınma amaçlarına ulaşma hedefinde vergiler ve borçlanma gibi temel argümanlarda yapılacak olan ayarlamalar şeklinde tanımlanmaktadır (Batırel, 1984:1). Bu ayarlamaların temelinde olan vergilerin kamu kesiminin finansmanı olan mali amacının yanında gelirin yeniden dağılımı, ekonomik istikrarsızlıkla mücadele, ekonomik büyüme ve kalkınma ile sosyal ve beşeri hayata müdahale şeklinde mali olmayan amaçlarında mevcut olmaktadır (Aksoy, 1991:182).

Büyüme sürecinin desteklenmesi ve bu süreçte oluşan sapmaların giderilmesi vergiler ve hükümet politikalarının bir diğer ayağı olan kamu harcamalarında gerekli ayarlamaların yapılması ile mümkün olmaktadır. Vergi indirimleri, muafiyet ve istisnaları

ile kamu harcamaları ve transfer ödemlerinin arttırılması yoluyla toplam talepte artış meydana getirilerek kamusal yatırımlar ve özel yatırımların arttırılması sağlanarak büyümeyi itici bir faktör olarak üretim kapasitesi artışı ile talep artışı arasında ki farkı giderici tedbirler ekonomik büyümeye olumlu bir yansıma yapabilecektir (Görgün, 1977:117).

Kamusal faaliyetlerin maliyeti ile vergi ve kamusal fiyat gelirlerinin toplamı arasında meydana gelen farklılık bir diğer kamu finansman aracı olarak borçlanma ile ifa edilmektedir. Borçlanmanın mali amacının yanısıra toplam arz ve talep dengesini korumak ve iktisadi büyüme ve kalkınma amacını yerine getirmek içinde borçlanma yoluna gidilebilmektedir (Batirel, 1976:102).

2.1.2.3. *Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Kaynaklar*

Ekonomik büyümeyi tek başına belli kalemlerin etkilemesi ve birbirinden bağımsız hatlar ve başlıklar altında değerlendirmek literatürde kimi zaman farklı çizgilerle ayırma tabi tutulsa bile gelişen dünya düzeni ve ekonomik gelişim içerisinde kimi zaman mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan ekonomik büyümeye etki eden faktörlerin konu bütünlüğünü ve çalışmanın genel çerçevesine bağlı kalınarak coğrafya, ticari entegrasyon, kurum ve kuruluşlar, dış ticaret ile sosyo-kültürel faktörler gibi büyümeye etki eden bileşimler burada değinilmesi uygun görülmüştür.

Uluslararası ticari bütünleşmenin sürekli gelişim sürecinden geçmesi A.Smith, D.Ricarda, Hecksher-Ohlin, P. Samuelson gibi iktisatçıların dış ticaret merkezli araştırmaları sonucunda ortaya koydukları mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatım teorileri dış ticaretin ekonomik büyümenin itici bir faktörü olduğu ortaya koyulmuştur (Kindleberger, 1970:21-79). Dış ticarete, ihracat için üretim ağırlıklı ve üretilmiş ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak, çeşitli teşvik politikalarını uygulanması sonucunda ülkenin dünya pazarında ki payının artması ve firma rekabet güçlerinin artması sonucunda artan üretim ve gelişim ekonomik büyümeye olumlu katkılar sunacaktır (Çelik, 2008:283).

Ülkelerin dış ticaret yoluyla ekonomi dinamikleri sağlamlaştırılmaları ülkenin coğrafi olarak bulunduğu konum itibarıyla önemlilik arz etmektedir. Bu bakımdan coğrafya, ekonominin arz yönüne yaptığı etkinin yanı sıra beşerî ve fiziki sermaye katkısı itibarıyla verimlilik hesabına ve kişi başına gelirin değişimine de doğrudan etki etmesi kaçınılmaz olmaktadır (Dilber, 2018:40). Diğer taraftan ülkenin sahip olduğu kurum ve kuruluşlar ile bürokratik düzen, sosyo politik çevre ile dış sermaye girdilerinin yanında ekonomik güven, inanç ve değişik varyanslar büyümeye etki eden diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Berber, 2015:36-38).

2.1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri

2.1.3.1. *Klasik Büyüme Teorisi ve Öncesi*

Klasik iktisat öğretisine farklı çerçevelerden yaklaşım ve alt yapı oluşumunda önemli katkılar sunan temelde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlki ‘politik iktisat’ deyimini literatüre kazandıran Merkantilist anlayış; ikincisi ise ‘tarımın tek önemli sektör olduğu Fizyokratlardır.

Merkantilist öğretide ekonomik büyüme, temel varsayımları etrafında gelişim göstermiştir. Altın, gümüş gibi değerli madenler ile para ve dış ticaret Merkantilist öğretide önemlilik arz etmiş ve artık değerın dış ticaretten elde edilecek fazladan elde edileceği görüşü hâkim olmuştur. Yaratılan artık değer ve (paranın dolanım hızı veri iken) değerli madenlerin kaynaklık ettiği para arzının artması daha büyük kamusal harcamanın yapılmasına olanak sağlamaktadır. Artan kamusal harcama gelir ve istihdam artışı ile birlikte ekonomik büyümeyi de tetiklemiş olmaktadır. Merkantilist öğretisi ekonomik büyümenin bir diğer belirleyicisi olarak iyi beslenmiş nitelikli iş gücüne önem vermişlerdir. İnsan gücü, emek-yoğun bir sanayi çağının yaşanması ve ihracat fazlasının gerçekleştirilmesi için büyük bir önemlilik arz etmiştir (Kazgan,1993:28-30).

Liberalizmin temellerini atan Fizyokratlar, iktisadi literatürde *bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler* felsefesi doğrultusunda devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini, *doğal düzen* sistematüğinde iktisadi faaliyetlerin işleyişinin devam edeceğini varsaymışlardır. Merkantilist öğretinin benimsediğı sermaye ve emeğın bol olduğı buna karşı toprağın kıt faktör olduğunu ve artık değerin topraktan elde edilecek katma değerdan

elde edeceğini öne sürmüşlerdir. Fizyokratlara göre, ekonomide gayrı safi milli hasıla tarımdan elde edilen katma değerlerinin toplamına eşittir. Tarım sektöründe ki büyüme ve yetkin gelişme aynı oranda ekonomik büyümeyi de etkileyeceğini belirtmişlerdir (Alkin, 1992:25).

İktisadi sistemin evrimleşmesi ve sanayi sürecinin emek yoğun süreçten makineleşme sürecine kayan değişimin etkisi ile üretim, gelirin bölüşümü ve ekonomik büyüme sistematığının de yeniden yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

Klasik iktisat ekolünün kurucusu sayılan Adam Smith, büyüme olgusunu inceleme konusu yapan ilk iktisatçı olmuştur. Smith'e göre ekonomik büyüme, sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma konuları ile reaksiyon içindedir. Ulusların zenginlik kaynağı emek ve emeğin verimliliğini arttıran iş bölümünden oluşmaktadır. İş bölümü, etkin ücret politikası ile işçinin verimliliğini, verimlilik artışı hasılanın artışı ve hasılda ki artışta pazarın büyümesine olanak sağlamış olacaktır (Dilber, 2018:87). Tasarruf ve kar artışlarının kaynaklık ettiği sermaye birikimi ekonomik büyümenin dinamosunu oluşturmaktadır. Artan sermaye talebi iş gücü talebini ve dolayısıyla ücretleri yükseltmiş olacaktır. Sermaye artışı nüfus artışına paralel olarak uygun bir seviye de gerçekleştikçe zenginliğin en üst seviyesine kadar devam edecektir. Durağan durumun kendini gösterdiği zamanda tam zenginlik seviyesi gerçekleşmiş olacak ve büyüme süreci durağanlaşmış olacaktır. Bu durumda sermaye birikimi duracak, kar oranları ve ücretler aşağı yönlü eğilim göstermiş olacaktır (Berber, 2015:76).

Klasik ekolün ekonomik büyüme sistematığı üzerine nüfus kuramı ile bir yaklaşım sergileyen Thomas Maltus, nüfus artışının geometrik buna karşı gıda maddelerinin ise aritmetik dizi seti halinde arttığını beyan etmiştir. Maltus'a göre ekonomik büyüme süreci, nüfus-toprak verimi ilişkisinin bir parçası konumundadır. Artan nüfus, önceleri verimsiz olan ve işlenmeyen toprağı işlenmesine ve haliyle bu verim yüksek rant getirisi meydana getirecektir. Gerçek servet kaynağı olan rant ekonomik büyümenin itici bir gücü olduğu kabul edilmektedir (Alkin, 1992:40).

Klasik büyüme modellerine en büyük katkı iki sistemli büyüme teorisi ile David Ricardo'ya aittir. Bundan sebeptir ki Klasik büyüme modelleri Ricardo Büyüme Modeli

olarakta anılmaktadır (Hiç, 1960:25). Modelin ikili sistem dayanakları rant ve ücret kuramlarından oluşmaktadır. Bu kuramlar, işçiler, girişimciler ve toprak sahipleri olmak üzere üç farklı sınıfın diyalikliğinde yön bulmaktadırlar (Dilber, 2018:94). Bu diyalektikte üretim fonksiyonu azalan marjinal verimlilik prensibine bağlıdır. Buna göre, üç farklı sınıfın uzun dönemde milli gelirden aldıkları paylar ekonomide büyüme ya da durgunluk meydana getirecektir (Adelman, 1972:44).

2.1.3.2. Keynesyen Büyüme Teorisi: Statik Analiz

Keynes, ekonominin kendiliğinden tam istihdam denge düzeyinde dengede bulunacağı varsayımı çerçevesinde Klasik ekol tarafından bir tabu haline getirilen düşünceye mukayeseli bir yaklaşım çerçevesinde yaklaşmıştır. Dışardan bir müdahale olmaksızın kendiliğinden dengenin sağlanmasının mümkün olmadığını savunan Keynes, ekonominin durgunluktan kurtulup büyümeye başlayabilmesinin gerekliliğini nereden ve nasıl alacağı üzerinde durmuştur (Acar, 1990:40).

Keynesyen büyüme teorisinin temel diyaliktiği mevcut tasarruf seviyesine denk bir yatırım harcaması yapılmasıdır. Kısa dönemde denge istihdam ve gelir seviyesi, tüketim ve yatırım harcamaları toplamı olan efektif talep tarafından belirlenmektedir. Tüketimden arta kalan tasarruflara yönelen birimler mali araçlar vasıtasıyla yatırımlara yönlenecek ve denge durumu yatırım tasarruf eşitliğinde sağlanmış olacaktır (Berber,2015:93).

Keynes makro ekonomik denge modeli ile birlikte makro analiz tekniğine bir ivme katmıştır. Bu ivmeler zaman kriterinden bağımsız olarak, efektif talep kıstasına etki edecek olan, emek kalitesi ve miktarı, mevcut teçhizat kalitesi, kullanılan teknoloji, rekabet şartları, tüketici tercihleri veri olarak alınmıştır. Zaman kıstasının veri olarak alınmaması analizi statik olarak kalmasına sebebiyet vermiştir (Alkin, 1992:122).

2.1.3.3. Modern Büyüme Teorileri: Horrod-Domar

Keynesyen büyüme teorisinin sadece büyüme olgusuna dayanmış, büyüme sürecinde ki ekonominin sorunlarını ise ikinci plana itelemiştir. Ölçülebilir olgular

çerçevesinde Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar statik bir çerçevedeki Keynesyen teoriyi dinamik bir çerçeveye bürümüşlerdir (Çataloğlu, 1977:154).

R.F. Harrod, dinamik çerçevedeki varsayımlarını fiili, tatmin edici ve doğal büyüme hadleri olarak açıklamıştır. Bu büyüme hadlerininin sağlanması, üretim ve gelir artışına bağlı olarak yatırımların ne kadar arttırılması gerektiği varsayımları çerçevesinde olgunlaşmıştır (Ülgener, 1991:418). E.D. Domar ise, yatırımların ikili karakteri üzerinde durmuştur. Bu ikili karakterler, yatırımların geliri arttırması ikincisi ise yeni kapasite yaratılmasıdır. Burada kapasite arttırıcı yönü ekonominin arz yönünü, gelir arttırıcı yönü ise ekonominin talep yönünü etkilemektedir (Çataloğlu, 1977:154).

Dinamik modellerin denklem varyasyonları Harrod ve Domar eşleniğinde temelde aynı esaslara dayanmaktadır. Farklılık arz eden yönleri, Domar'ın denklem varyasyonu hasıla-sermaye eşleniğine, Harrod denklemi ise tam tersi olarak sermaye-hasıla katsayısı kullanılıp denklem oluşturulmuştur (Berber, 2015:109).

Harrod ve Domar, devamlı büyüme koşullarını incelerken, yatırımların talep ve kapasite arttırıcı etkisi arasında bir denge sürecinin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikler Domar modeli, kapasite ve gelir çerçeveli durumun işsizliğe ve enflasyona neden olmayacak bir trende olması gerektiğini üzerinde durmuştur (Alkin, 1992:123). Diğer yandan sermaye dışında diğer üretim faktörlerinin pasif bırakılması, her bir üretim faktörü için farklı hesaplanacak olan sermaye hasıla katsayısı modele eksiklik olarak eleştirel bir nokta bırakmaktadır (Çataloğlu, 1977:163).

Her iki modeli orijininde yer alan ve büyümenin itici gücü olarak görülen kavram yatırımlardır. Harrod ve Domar yatırım olgusuna farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Harrod'un dengeli büyüme şartı, önceki dönem gelirine göre planlanan yatırımların içinde bulunan dönemde gerçekleştirilecek tasarruflara eşit olmasına bağlanmıştır. Böyle bir analiz geriye dönük bir çerçeve yaratmaktadır. Domar'ın analizi ise geleceğe dönüktür. İçinde bulunulan dönemde yapılan yatırımın gelecek dönemlerde üretim kapasitesinde meydana getireceği artışları dikkate almaktadır (Berber, 2015:116). Artan üretim kapasitesi reel milli gelire etkisi kaçınılmaz olacaktır.

2.1.3.4. *Neo Klasik Büyüme Teorileri: Robert Solow*

Robert Solow ve teoriye katkıda bulunan iktisat bilimciler ile 1950’lerde nüfus artışına ve teknolojik değişmeye, tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin ne düzeyde tepki verdiğini saptamak amacıyla Neo-klasik büyüme teorilerini ortaya atmışlardır. Teori çerçevesinde, nüfusun büyümesi ve teknolojik gelişim ekonomik büyümeyi etkilerken ekonomik büyüme bu faktörleri etkilememektedir. Neo klasik büyüme teorisinin özünde sermaye birikimi ve verimlilik esası yatmaktadır. Kişi başına sermaye stoku ne kadar hızlı ve dinamik bir şekilde büyüme kaydederse reel GSMH’de aynı oranda gelişim gösterecektir (Parasız, 1997:293).

Neo klasik büyüme teorisinde reel üretim seviyesi, emek, sermaye ve doğal kaynakların bir fonksiyonu olmak üzere, tam rekabet koşullarının varlığı altında çıktı düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, sabit ölçek getirisinin varlığının kabul edildiği ve azalan verim yasasının geçerli olduğu girdiler arası doğru yönlü ilişki çerçevesi olduğu varsayılmaktadır (Özel, 2012:66). Modelde teknolojik gelişim seviyesi dışsal bir faktör olarak tanımlamakta ve buna göre kişi başı geliri arttırıcı tek fktör olarak ele alınmaktadır. Nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dışsal olarak tanımlanması ve kamu politikalarının ekonomik büyümede doğrudan bir itici güç olarak görmemektedir. Buna göre modelin temel varsayımları (Ercan, 2002:130);

- Dışa kapalı bir ekonomi,
- Tam rekabetçi piyasalar
- Birey rasyonelitesi,
- Ölçeğe göre azalan getiri,
- Sabit getiriyi öngören bir üretim teknolojisi şeklinde sayılabilmektedir.

Bu noktada verisel saptam ve genişetici olarak varsayımlara ilave olarak (Dilber, 2018:157).

- Ekonomide tek bir mal üretimi sağlanmaktadır,
- Uzun dönemli tasarruf fonksiyonunun geçerliliği,
- Dışsallıkların olmadığı,
- Üretim teknolojisinin sabitliği ve Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonun geçeliği olduğu varsayımları olmaktadır.

Neo klasik büyüme teorisinin temel varsayımları altında ekonomik büyüme süreci üç şekilde meydana gelmektedir(Unay, 2001:402-411);

- 1- Sabit teknoloji altında üretim faktörleri kullanım miktarının artırılması,
- 2- Üretimde girdisini oluşturan girdiler sabitken teknolojik ilerlemelerin kaydedilmesi,
- 3- Temel üretim faktörlerinin arz yönünün artırılmasının yanında veri teknolojinin ilerleme kaydetmesi.

2.1.3.5. Sosyalist Büyüme Teorisi

Sosyalist büyüme teorisinin mihenk taşlarının oturmasını sağlayan ve aynı zamanda bu modelin oluşturulmasında en büyük katkı Karl Marx'a (1818-1883) aittir. Bundan sebeptir ki sosyalist büyüme teorisi Marksist Büyüme teorisi olarakta anılmaktadır. Sosyalist büyüme modeli, kapitalist sistemde ki çelişkilerin devamlı büyüme sağlayacağını, büyüme sürecinde iç çelişkilerin şiddetlenmesi sistemin çöküşüne neden olacağını varsayımında bulunmuştur (Acar, 1990:29).

Klasik büyüme teorilerine sistemin dinamik ve kapitalistler arası rekabet ve dinamik sistemin gereği olarak hızlı teknik ilerleme ile sermaye gerekliliği noktasında eleştirel olarak yaklaşım gösteren Marksist teori, üretimde sermayenin yoğunlaşması işsizliğin ve işçi sefaletinin artmasına neden olacağını savunmuştur. Bu noktada ekonomik büyümeye itici güç olarak *emek* girmektedir. Üretime giren tüm sermaye rant, faiz, kar gibi artık değerleri de kapsayarak sermaye birikmesine neden olacaktır. Verimli emek ve sermaye bileşimi büyümeyi olumlu etki yapacağı kaçınılmaz olabilmektedir (Karakayalı, 1995:317).

2.1.3.6. Schumpeter Gelişim ve Dalgalanma Görüşleri

Joseph A. Schumpeter 'in en önemli çalışması olan Ekonomik Gelişme Kuramında genel denge kuramını özet olarak yeniden ele almaktadır. Burada Schumpeter durgun denge durumunda rekabetçi bir ekonomi varsayımında bulunmaktadır. Buna göre ekonomik hareketliliğe karşı temel koşullarda değişim stabil olarak kalmaktadır. Bu bağlamda mal ve hizmet hareketlerinin bir yönde aktığı, parasal döngünün ise ters yönde

aktığı bir çevrimsel akım söz konusu olmaktadır. Bu çevrimsel akım her yıl tekrar eden durgun ve stabil tasarruf ve net sermaye yatırımının olmadığı bir ekonomi yaratmaktadır (Dilber, 2018:112).

Durgun bir ekonomi temeli saptandıktan sonra Schumpeter, büyümenin itici gücü olarak *yenilik* faktörünü göz önüne almış ve bu yenilik faktörünün ise girişimci tarafından ekonomik gelişime dahil edeceğini savunmuştur. Buna göre gelişmekte olan bir ekonomide yenilik tipleri şu şekilde sıralanabilir (Acar, 1990:35).;

- Piyasaya yeni bir ürün veya mevcut ürünün yeni bir tipinin arzı,
- Yeni bir girdi veya yarı girdinin bulunması
- Emek ve sermayeden tasarruf sağlayan yeni bir gelişme,
- Yeni bir Pazar alanının oluşumu,
- Yeniden organize olmuş sanayi kesimi.

2.1.3.7. Rostow Gelişim Teorileri

18. ve 19. Yy dan itibaren Batı, İngiltere'nin başını çektiği sanayileşme ve kalkınma çabası sonucunda nüfus, üretim ve istihdam düzeyi sürekli bir yükselme eğilimine girdi. Bu bağlamda en önemli nokta kişi başına milli gelirin yükselmesi olarak bir ekonomik serüven yakalanmış oldu. W. W. Rostow, 1953 yılında yayımladığı çalışmasında geçmiş veri ve ekonomi bilimi ile iktisadi gelişmenin faktörlerini, sermaye, işgücü, teknoloji, siyasi rejim, iktisadi ve sosyal düzen olmak üzere altı grup altında toplamıştır. Rostow, bu altı gruptan oluşan faktörlerin ekonomik büyüme ve gelişmeyi itici güç olarak sağlanmasını *Rostow Kalkınma Aşamaları* olarak adlandırılan beş farklı aşamada gerçekleşeceğini belirtmiştir. Bu aşamalar;

1. Aşama: Geleneksel Toplum Dönemi
2. Aşama: Kalkınmaya Hazırlık Dönemi
3. Aşama: Kalkınma Dönemi
4. Aşama: Olgunluk Dönemi
5. Aşama: Kitle Tüketimi Dönemi

Olmak üzere Rostow'un gelişim teorileri beş aşamada gerçekleşmektedirler (Unay, 2001:383).

2.1.3.8. *İçsel Büyüme Teorileri*

Ekonomik varyasyonlarda değişimlerin yaşanması, ekonomik büyüme olgusunda yeni atılımların sağlanması, süreklilik arz eden ve farklı temellerde arayışlara yönelimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Farklı iktisadi düşünceler çerçevesinde yorum ve hesaplamalar ile açıklanan ekonomik büyüme olgusu, analize dahil edilmeyen ve etkisinin yadsındığı diğer faktörlerin değerlendirilmesi arayışını ortaya çıkarmıştır.

Değişim sürecinin bir parçası olan ekonomi literatürü sistemin dışında belirlenen faktörlerle açıklamanın yanı sıra ekonomik büyümeye etki eden; bilgi, beşerî ve fiziki sermaye, araştırma geliştirme süreçleri, teknolojik ve finansal gelişmeler, devlete biçilen yeni roller ile piyasa yapıları gibi birçok değişkenin sistemde yer edindiği içselleştirildiği yaklaşımlar almıştır. Literatürde içsel büyüme modelleri olarak bilinen bu yaklaşımlar Paul M. Romer, Robert E. Lucas ve Robert Barro öncülüğünde açıklanmıştır (Berber, 2015:151).

1986 yılında Romer tarafından ilk defa ortaya atılan içsel büyüme modelleri, neoklasik büyüme teorilerine bir alternatif olarak ortaya atılmıştır. Ortaya atılan yeni teoride neoklasik üretim fonksiyonu yerine artan verime dayalı üretim fonksiyonu, yeni üretim fonksiyonu çerçevesinde elde edilen bilgi, artan verimlerin beşerî sermayesi ve kamu politikaları ile açıklama alanı elde etmişlerdir (Yülek, 1997:1).

İçsel (kendi kendini besleyen) büyüme modellerinde büyüme süreçleri, sosyo-kültürel, eğitim ve sağlık politikası, teknolojik gelişim ve politika, araştırma geliştirme yatırımları çerçevesinde ki süreçler etrafında gelişmektedirler (Kibritçioğlu, 1998:11). Bu süreçler bağlamında içsel büyüme modellerinde hakim görüş büyümenin belirleyicilerinin sistemin içinde olduğudur. İçsel büyüme teorisinde çok çeşitli değişkenlerin ve işleyiş mekanizmalarının ileri seviyede matematiksel işlemlere dayalı olması sınıflandırma yapılmasını model etrafında güçleştirmiştir. Buna göre içsel büyüme modelleri, ekonomik büyüme sürecinde bilgi birikimi ve araştırma geliştirme harcamaları, ekonomik büyüme sürecinde insan sermayesi, kamu alt yapı yatırımları ve

devletin süreç içinde değişen rolü olmak üzere çeşitli sınıflar etrafında ele almak mümkün olmaktadır (Dilber, 2018:212).

İçsel büyüme modellerinin sınıflandırılması çeşitli değişkenlerin ve dışsallıkların içselleştirilmesi esas itibarıyla kaynaklık etmektedir. Bunlardan ilki, “yaparak öğrenme” görüşü etrafında gelişim gösteren, yan ürün olarak yeni bilginin yeni üretimde ana bilgiye kaynaklık etmesi, bu çerçevede yeni üretimde düşük maliyet ve pozitif dışsallıkların daha etkin olarak kullanılması olarak bilgi üretimi ve taşınmalar olarak çerçevelenmektedir (Berber, 2015:158). Diğer bir çerçeve ise, ekonominin teknoloji seviyesi(A) ile ekonominin fiziki ve beşerî toplamını olarak sermaye stokunu (K) ilişkisi ile kurulan $Y=AK$ modeli (AK Modeli), azalan verimlerin olmadığı modelde, yüksek sermaye stokuna sahip ülkeler yatırımlarını arttırılarak büyüme süreçlerini hızlandırabilecekleri analiz edilmiştir (Yardımcı, 2006:101).

Diğer bir çerçeve ise kamu politikaları etrafında şekillenmiştir. Kamu politikaları çerçevesinde ilk etki kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi, diğer bir politika olarak vergilerin ekonomik büyümeye etkisi ve daha çok araştırma geliştirme yatırımlarına yönelik olarak sübvansiyon etkisi olmak üzere üç ana çerçeve etrafında şekillenmişlerdir (Atamtürk, 2007:94). Modelde hükümetler, ekonomik büyüme sürecini gerçekleştirmek için hem yatırım yapacak hemde özel sektör yatırımlarını destekleyici vergisel teşvik, sübvansiyon, alt yapı harcamaları gibi kalemlerle destekleyecektir. Özel sektör artan sermaye stoku paralelinde artan vergi gelirleri veri denk bütçe altında kamu malı arzının artmasını sağlamış olacaktır (Berber, 2015:163).

Büyümeyi dışsal faktörlerden arındırarak üretim sürecinin artmasında itici güç faktörünü tanımlayarak araştırma geliştirme, beşerî sermaye, bilgisel birikim ve kamu politikaları çerçevesinde değerlendirmeye alan içsel büyüme teorileri, konunun genel çerçevesi bakımından matematiksel denklemlere girilmeden değinilmiştir. Bu bakımdan özellikle kamu politikaları nezdinde “*vergisel politikalar*” ile “*borçlanma politikası*” önemlilik arz etmektedir.

Bu çerçevede kamu finansman kaynakları olarak çerçevesi çizilen bu iki politika aracının ekonomik büyüme sürecine olan katkısı konunun devamında çeşitli veriler

etrafında irdelenecek ve çeyrek dönemler halinde ki 2006-2020 dönem verileri üçüncü bölümde istatistiki analiz metotları kullanılarak test edilecek ve olası etkilerine değinmeye çalışılacaktır.

2.1.4. Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Süreci

Türkiye ekonomisinin büyüme süreci, Osmanlı Devletinden devralınan iktisadi ve sosyal yapı, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen sosyo-ekonomik reform ve çalışmalar, ikinci dünya savaş sürecinin etkisinde yapılan iktisadi faaliyetler ile 1980 ve sonra ki dönemler de iktisadi ve sosyal hayatta ki değişimlere paralel bir seyir izlemiştir.

Osmanlı Devleti'nde ekonomik düzen, büyük çoğunluğunu toprak ve tarımsal üretime dayanmaktaydı. Bu düzen 18. ve 19. Yüzyıllardan Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı Cumhuriyetin kurulduğu yıllara kadar ve sonra ki iktisadi faaliyetlerin gelişim göstermesine kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı siyasi konjonktür ekonomik ve sosyal hayatta da kendini hissettirmiştir. Ekonomi sektörünün dağınık ve ilkel koşullarda gelişim göstermesi ülkede kişi başına düşen gelirin aynı düzeyde ve adaletsiz dağılımını beraberinde getirmiştir. Nitekim elde edilen veriler doğrultusunda 1890-1914 yılları arasında milli gelirin ortalama yüzde 2 arttığı tahmin edilmiştir (Şahin, 2012:8).

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen iktisadi adımlar, M. Kemal Atatürk önderliğinde milli değerler üzerinde atılmış, özel sektörün tek başına yeterli olmadığı alanlarda hükümet destekli olarak devam etmiştir. Siyasi ve sosyal yapının evrimleştirilmesi, yeni kurumsal yapıya geçiş ile birlikte bu paralellikte yeni ekonomik kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Dış borç alma politikasından uzak, ekonomik istikrar üzerine kurulu, ihtiyatlı ve denk bütçe üzerine sistematize edilmiş bir ekonomi politikası bu dönemde uygulanmıştır (Sarıçoban, 2020:229). Atılan sosyal ve ekonomik adımlar kısa sürede olumlu sonuçlar vermiştir. 1923-1929 yılları arasında GSMH'da yılda ortalama yüzde 17 seviyelerinde yüksek oranlı ve düzenli gelişmeler sağlanmıştır (Şahin, 2012:39).

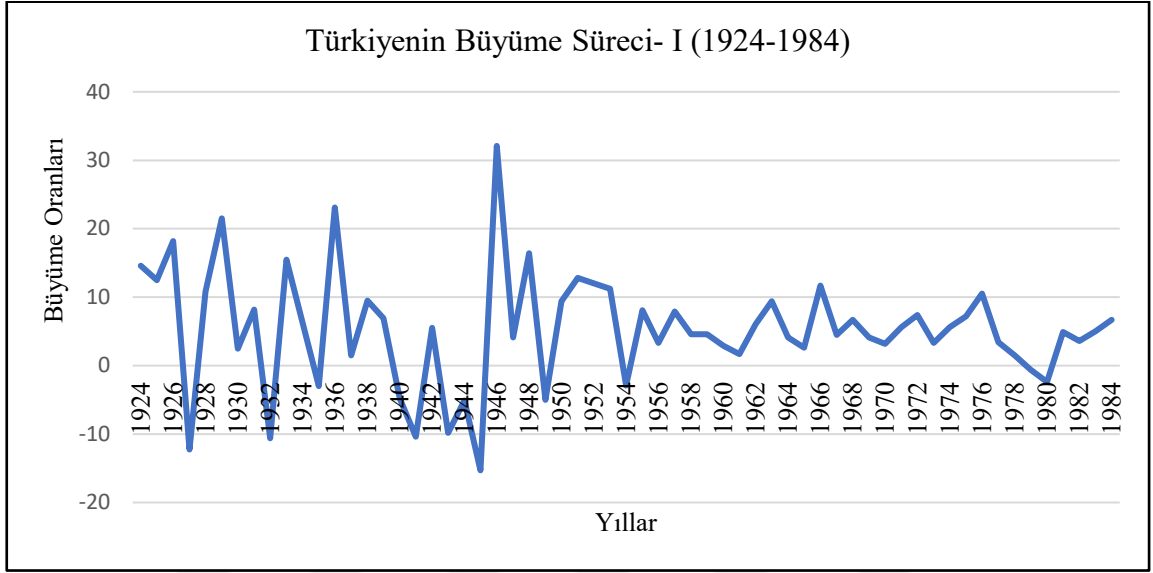
Türkiye ekonomisi, 1930-1946 yılları arasında dışa açık büyüme kavramına yönelik dış dünyaya kapalı bir ekonomik model izlemiştir. Büyük buhran ve ikinci dünya savaşının getirdiği iktisadi koşullar dışa kapalı bir modeli gerekli kılmıştır. 1950-1958 dönemi ve devamında ki yıllarda büyüme hedefi iç ve baskılar neticesinde dışa açılma yoluna yönelmiştir. Dönemin süper gücü ABD ve bu çerçevede Marshall yardımları ile iç piyasada yaşanan belirsizlikler; Türkiye'nin ulusal ve uluslararası finans ve askeri oluşumlara üyelikleri ekonominin geneli üzerinde görece olumlu etkiler meydana getirmiştir. Ülke ekonomisi 1950-1953 dönemlerinde yüzde 12 gibi yüksek düzeylerde 1950-1961 döneminin genelinde ise ortalama yüzde 7 seviyelerinde büyüme kaydetmiştir (Kazgan, 1985:315).

Siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıların kendini gösterdiği 1960-1980 döneminde ülkenin ekonomik büyüme serüveni de aynı koşullar altında dalgalanmalar göstermiştir. Türkiye ekonomisi bu dönemde planlı kalkınma ekonomisine geçiş ile birlikte nicel gelişmeler ve Kalkınma Planlarında tespit edilen ve uygulanan politikalar ile birlikte büyümede olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda ortalama yüzde 5 gibi gerçekleşen büyüme hedeflerine ulaşmasına karşın, 1978 yılında ülkenin içine düştüğü ekonomik bunalım neticesinde yüzde 1'ler seviyesine kadar ekonomik büyümede aşağı yönlü bir ivme gerçekleşmiştir (Şahin, 2012:139).

1980 dönemi, siyasi çalkantıların etkisinin sürdüğü ve buna rağmen Neo-Liberal ekonomi modeli ile birlikte makro ekonomik stratejilerin uygulanmaya konulduğu bir dönem olmuştur. 24 Ocak kararları ile birlikte yurt içinde emek gelirlerinin göreceli olarak güçlendirilerek toplam talebin canlı tutulması, ekonomik sürecin dışa açılması, ithal ikameci sanayi stratejisi ile birlikte küresel piyasalarda uygulanan çözüm stratejileri geliştirilmiştir. 1980-1988 yılları arasında ki özverili politikalar neticesinde yüzde 5,2 seviyelerinde bir büyüme kaydedilmiştir. 1989-1997 yıllarında ki denetimsiz finansal serbestleşme, 1990'lı yılların siyasi ve ekonomik konjonktürün etkisinin bir yansıması olarak 1998-2001(2012 kapsam yılları) IMF yakından izleme çerçevesinde yüzde 3,8 seviyelerinde ekonomik büyüme gerçekleşmiştir (Kolsuz ve Yeldan, 2014:51).

Grafik 2.1.'de görüleceği üzere Türkiye ekonomisinin büyüme eğilimleri ekonomik ve siyasi konjonktürden oldukça fazla etkilenmiştir. Negatif büyümenin

gerçekleştiği dönemler genel itibariyle küresel veya ülke içinde yaşanan finansal krizler, siyasi istikrarsızlıklar ve uluslararası gerilimlerin yaşandığı dönemlerle paralel bir seyir izlemektedir. Ekonomik konjonktür devreleri ile gelir büyüme trend eğilimleri birbirine bütünlük teşkil ederek süreci çerçeve halinde yadsıyarak oluşturmaktadırlar.

Grafik 2.1: Türkiye'nin Büyüme Süreci- I (1924-1984)

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014), T.C Kalkınma Bakanlığı, 2015'den grafik haline getirilmiştir (29.03.2021).

Türkiye ekonomisi siyasi ve ekonomik krizlerin yaşandığı 1990'lı yılların kalburu ile 2000'li yıllara girmiş, nitekim yığılarak gelen denetimsiz finansal yapı ile birlikte milenyum çağına 2001 Krizi ile merhaba demiştir.

Şubat 2001 Krizi sonrası dönemde IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile birlikte sürdürülebilir ekonomik büyüme ve düşük enflasyon politikası ile birlikte kamusal mali disiplin gibi temel politikalar başarılı bir şekilde uygulanmış ve büyüme olgusu da aynı düzeyde olumlu sonuçlar vermiştir. Bu süreçte 2004 yılında yüzde 9,4 ve 2005 yılında yüzde 8,4 gibi yüksek ve devamlılık arz eden büyüme trendleri yakalanmıştır. 2008 Küresel krizine kadar olumlu seyreden ekonomik büyüme tüm dünyayı etkisi altına alan Küresel Kriz neticesinde ekonomik büyüme sekteye uğramış ve 2009 yılında yüzde 4,7'lik bir küçülme yaşanmıştır. 2010 yılında baz etkisi ile birlikte yüzde 9,2'lik ekonomik büyüme kaydedilmiş olsa bile ekonomik süreçte yaşanan

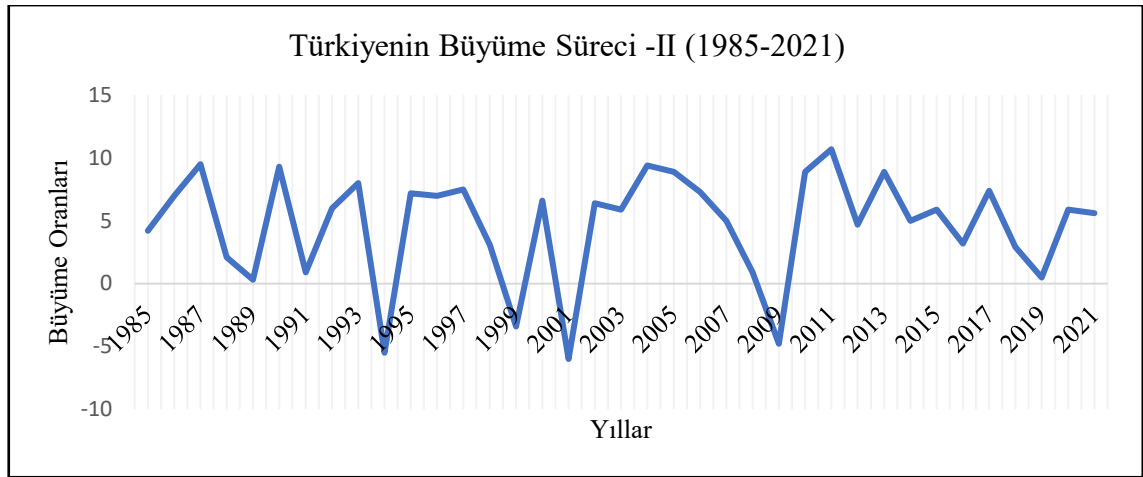
belirsizlikler ile birlikte öngörülmez karar ve durumların da etkisiyle 2011-2017 yılları arasında yüzde 4,6 seviyelerinde bir büyüme trendi yakalanmıştır (Çiçen, 2018:75-77).

2008 Küresel krizden sonra ki süreçte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme trendleri yavaşlamış ve aynı zamanda büyüme kaliteleri de kısmen zayıf kalmıştır. 2016 yılına gelindiğinde canlanmayan küresel ticaret, politik belirsizlikler, yatırımlarda ki yavaşlama ile birlikte ABD başkanlık seçimleri ve iktisadi ve politik yaklaşımlar, İngiltere'nin belirsizlik yaratan Bretix süreci, Türkiye özelinde 2016 yılında halk iradesine yönelik gerçekleşen darbe girişimi gibi siyasi ekonomik olaylar ekonomik büyüme dinamiklerine de yansımıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye ekonomisi bu süreçte yüzde 2,9 seviyelerinde büyüme kaydetmiştir (TOBB, 2016).

Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere büyük ülke ekonomilerin toparlanması, içerde siyasi konjonktürün dengelenmesi, inşaat ve turizm sektörünün büyümesi ve toparlanması ile artan kur baskısının ihracat kalemlerini pozitivist etkilemesi ile GSYH büyümesi 2017 yılında yüzde 7,4 seviyelerinde bir eğilim yakalamıştır (TÜRMÖB, 2018). 2018 yılının ilk yarısından itibaren küresel ve yerel ölçekte ki birçok belirsizliğe rağmen iç talep ve yatırım kanallarından gelen güçlü katkılar ekonomik büyümeyi olumlu etkilemiş ve Türkiye ekonomisi yılın ilk yarısında yüzde 6,2 büyüme kaydetmiş; buna karşılık artan kur baskısı ve finansmana erişim sorunu büyüme tahminlerinin aşağı yönlü bir ivmeye yönelmesine neden olmuş ve 2018 yılını yüzde 2,6'lık büyüme ile tamamlamıştır (HMB, 2018:15).

Ekonomik, sosyal, siyasal dalgalanmaların yanı sıra beklenmedik sosyal ya da ekonomik şoklar ekonomik büyüme sürecinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Nitekim 2019 yılı küresel boyutlara ulaşan Covid-19 salgın hastalığı bu beklenmedik şok etkisi ile birlikte Türkiye ekonomisinde artan enflasyon baskısı ile birlikte 2019 yılında ülke ekonomisi yüzde 0,9 (www.tuikweb.tuik.gov.tr , 29.03.2021) büyüme kaydetmiştir. Bu bağlamda artan enflasyon baskısını dizginlemek adına sıkı para ve maliye politikaları ile birlikte ekonomik büyüme 2020 yılı dördüncü çeyrekte yüzde 5,9 (www.sbb.gov.tr , 29.03.2021) büyümüş, 2021 yılında ise Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından Türkiye ekonomisinin yüzde 5,6 seviyelerinde bir büyüme trendi yakalayacağı beklentisi olduğu açıklanmıştır (www.aa.com.tr , 29.03.2021).

Grafik 2.2’de görüleceği üzere Türkiye ekonomisinin büyüme süreci bir trend boyunca değişim göstermesinden ziyade daha çok siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktür dalgalanmalarına paralel bir seyir izleyerek aşağı ve yukarı yönlü kırılmalı bir hat etrafında şekillenmektedir. 1990-1995 yılları, 1999-2001 yılları ile 2008-2009 yıllarını kapsayan negatif yönlü büyümeler siyasi istikrarsızlık, ekonomik daralmalar, küresel piyasalar ve konjonktürün etkisi gibi nedenlere bağlanabilir.

Grafik 2.2: Türkiye’nin Büyüme Süreci-II (1985-2021)

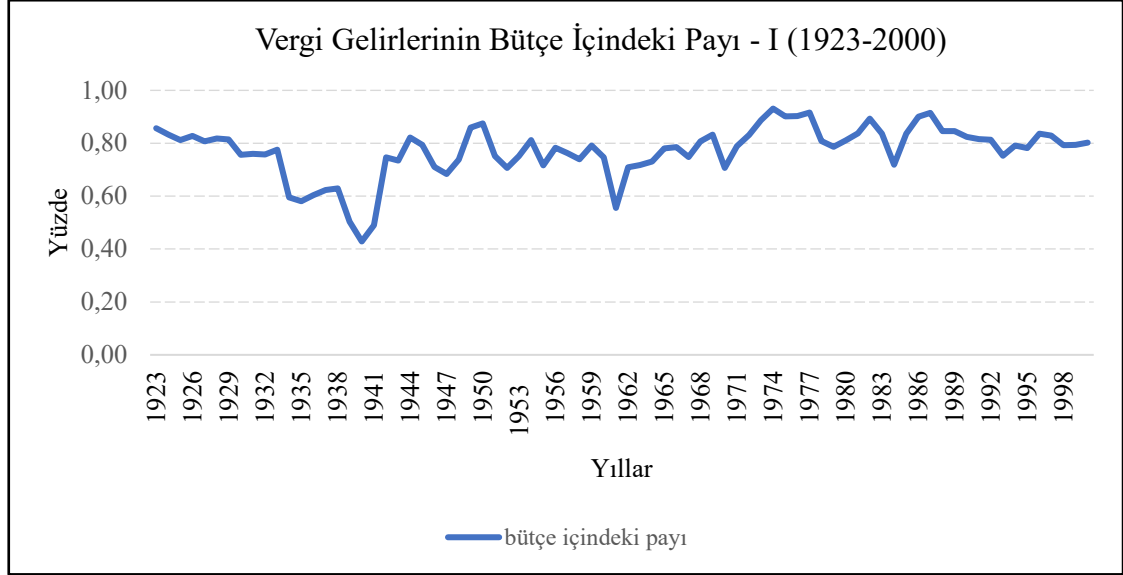
Kaynak: <https://www.mahfiegilmez.com/2020/01/turkiye-ekonomisinin-son-17-yl.html> (29.03.2021)’den grafik haline getirilmiştir.

2.1.5. Türkiye’de Kamu Finansman Kaynaklarının Gelişim Süreci

Kamu finansman kaynaklarının temel argümanları vergi gelirleri ile borçlanma gelirlerinin birleşimi olarak ifade edilebilir. Türkiye ekonomisinin finansman kaynakları bu bağlamda, gerek Osmanlı devletinden devralınan çeşitli gelir ve gider kalemleri, gerek Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisinin finansman kaynakları olsun dönemin ekonomik, siyasi veya sosyal konjonktürüne bağlı olarak gelişmiştir.

Türkiye ekonomisinin ilk yılları sosyal ve iktisadi reformların uygulanmaya başladığı, ekonominin tabana yayılma umudinin olduğu liberal ve devletçi politikaların uygulama alanı bulduğu süreç olarak gerçekleşmiştir. 1923-1929 yılları arasında liberal politikalar 1929 Büyük buhran sonucu 1930-1938 yılları süresinde devletçi politika

yapısına bırakmıştır. Bu süreçte denk bütçe politikası nezdinde mali disiplin çerçevesinde kamu gelir ve gider dengliği esas alınmıştır (Göze Kaya ve Durgun, 2009:235).

Grafik 2.3: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı- I (1923-2000)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Bütçe Gelirleri (1923-2020), https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm 'den grafik haline getirilmiştir (03.04.2021).

Türkiye’de 1923-1940 döneminde vergi gelirlerinin bütçe içinde ki payında aşağı yönlü bir seyir gözlenmektedir. Burada ki aşağı yönlü hareketlenme 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasıyla vergi gelirlerinin göreceli çoğunluğunu oluşturan tarım kesimin vergi dışı bırakılması, 1929 Yılı Ekonomik Krizinin yaşanması, ülkede yeni kurumsal yapının oturtturulmaya çalışılması ile iş gücüne katılım oranının yeni yeni değişiklik göstermesi ve daha çok devlet destekli yatırımların yapılması gösterilebilir (Varcan, 1988:95-108).

1929 Ekonomik kriziyle birlikte hammadde fiyatlarından düşüşün yaşanması sonucunda Türk ihracat malları fiyatlarının etkilenmesi sonucu ihracat gelirleri azalmış ve yeni vergisel tedbirler alınarak devletçilik dönemine geçiş sağlanmıştır. Bu dönemde, İktisadi Buhran Vergisi (1931-1951), Muvazene Vergisi (1932-1951), Hava Kuvvetleri yardım vergisi (1936-1951), hayvanlar vergisi (1936-1961), bina ve arazi vergisi (1931-1970) ve 1942 Varlık vergisi olmak üzere yeni getirilen vergiler ve devletçilik anlayışın

ekonomiye katkılarıyla vergi gelirlerin bütçe içindeki payında yukarı yönlü hareketlenme başlamıştır (Taş, 1995:363).

İkinci Dünya savaşının geçiş süreci ve siyasal demokratikleşme çabalarının gölgesinde hazırlanan Gelir Vergisi, Esnaf vergisi ve Vergi usul kanunları 1950-1960 vergi reformlarının olduğu dönemde yürürlüğe konulmuştur. Bunların yanında kamu alacaklarının yeniden düzenlenmesi çabası ile Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun bu dönemde yürürlüğe giren bir diğer reformdur. Yapılan bu vergisel reformların sisteme oturması ve vergi gelirleri olarak artı bir değer yaratması 1960'lı yıllarda anca mümkün olmuştur (İnan, 2010:352). Yapılan vergi reformlarının piyasaya ve devletin kurumsal sistemine entegre olmasının belli bir süreç içinde gerçekleşmesi vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içinde ki payının 1950-1960 döneminde dalgalı bir seyir sürmesinin nedenleri arasında sayılabilir (Grafik 2.3).

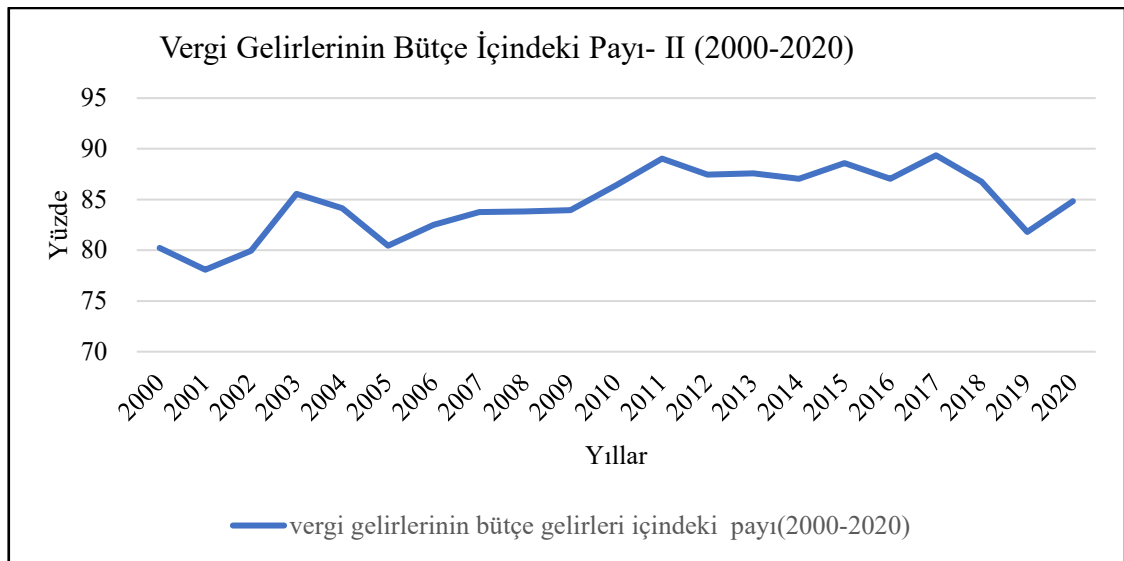
1960 ve sonraki dönemlerin temel belirleyici özelliği kalkınmada sanayileşmeye öncelik verilmesi ve beş yıllık kalkınma planları ile ara ve yatırım mallarına yönelik ithal ikameci politikalar uygulayarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sürecin sağlanması kamu kesimi öncülüğünde özel kesime kaynak yaratılması ve bunun için ise iç finansman konusunda büyük ölçüde vergi gelirlerinin arttırılması önemlilik arz etmiştir. 1961 yılı başından itibaren bu süreçte, gelir vergisi tarifesinin yükseltilmesi, kurumlar vergisi oranının yüzden 10'dan yüzde 20'ye yükseltilmesi, tarım kazançlarının gelir vergisi konusuna alınması, esnaf muaflığının daraltılması ve servet beyan müessesinin kabul edilmesi gibi vergisel değişiklikler yapılmıştır. Bir yandan birinci planlama dönemi bir yandan vergi oran ve yapısında yapılan değişiklikler bu dönemde vergi gelirlerinde görece artışa neden olsa da siyasi ve iktisadi istikrarsızlık, diğer planlarda sapmaların olması, Türk toplum yapısında kısa dönemde uygun olmayan düzenlemeler vergi artışlarında dalgalanmanın yaşanmasına neden olduğu ileri sürülebilir (Kirmanoğlu, 1994:66).

1970'ler sonrasında dünya ekonomik sistemin içine girdiği krize bağlı olarak neo-liberal politikalar çerçevesinde piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi hedefi gözetilmiştir. 1980 sonrasında IMF'nin belirlediği koşullar çerçevesinde 24 Ocak istikrar ve yapısal uyum politikaları ile birlikte makro ekonomik istikrar çerçevesi ve dışa açılma

aşamaları öngörülmüştür. Türkiye’de Arz yanlı iktisat politikası çerçevesinde uygulama alanı bulan vergi politikaları dolaylı vergi ağırlıklı bir sistemin oluşması yönünde gelişim göstermiştir. Bu sürecin en önemli parçası ise KDV’nin yürürlüğe girmesi olarak vuku bulmuştur. 1985-2005 döneminde toplam vergi gelirleri içinde gelir vergisinin payı yüzde 35, Kurumlar vergisinin payı yüzde 10, KDV’nin payı ise yüzde 30 seviyelerinde gerçekleşmiştir (Kargı ve Özügurlu: 2007:281).

Bu süreçte vergi yapısında özellikle Kurumlar vergisi özelinde sistemsel değişiklikler gözlemlenmiştir. İlk olarak yüzde 10 olarak uygulanmasına karşın 1960-1963 yılları arası yüzde 20, 1964-1980 yılları arasında yüzde 25, 1981 yılında yüzde 50 (1/2 vergi alacağı), 1983 yılında yüzde 40 (1/3 vergi alacağı), 1986-1993 yılları arası yüzde 46 takibi yıllarda yüzde 30 ve yüzde 25 olarak uygulanmış ve nitekim 2006 yılında yüzde 20 olarak kanuni oranı olarak belirlenmiştir (Armağan, 2007:233).

1923’ten 2000’li yılların başına kadar geçen sürede vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içinde ki paylarına bakıldığında sosyal, siyasal ve ekonomik konjonktürel dalgalanmaların boyutlarına ve yapılan mali reformların gelişim sürecine paralel olarak aşağı ve yukarı bir trend gösterecekler de eğilim olarak yukarı yönlü bir ivme gösterdikleri söylenebilir. Vergi gelirlerinin aşağı ve yukarı yönlü hareketleri, vergi reformlarının etki tepki gecikmesi, uyum süreci, vergi muafiyet ve istisnalar ve diğer çeşitli düzenlemeler ile vergi kayıp ve kaçığının bu salınımlara neden olduğu düşünülmektedir.

Grafik 2.4: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı-II (2000-2020)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Bütçe Gelirleri (1923-2020), https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm (03.04.2021)

Türkiye ekonomisi 2000’li yıllarda ekonomik konjonktür kaynaklı 2001 Finansal piyasa krizi, 2008 Küresel kriz ve 2016 yılında yaşana finansal piyasalarda ki kur baskısı neticesi de vergi gelirlerinin bütçe içindeki payın da aşağı yönlü kırılmaların yaşanmasına neden olabilecek kırılmalar yaşanmasına neden olmuştur.

2000-2020 yılları Türkiye’de sıkı para ve maliye politikasına ek gelirler politikasının uygulandığı, kamu açıklarının hızlı bir şekilde kapatılması ve bunun süregelen hale getirilmesinin amaç edildiği dönem olmuştur. Bu dönemde 18.12.2000 tarihli IMF Ek niyet mektubunda vergi politikalarında önemli düzenlemeler ön görülmüştür. Bunun sonucunda 23.11.2000 tarih ve 4065 sayılı kanunla birlikte Gelir ve Kurumlar vergisi, MTV, Taşıt Alım Vergisi, Ek Taşıt Alım vergisi, ÖİV, Özel İşlem Vergisi, Eğitime Katkı Payı başta olmak üzere vergilere çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Fırat, 2013:301). Türkiye’de bu dönemde ekonomik ve siyasal konjontüre dayalı ekonomik buhranın yaşanması aşağı yönlü seyir izleyen vergi gelirlerinin bütçe içinde ki payının sıkı maliye politikalarının uygulama alanı bulması ve ekonominin toparlanma sürecine girmesiyle 2002 yılı kırılmasıyla yukarı yönlü bir seyir izlediği söylenebilir.

Küresel ölçekte gerçekleşen ve Türkiye ekonomisini de etkileyen 2008 Küresel krizi, düşük büyüme hızları ve toplam talep yetersizliğine ilave olarak enerji ve gıda fiyatlarının yükselmesi sonucu reel ve tarım sektörü ile istihdamı arttırıcı politikaların uygulanmasını gerekli kılmıştır (Batirel, 2008:1). 2006 yılında kabul edilen ve Türk kamu maliyesinde mali disiplin temelli olarak işlevler üstlenen 5018 Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu ile birlikte kamusal dinamiklerde oluşturulan sağlam temeller 2008 Krizinin görece uygulanan politikalar yoluyla ötelenmesinin en büyük destekçisi olmuştur (Bozkut , 2016:30).

Her ne kadar bir eğilim etrafında dalgalanmalar olsa da vergilerin bütçe içinde ki payı artma şeklinde bir yol izlemiştir. Bunun yanında 1923’ten günümüze bütçe gerçekleştirmeleri içinde vergi ile birlikte diğer kalemlerin değişiklik göstermesi bu

oranların salınımlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bakımdan yapılan düzenlemeler, vergisel teşvikler, özelleştirme gelirleri, devlet iktisadi faaliyet gelirleri gibi temel bütçe değişimleri vergilerin bütçe gelirleri içinde ki payının aşağı ve yukarı dağılım göstermesini etkilediği söylenebilir.

Türkiye ekonomisinde vergilerin değişim gösterme süreci özet olarak böyle olmakla birlikte bir diğer kamu finansman kaynağı olarak borçlanma gelirlerinin de bu süreçte yadsınamayacak kadar Türkiye ekonomisini etkilediği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Türkiye ekonomisinin borç serüveni 1928 yılında Lozan Konferansı ile birlikte ülkeye miras olarak Osmanlı devletinden kalan iç ve dış borç yükü ile başlamaktadır (Yılmaz, 1996:131). Cumhuriyetin ilanından sonra ki on yıllık süre içerisinde piyasa da yaşanan güvensizlik duygusunun aşılması ve gerekli siyasi, iktisadi, mali ve psikolojik şartlar oluşturulmuş ve 1933 yılında ilk iç borçlanmaya başvurulmuştur. İktisadi cihazlanma amacıyla 1930 yılında ise aynı şartlar etrafında ilk dış borçlanma yoluna gidilmiştir (Yavuz, 2009:208,211).

1940'lı yıllar Türkiye ekonomisinin borç yapısı olarak İngiltere ve Fransa başta olmak üzere karşılıklı yardım anlaşmaları çerçevesinde yapılan borçlanmalar görülmektedir. Karşılıklı yardım çerçevesinde alınan borç miktarları bu dönemde yaklaşık 43,5 milyon sterlin olarak gerçekleşmiştir. İkinci dünya savaşının yarattığı belirsizlik ortamı ekonominin yükünün artmasına neden olmuş ve 1945 yılı sonunda dış borç toplamı 356 milyon lirayı bularak 1930 yılına göre yüzde 226'lık bir artış göstermiştir (Bayraktar, 2010:44).

Türkiye'nin 1950 yılı sonunda 775 milyon TL tutarında dış borcu yüzde 801 oranında yükselme kayderek 1960 yılı sonunda 6 milyar 210 milyona yükselmiştir. On yıllık zaman sürecinde borç miktarının artmasında ki en önemli etken 1950'li yıllarda liberalleşme politikaları çerçevesinde Demokrat Parti hükümetinin liberalleşme hareketlerine karşı yeteri kadar yabancı sermaye akımını ülkeye akmasını sağlayamaması etken olarak gösterilebilir. Bu dönemde alınan bağış ve kredilerin büyük çoğunluğu ABD'den sağlanan kredilerinden oluşmaktadır (Tablo 2.2.) (Açba, 1991:112).

1960'lı yıllarda yurt içi piyasalarda yaşanan tasarruf yetersizliği ve 1970'li yıllarda yaşana petrol krizi nedeniyle artan fiyatlar karşısında dış ödemeler dengesini karşılamak adına uluslararası piyasalardan tekrar borçlanmaya gidilmiştir (Sanlı Gülbahar ve Aksöz, 2014:83). 1960-1970 döneminde IMF, Rusya, Japonya ve konsorsiyumlardan sağlanan kredilerin bu dönemde ki tutarları yaklaşık 2.311,40 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Açba, 1991:118).

Tablo 2.2: ABD'den sağlanan Bağış ve Krediler (1950-1960) (Milyon Dolar)

Yıllar	Bağış	Kredi	PI-480	Diğer
1950	16,10	35,80	-	9,70
1951	32,20	35,80	-	5,80
1952	58,80	11,20	-	1,00
1953	55,00	-	-	2,50
1954	46,00	-	-	2,70
1955	55,00	20,00	26,60	0,60
1956	55,00	25,00	151,00	2,20
1957	55,00	25,00	68,80	3,30
1958	70,00	-	52,00	14,00
1959	100,00	-	34,70	42,40
1960	80,00	-	35,00	4,00

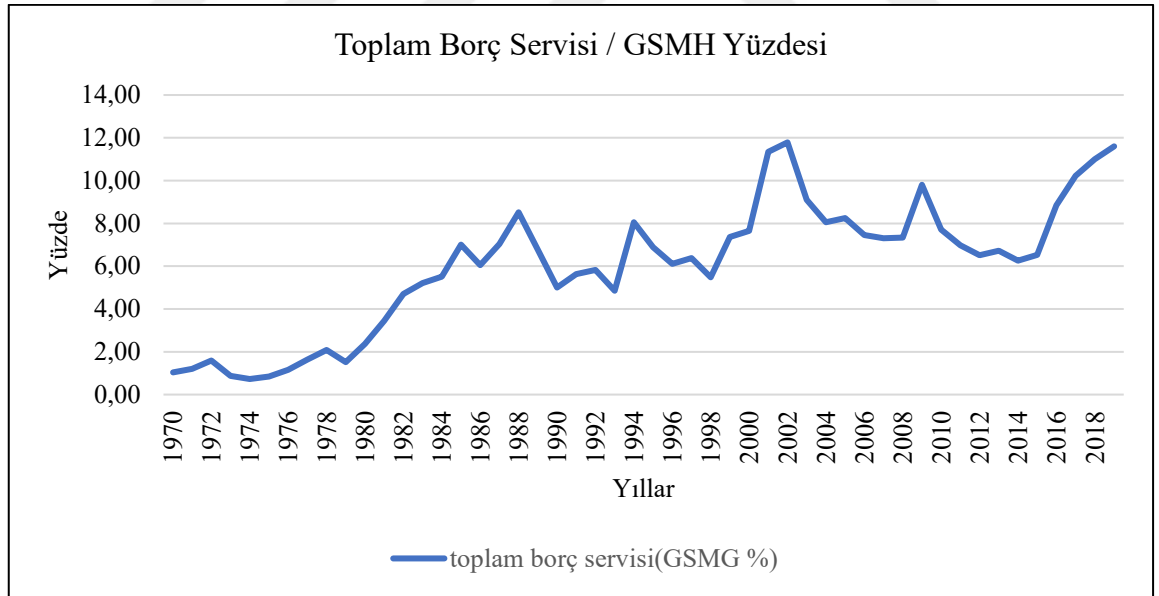
Kaynak: Açba S. (1991) *Devlet Borçlanması*, Adım Yayıncılık, Ankara s. 112

1980-2005 yılları arasında toplam borç servisi ortalama eğilim çizgisinin üzerinde bir seyir izlemiş ve 1999-2002 dönemlerinde zirve sayılacak noktayı görmüştür. 1980'li yılların başında kamu kesimi gelirlerinin arttırılamaması, harcamaların kontrol edilememesi 24 Ocak 1980 ekonomik kararların uygulamaya konulmasını gerekli kılmıştır. 1983 ve 1984 yıllarında transfer harcamalarında ki artışın olağan kamu gelirleri ile finansmanının zorlaşması kamu açığının GSMH içindeki payının tekrar artmasına neden olmuştur. 1986 yılında KDV ile konsolide bütçede yapılan iyileşme ile kamu açıkları/ GSMH yüzde 3,6 olarak olumlu sonuç elde edilmiş olsa da 1987 yılında yüzde 6'ya ulaşarak devam etmiştir (Özbilen, 1998a:123).

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllar borcun borç ile finanse edildiği yapısal kırımların yaşandığı, ekonomik ve finansal istikrarsızlığın yanında öteden beri süre gelen yurt içi tasarrufların yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. 1990 dönemi

başında dış borç stoku 49,4 milyar dolar iken 1999 yılı başına gelindiğinde 101,8 milyar dolara ulaşmıştır. 1994 yılı başında uluslararası kredi kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmeleri ve döviz piyasasında yaşana spekülasyon hareketlilik Türkiye ekonomisinin de kriz sürecini başlatmıştır. 5 Nisan 1994 kararları ile bu sürecin telef edilmesi amaçlanarak politikalar izlenmiştir. 2002-2006 yılları arasında Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile birlikte dış kaynak kullanımı ve ödemesinde sorun yaşanmamış ve 2008 küresel krizi sonrası azalan yurt içi tasarruflar borç miktarı eğiliminde görece artışa neden olmuştur. 2008 yılında 289 milyar dolar, 2012 yılında ise 337,5 milyar doları bulan dış borçların bir kısmı özel sektör borcu olarak görüldüğü de söylenebilir (Şanlı Gülbahar ve Aksöz, 2014:87-89).

Türkiye ekonomisinin yapısal dinamiklerinde yaşanan sorunlar ve kronikleşen bütçe açıkları ile borç çevirme oranının düşük düzeylerde olması toplam borç servisi/GSMH yüzdesinde yaşanan eğilimin yukarı yönlü olması sonucunu doğurduğu Grafik 2.5'de görüleceği üzere söylenebilir.

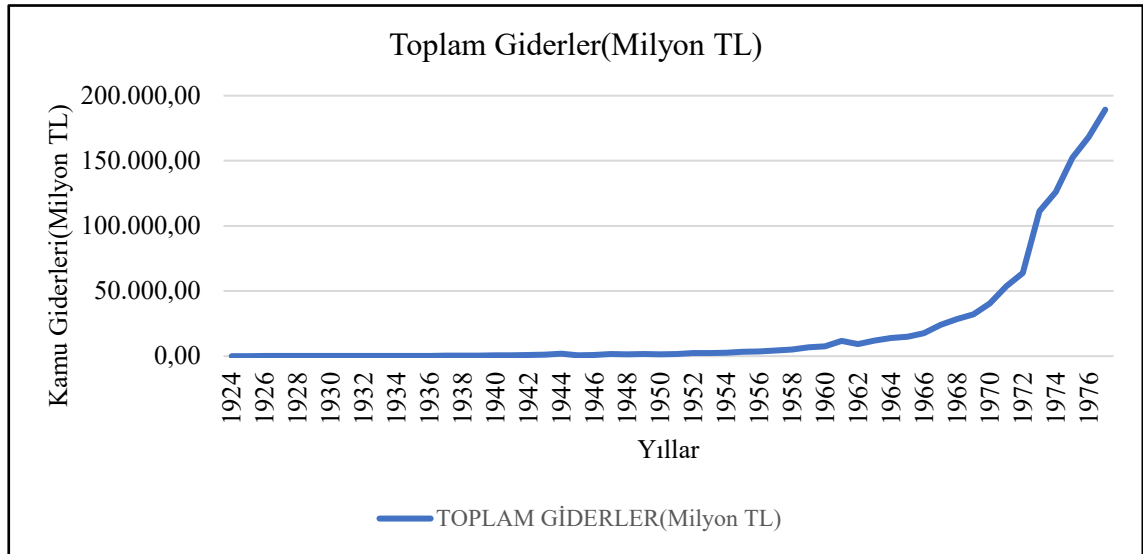
Grafik 2.5: Toplam Borç Servisi / GSMH Yüzdesi

Kaynak: Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (04.04.2021)

2.1.6. Türkiye’de Kamu Harcamaları Gelişimi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ‘denk bütçe, düzgün ödeme ‘prensibine bağlı kalınarak ve yeni kurulan devlet yapılanması ile kamu gelir gider düzeninin sistematik bir çerçeveye bağlanması süreçlerinin de etkisiyle kamu harcamaları bu dönemde ılımlı bir seyir izlemiş (Eroğlu, 2010:79). Grafik 2.6’da görülebileceği üzere 1924-1960 yılları arasında bütçe büyüklüklerine bağlı olarak ve Osmanlı Devletinden kalan borçların ödenmesi, devlet ve maliye teşkilatı düzenlerinin otutturulması, siyasi ve sosyal konjonktür etkisi gibi etkenlerin de etkisiyle devlet kamu harcama büyüklükleri yukarı yönlü bir seyir izlemektedir.

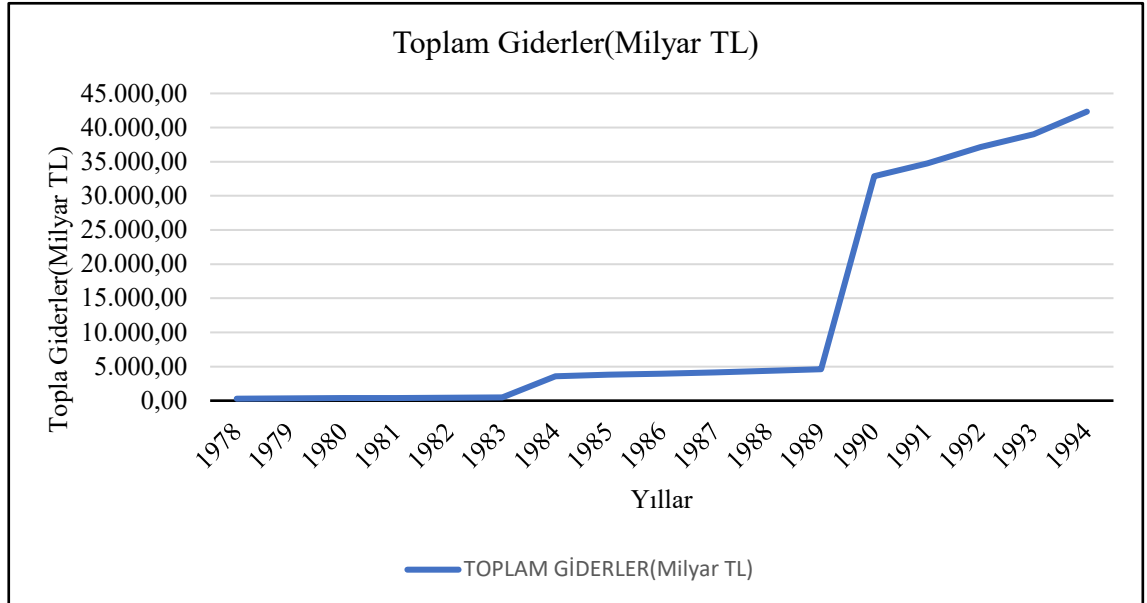
1930-1980 dönemlerinin sosyal ve ekonomi durumunun genel yapısına uygun olarak kamu harcamalarında bir artış söz konusudur. 1930 yılında kamu harcamalarının GSMH içinde ki nispi oranı yüzde 8,2 dolaylarındayken 1950’li yıllarda yüzde 9,99 seviyelerine ve 1980’li yıllarda ise yüzde 16,3 dolaylarına kadar yükselmiştir. Söz konusu bu artma eğilimin başlıca sebepleri olarak teknoloji düzeyinin yükselmesi, nüfus ve bağlı olarak şehirleşmenin artması, savunma giderlerinin artması ve bütçe tekniğinde yaşanan güncellemeler başta olmak üzere çeşitli etkenler sayılabilmektedir (Kabaklarlı ve Hazel Er, 2014:271).

Grafik 2.6 :1924-1976 Yılları Toplam Kamu Giderler (Milyon TL)

Kaynak: Sayar N. (1974), **Kamu Maliyesi (Cilt II)**, Sermet Matbaası, İstanbul s.65., T.C. Kalkınma Planları, www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ 'den grafik haline getirilmiştir (07.05.2021).

1980'li yılların başından itibaren liberal politikalar ve serbest ekonomiye geçiş süreci ile birlikte devletin ekonomi içindeki nispi ağırlığı da bu sürecin etkisiyle azaltılmaya çalışılmıştır. Dönemin kronikleşen temel problemi olan enflasyon başta olmak üzere devlet maliyesinin diğer sorunlarını bertaraf etmek amacıyla özelleştirme politikalarına ilave olarak kamu yatırım ve transfer harcamalarında azalmalar yaşanmıştır. Bu bağlamda, 1979 yıllarında toplam devlet harcamaları gelirin yüzde 21,4'ü seviyelerinde iken, 1985'te bu oran yüzde 15,1 seviyelerine çekilmiştir. Nitekim bu dönemde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların bir sonucu olarak 1999 yılında yüzde 36,2 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Grafik 2.7'da görüleceği üzere kamu harcamalarının sürekli artma ve sıçrama göstermesi bu dönemin ekonomi kalburu olan faiz ödemelerinde ki artışların önemli bir etkisi söz konusu olmuştur. 1985 yılında yüzde 12,5 olan faiz ödemelerinin kamu giderleri içinde ki payı 1999 yılında yüzde 38,2 düzeyine yükselmiştir (Sarı, 2003:29).

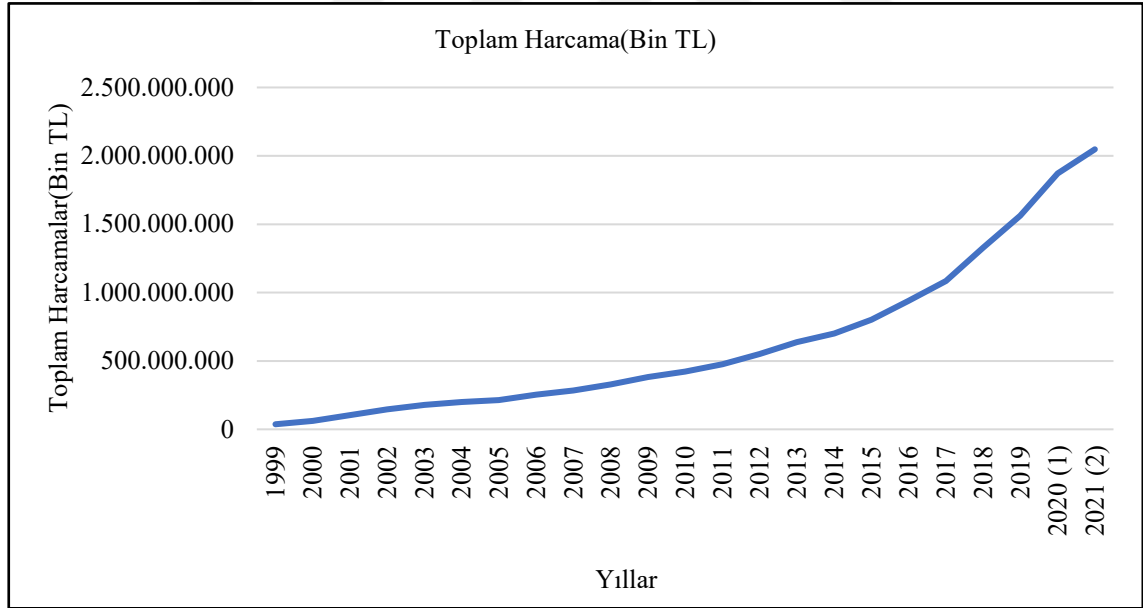

Grafik 2.7:1977-1994 Yılları Toplam Kamu Giderleri (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Kalkınma Planları (1975-2000), 3.,4.,5.,6. ve 7. Kalkınma Planları, www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ ‘den grafik haline getirilmiştir (07.05.2021).

1990’lı yılların ekonomik darboğazından ağır yaralar alan Türkiye ekonomisi, 2000’li yıllara büyük umutlarla girmiş olsa da 2001 yılında yaşanan finansal krizin etkisiyle yeni bir silsilenin içinde kendisini bulmuştur.

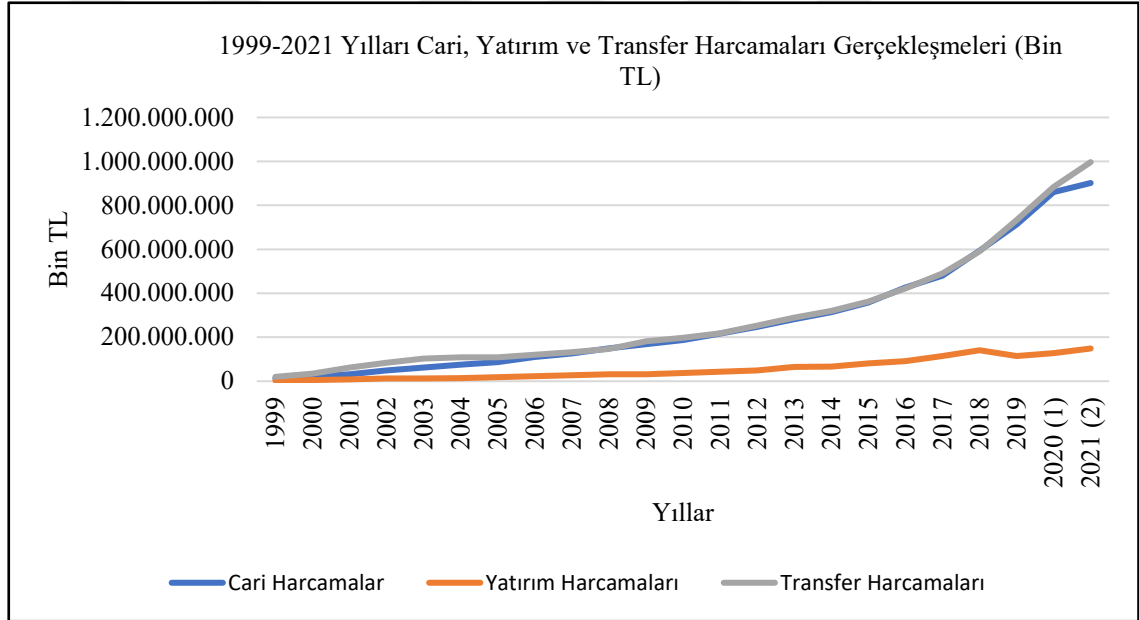
Yeni yüzyılın başında ortaya çıkan finansal kriz ortamından çıkmanın temel diyalektiği olarak 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte önemli bir adım atılmıştır. Temel perspektifi mali disiplin, fiyat istikrarı ve istikrarlı bir büyüme modeli olmak üzere sıkı mali argümanlar hedef alınarak güçlü Türkiye ekonomisi oluşturma bu yüz yıl başında önemli bir hedef olmuştur. Bu hedeflerin en önemli mihenk taşı ise 2005 yılında yürürlüğe giren 5018 Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu olmuştur (Tuncer, 2016:17).

Grafik 2.8: 1999-2021 Toplam Kamu Harcamaları (Bin TL)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> ‘den grafik haline getirilmiştir (07.05.2021).

2001 yılında kamu harcamalarının/GSMH'ye oranı yüzde 36,2 seviyelerinde iken 2016 yılına gelindiğinde ise yüzde 25 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle azalma eğilimi sağlanmasına karşın bütçe büyüklüğündeki artışında etkisi ile yıllar itibariyle kamu harcamaları 2000'li yıllarda da artma göstermiştir (Buhur, 2016:139). 2000'li yıllarda devlet büyüklüğünde yaşanan gelişme, sosyal ekonomik konjonktürün iyimserlik göstermesi, kamusal alanda yapılan reformlar, bütçe büyüklüklerinde yaşanan reel gelişmeler, dış borç faiz ödemelerinde yaşanan iyimser yaklaşımlar, sosyal ve ekonomik tranferlerde yaşanan artmalar ve benzer harcama kalemleri kamu harcama rakamlarının yukarı yönlü seyrini etkileyen unsurlar olduğu söylenebilir.

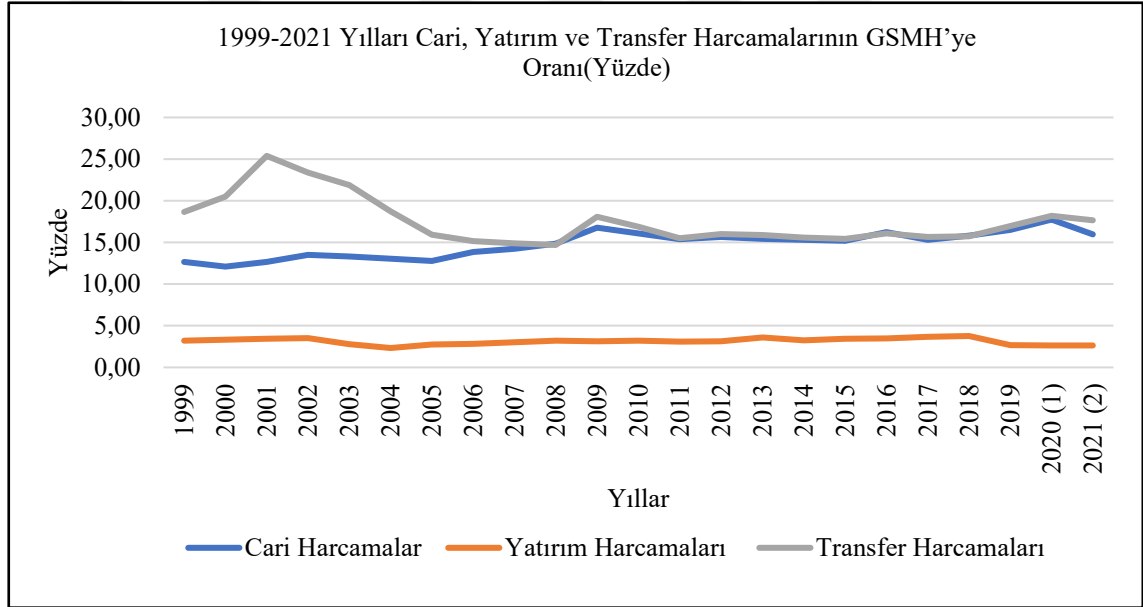
Grafik 2.9: 1999-2021 Yılları Cari, Yatırım ve Transfer Harcamaları Gerçekleşmeleri (Bin TL)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> 'den grafik haline getirilmiştir (07.05.2021).

Devlet genel harcamalarının toplamı göz önüne alındığında 2000 yılında yaklaşık 61 milyar TL olan harcamalar 2019 yılına gelindiğinde ise 1.561.252.998 milyar TL ye

yaklaştığı görülmektedir. Bu dönemde kamu harcama toplamlarında yaklaşık yüzde 1000'in üzerinde bir artış gözlemlenmiştir.

Grafik 2.9'da görüleceği üzere 2000-2021 yılları arası döneme bakıldığında devlet genel harcama kalemlerinden yıllar itibariyle Transfer harcamalarının en büyük paya, cari harcamaların ikinci yüksek paya ve yatırım harcamalarının ise görece en az paya sahip olduğu görülmektedir. Bu dağılıma temel etkenler ise, sosyal transfer harcamalarının bu dönemde hükümetin temel politikalarının bir parçası olarak arttırılması, kamu hizmet sektörünün iyileştirilmesi ile yatırım kalemlerinin doğrudan devlet eliyle olmayıp devlet destekli kamu özel iş birliği ile yapılması şeklinde sayılabilir.

Grafik 2.10: 1999-2021 Yılları Cari, Yatırım ve Transfer Harcamalarının GSMH'ye Oranı (Yüzde)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> 'den grafik haline getirilmiştir (07.05.2021).

Grafik 2.10'da genel devlet harcamalarının GSYH'ye oranına bakıldığında 2000 yılında yüzde 36,96 olan oran 2019 yılında yüzde 39,14 olarak gerçekleşmiştir. Bu iki dönem arasındaki kıyaslamada payın yüzde 1,05 arttığı görülmektedir. 2000-2021

dönemi içerisinde toplam harcamaların GSYH'ye oranının en yüksek olduğu dönem yüzde 42,72 ile 2001 yılına aittir. Bu durumun oluşmasında şüphesiz Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisi bulunmaktadır. Benzer şekilde kriz etkisini 2009 yılında da gözlemleyebiliriz. 2008 yılında yüzde 32,78 olan pay 2008 küresel krizin etkisi nedeniyle 2009 yılında yüzde 37,96'ya yükselmiştir.

Diğer yandan genel devlet harcamalarının GSMH'ye oranı 2000 yılında cari harcamalarda yüzde 12,10, Transfer harcamalarında yüzde 18,67 ve yatırım harcamalarında ise yüzde 3,32 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise sırasıyla bu oranlar cari harcamalarda yüzde 16,50, yatırım harcamalarında yüzde 2,67 ve transfer harcamalarında ise yüzde 16,98 olarak gerçekleşmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ: EKONOMETRİK ANALİZ

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik ve sosyal dinamikleri ile makroekonomik göstergelerinde yaşanan dalgalanmalar gelişmekte olan ülke gruplarının bu dinamikleri iyileştirme amaçları öteden beri temel hedefleri arasında olmuştur. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sistemlerinin temel dinamiklerinden ilki kamu finansmanın iyileştirilmesi, bir diğeri ise ekonomik büyümenin reel ve sürekliliğinin sağlanması gelişmekte olan ülke ekonomilerinin temel önceliği olmuştur. Söz konusu ekonomik dinamiklerin Türkiye içinde geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Çalışmanın bu bölümünde bu geçerliliğin olası sonuçları elde edilmeye çalışılacaktır.

3.1. KAMU FİNANSMAN KAYNAKLARI EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ LİTERATÜRÜ

Kamu finansman kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisini; vergiler ve borçlar özelinde aralarında ki ilişkiyi çeşitli yöntem ve farklı dönemler bazında inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Türkiye özelinde yapılan bu çalışmalar ile ilgili bulgular ve değerlendirmelere aşağıda kısaca değinilecektir.

Durkaya ve Ceylan (2006), yaptıkları çalışmada Türkiye'nin 1980-2004 yıllarını kapsayan GSMH, toplam vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri ve dolaylı vergi gelirlerinden oluşturdukları veri seti ile bu veri setlerini oluşturan değişkenleri uzun dönemde Engle — Granger koentegrasyon ile kısa dönem ilişkisi ise Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Yaptıkları çalışmada, vergilerin uzun dönemde büyüme oranını azaltıcı etkisinin olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Engle — Granger koentegrasyon

sonuçları toplam vergi gelirleri ile GSMH ve dolaysız vergi gelirleri ile GSMH değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri bu karşın Granger nedensellik sonuçlarına bakıldığında ise toplam vergi gelirleri büyüme oranı ile GSMH büyüme oranı arasında GSMH büyüme oranının toplam vergiler yönün de tek taraflı nedensel ilişkisinin varlığı analiz edilmiştir (Durkaya ve Ceylan, 2006:79-89).

Mucuk ve Alptekin (2008)'in VAR analizini kullanarak 1975-2006 dönemi için dolaylı vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri GSMH yıllık verileri kullanılarak koentegrasyon ve Granger nedensellik testleri ile süreci istatistiksel olarak değerlendirmişlerdir. Yaptıkları analiz çerçevesinde, koentegrasyon testi bulgularının vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkisinin var olduğunu buna karşılık Granger nedensellik testi yaklaşımı ile kısa dönemde yalnızca dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru bir bağıntının olduğu sonuçları analiz edilmiştir (Mucuk ve Alptekin, 2008:159-174).

Temiz (2008) tarafından yapılan ve Türkiye'nin 1960-2006 dönemini kapsayan çalışmasında ise vergi gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi Johansen eş bütünleşme testi ve kısa dönemde ise hata düzeltme modeli kullanılarak analiz yapılmıştır. Yapılan analize göre, reel GSMH ile toplam vergi gelirleri ikilisinin uzun dönem ilişkisinin birliktelik gösterdiği test edilmiştir. Oluşturulan hata düzeltme modelinin anlamlı çıkması sonucunda GSMH büyüme oranından toplam vergi gelirleri büyüme oranına doğru ve toplam vergi gelirleri büyüme oranından GSMH büyüme oranına doğru çift yönlü uzun dönem ilişkisi saptanmıştır. Granger nedensellik sonucunda GSMH büyüme oranı ile dolaylı vergiler arasında neden sonuç ilişkisinin olmadığı dolaysız vergi gelirleri büyüme oranı ile GSMH büyüme oranı ikilisi arasında ise çift yönlü bir neden sonuç ilişkisi varlığı analiz edilmiştir (Temiz, 2008:15).

Erdoğan, Topçu ve Bahar'ın(2013), Türkiye'de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ki ilişkiyi 1998-2011 yıllarını çeyrek dönemler halinde kapsayan çalışmasında eş bütünleşme ve nedensellik testleri kullanılarak test edilmeye çalışılmıştır. Yapılan ampirik analiz neticesinde dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı saptanmıştır. Bununla birlikte kısa ve uzun dönemde vergi gelirleri ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

çalışmanın sonucunda Türkiye’de 1998-2011 döneminde dolaysız vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi etkilemede kısa dönemde etkin olduğu ancak uzun dönemde aynı etkinin saptanmadığı sonucuna varılmıştır (Erdoğan, Topcu ve Bahar, 2013:99).

Terzi ve Yurtkuran (2016), 1980-2013 dönemi yıllık variler ışığında dolaysız ve dolaylı vergi gelirleri ile GSYİH arasında ki ilişkiyi incelemişlerdir. VAR nedensellik ilişkisi üzerine kurdukları analizde, vergi gelirleri ile milli gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı desteklenmiştir. Bu bağlamda vergi gelirlerinin GSYH üzerinde önemli rol oynadığı, özellikle dolaysız vergi gelirlerinde ki indirimlerin GSYH’yi destekleyeceği sonucuna varılmıştır (Terzi ve Yurtkuran, 2016:19-33).

Akıncı (2019), Türkiye’de Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerinde ki etkisini çeyrek dönemler halinde 2006-2018 yılları arasında incelemiştir. Zaman serisi yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada Akıncı, 2006-2018 yılları arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisini tespit etmiştir. Eş bütünleşme testi ile tahmin edilen kırılma dönemlerinin siyasal ve ekonomik konjontür dönemleri olduğu bu bağlamda, vergi politikalarının düzenlenmesi ve ekonomik büyümeyi destekler hale getirilmesi sonuç ve önerileri ile tamamlamıştır (Akıncı, 2019:100-106).

Türkiye özelinde vergileri ile ekonomik büyüme arasında ki ilişkinin çeşitli analizmetodları ile inceleyen çalışmalardan bazıları bunlar olmakla birlikte diğer bir kamu finansman kaynağı olarak borçlanma ile ekonomik büyüme ilişkisini irdeleyen çalışmalardan bazıları ise aşağı daki gibi özetlenebilir.

Bilginoğlu ve Aysu(2008), Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisini Türkiye özelinde 1968-2005 yıllarını kapsayacak şekilde inceledikleri çalışmada süreci regresyon analizi ile test etmişlerdir. Buna göre, ilgili analiz döneminde dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu ve dış borç fazlasına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Yazarlara göre, dış borç yapısı genişletilerek ve bu bağlamda borç servis yükü azaltılarak düşük risklilik seviyesi altında ekonomik kalkınma finanse edilebilir savına ulaşmışlardır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008:1-23).

Uysal, Özer ve Mucuk (2009), yaptıkları çalışmada analiz yöntemlerinden olan VAR modelini kullanarak Türkiye için 1965-2007 yılları arasında Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme ilişkisini test etmişlerdir. Yaptıkları çalışma sonucunda kısa ve uzun dönemde dış borçların ulusal çıktı düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Yapılan Granger nedensellik testi veri olmak üzere, nedensellik bağlantısının tek yönlü olduğu sonucunu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın yazarlarına göre, yabancı fon aktarımının verimli yatırımları gerçekleştirecek alanlara aktarılması ile sürecin tersine çevrilebileceğinin büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir (Uysal, Özer ve Mucuk, 2009:161-178).

Gürdal ve Yavuz(2015) ise, 1990-2013 dönemlerini esas alarak Türkiye’de Dış Borçlanma – Ekonomik Büyüme ilişkisini çeyrek dönemler halinde zaman serisi yöntemlerini kullanarak test etmişlerdir. Çalışmada yapılan testler sonucunda özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığı dış kaynaklar ile karşılandığında ekonomik büyümenin olumlu etkilendiğine yönelik olduğu belirtilmektedir. Yapılan nedensellik analizine göre ekonomik büyümede gerçekleşen yüzde 1’lik artışın dış borcu yüzde 0,0013 oranında arttırdığı tespitine varılmıştır. Yazarlara göre, Türkiye’nin çalışma döneminde ki ekonomik büyümesinde dış kaynak etkisinden bahsedilebileceği belirtilmiştir (Gürdal ve Yavuz, 2015:154-169).

Y.Tülümce ve Yavuz (2017), Türkiye’de Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi 1986—2016 yılları için ARDL ve VAR modelleri ile test etmişlerdir. Analiz neticesinde, değişkenlerin kısa ve uzun dönemde eş-bütünleşik harekt ettikleri göstermektedir. VAR analizi sonucunda sistematik etki – tepki sonucu ise toplam borçlanma, iç ve dış borçlanma, kısa vadeli iç borçlanma ve uzun vadeli dış borçlanma ekonomik büyümeyi negatif etkilemekte iken, uzun vadeli iç borçlanmanın pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Yaraşır Tülümce ve Yavuz, 2017:1034).

Çöğürücü ve Tuna(2019) tarafından yapılan çalışmada ise, Türkiye için 1980-2017 yılları yıllık veriler doğrultusunda VAR modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, dış borç stokunda meydana gelen bir standart sapmalık şoka GSYİH ilk dönemde pozitif ve anlamlı bir tepki verirken, ikinci dönemden itibaren ise tepkinin etkiisnin giderek azaldığı analiz edilmiştir. Dış borçlardan GSYH’ye doğru ağırlıklı

olarak belirleyicilik söz konusu olduğu analizde sonuçlanmıştır. Söz konusu etkinin uzun dönemde sürdürülebilir olması etki politikalar neticesinde söz konusu olacağı da belirtilmiştir (Çöğürçü Tuna, 2019:309-321).

3.2. ÇALIşMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Kamu Finansman Kaynaklarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki etkisinin Türkiye özelinde değerlendirildiği bu çalışmanın amacı, kamu finansman kaynağı olan vergi gelirleri ile borçlanma gelirlerinin ekonomik büyümenin itici gücü olduğu ve aralarında ki ilişki dinamiğinin çerçevesini ortaya koymak, ekonometrik zaman serileri yöntemlerinden VAR (Vector Autoregression) modeli üzerinden varyans ayrışımı ve etki-tepki fonksiyonları oluşturmak ve yorumlamaktır.

3.3. ÇALIşMANIN KAPSAMI VE VERİ SETİ

Ekonometrik uygulamada kullanılan Kamu Finansman kaynakları ve ekonomik büyüme ye ait verilerin kapsamı, çalışmanın başında 2000’li yılların üçer aylık dönemlerini kapsayacak şekilde değerlendirilmeye alınması hedeflenmiştir. Nitekim 2006 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile birlikte bütçe gerçekleşmelerinde yapılan değişiklik neticesinde 2000-2005 yılları ile 2006 ve sonrası dönemlerde vergi gelirlerinin hesaplanması, kapsamı ve çerçevesinde oluşabilecek dengesizliklerin meydana getireceği hataların giderilmesi adına 2006 dönemi eşik olarak kabul edilmiştir.

Buna göre, her bir verinin kaynağı, hesaplanma şeklinin önemlilik arz etmesi ve analizin mümkün olan en doğru sonucu vermesi adına her bir veri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) çeyrek (Q) dönemler halinde 2006-2020 yılları arasında ki [2006: Q1-2020: Q3] vergi gelirleri, borçlanma gelirleri ve GSYİH geliri olmak üzere veri seti haline getirilmiştir. Analiz toplamda 295 verinin olduğu dört bağımsız ve bir bağımlı değişkenden oluşmaktadır. Burada Dolaylı Vergiler, Dolaysız Vergiler, İç Borçlanma ve Dış Borçlanma bağımsız değişkenler iken GSYİH ise bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Aşağıda ki tabloda analize dahil edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin uygulama sırasında kullanılan ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer alan kısaltmaları ve açıklamaları verilmiştir.

Tablo 3.1: Analizde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişken	Açıklama
DOLAYLIVERGI	Dolaylı Vergiler
DOLAYSIZVERGI	Dolaysız Vergiler
DISBORC	Dış Borçlar
ICBORC	İç Borçlar
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Uygulama aşamasında R—Project (R Core Team, 2021) yazılımı kullanılmıştır. Bu programı kullanmaktaki amaç programın özellikle istatistiksel hesaplama amacıyla tasarlanmış olması, güçlü programlama dili ve özellikle Unix türevi sistemi meta – programlamaya müsait altyapısı ve güncel yazılım olması yönünden tercih edilmiştir. Bu yazılımda yer alan t – series (Trapletti A., Hornik, 2020) ve varyans (Pfaff, 2008) paketlerinden yararlanılmıştır.

3.4. ZAMAN SERİSİ EKONOMETRİSİ TEKNİKLERİNİN ANALİZİ

Zaman serisi, saat, gün, ay ve yıl gibi bir zaman aralığında ki değişkenlerin aldığı değerlerin süreç içinde ki değişimini gösteren serilere zaman serisi denir. Bir zaman serisinde biri zaman değişkeni olmak üzere en az iki değişkenden oluşmaktadır (Güriş, Çağlayan Akay ve Güriş, 2017:5). Zaman serisine bağlı ekonometrik teknikler, esası itibariyle ekonomi biliminde teorik çerçevesi belli veya hali hazırda tartışmaya açık olan alanlarda değişkenlerin zaman serilerini esas alarak değişkenler arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin yönünü istatiki ve ekonometrik yöntemler kullanarak analiz eden ekonometri literatürünün bir alt dalı olarak uygulama alanı bulmaktadır (Durmaz, 2017:56).

Dolaylı vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri, İç borçlanma gelirleri, dış borçlanma gelirleri olmak üzere dört bağımsız değişken ve GSYİH geliri olarak bağımlı değişkenin kullanıldığı analizde, 2006-2020 yılları arası verileri esas alınmıştır. Bu durumda değişken ve zaman aralığı değerlendirmesi yapıldığında çalışmanın zaman serisi çerçevesinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Zaman serisi tekniklerinin olası doğru sonuçlara ulaşması öncelik arz eden çeşitli ekonometrik kriterler süzgecinden geçmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilk etapta ekonometrik zaman serilerinin durağanlık testlerine tabi tutulması gerekmektedir. Ekonometrik zaman serilerinin durağanlık testleri Genişletilmiş Dickey – Fuller (GDF veya ADF), Birden çok Katsayının Anlamlılığının sınanması (F Sınaması), Phillips – Perron Birim Kök Sınaması (PP) ve diğer şekilde bilgi kriterleri kullanılmaktadır (Gujarati ve Porter, 2018: 737,757-758).

3.4.1. Değişkenler İçin Birim Kök Analizi

Birim kök testleri, ekonometrik zaman serilerini oluşturan veri setinin durağanlık düzeylerini belirlemede kullanılan bir yöntem olarak gelişim göstermiştir (Gujarati, 2011:718). Durağanlık kavramı, zaman serisini oluşturan veri setinin belirli bir zaman diliminde sürekli olarak artma ve azalma dalgalanmalarının olmadığı, veri setinin bir yatay kesit boyunca dağılım gösterdiğini ifade etmektedir. Zaman serisini oluşturan veri setinin sabit bir ortalama ve dalgalanma etrafında ki varyansın sabit kaldığı bir ilişki olarakta tanımlanabilir (Çınar ve Sevüktekin, 2014:239). Granger ve Newbold (1974) durağan bir süreç göstermeyen zaman serilerinin test edilmesi durumunda gerçek olmayan regresyon ile karşılaşılabilceğini test etmişlerdir. Bu bağlamda, durağan süreç gösteren serilerden elde edilen sonuçların bir sorun gözetmediği; durağan olmayan serilerin ise güvenilir olmayan sonuçlar gözetdiği ve ekonomil olarak zor olan sonuçların elde edilmesine olanak sağladığı sonucuna varmışlardır (Granger ve Newbold, 1974:113).

İki zaman serisi arasında olası bir ilişki durumundan bahsediliyor ve aralarında istatistiksel çerçevede anlam düzeyi yüksek bir ilişki bulunuyor ise ve bu ilişkinin gerçek mi yoksa gerçek dışı olduğunu anlamak birim kök testleri ve serilerin kaçınıcı dereceden durağan olduklarının saptanması ile mümkündür. Aynı dereceden durağan, gerçek ilişki ve gerçek regresyon bağlatışı mevcut ise seriler eş bütünleşik seriler olarak gözlemlenmektedir (Gündüz, 2021, www.avys.omu.edu.tr).

İktisadi zaman serileri analizleri çerçevesinde durağanlık testleri genellikle Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF)(1981) ve Phillips – Perron (PP)(1988) testleri kullanılarak durağanlıklar test edilmektedir.

Çalışma çerçevesine uygun olarak durağanlık testi için Phillips – Perron durağanlık test istatistiği uygulanmıştır. Phillip – Perron (PP) sınamasının kavuşmaz dağılımı Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) istatistiği sınaması ile aynı metodjik alt yapıyı barındırdığından, (Gujarati ve Porter, 2018:758) ADF Birim kök testinin genel çerçevesini belirtilerek analiz çerçevesinde PP istatistiği durağanlık sonuçlarına değinilecektir.

3.4.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Genişletilmiş Dickey – Fuller (1979) test istatistiği hipotezinde kritik değerler Dickey – Fuller test istatistiği ile aynı süreçleri barındırmaktadır (Şimşek , 2017:111). Dickey – Fuller birim kök sınaması Dickey – Fuller (1979) Monte – Carlo simülasyon çalışmaları dayanak olarak boş hipotez altında zaman serisinin oluşum sürecinde birim kök varlığı τ tav istatistikleri için kritik değerler algoritmalarını tav tablosu altında tablolaştırmışlardır (Çakmur Yıldıztan, 2017: 245). Dickey – Fuller(1979) tarafından tablolaştırılan kritik değerlerin üç genel modeli oluşturulmuştur (Dickey ve Fuller, 1979:427-431).

$$\Delta y_t = \lambda y_{t-1} + u_t \quad (3.1.)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \lambda y_{t-1} + u_t \quad (3.2.)$$

$$\Delta y_t = m_0 + m_1 t + \lambda y_{t-1} + u_t \quad (3.3.)$$

(3.1.) numaralı denklem sadece stokastik veya sabit ve trend değişken içermeyen, (3.2.) numaralı denklem sabit terim içeren, (3.3.) numaralı denklem ise sabit ve trend değişkeni içeren denklem olarak destotastik ve deterministik trendin birlikte modellendiği bir süreç tanımlanmış olmaktadır. Burada t trend değişkenini Δ ise fark işlemcisini(değişimi) sembolize etmektedir.

Dickey – Fuller (1979) testinde hata terimlerinin White Noise (beyaz gürültü) sürecine sahip olduğu varsayılmaktadır. Ancak otokorelasyon olması durumunda En küçük kareler yöntemi tahminlerinin sağlıklı sonuç vermesi için test geliştirilmiş ve

ADF olarak adlandırılmıştır. DF testinde oluşturulan denklemler ADF testinde ki gösterimi aşağıda ki gibi sonuçlanmaktadır (Çakmur Yıldıztan, 2017: 247).

$$\Delta y_t = \lambda y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3.4.)$$

$$\Delta y_t = m_0 + \lambda y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3.5.)$$

$$\Delta y_t = m_0 + m_1 t + \lambda y_{t-1} + \sum \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3.6.)$$

Test istatistiği kritik değerden daha negatif bir durum sergilerse H_0 hipotezi reddedilir. Bu durumda birim kök olmadığı sonucuna varılır. Test istatistiği kritik değerden daha negatif değilse seriye birinci mertebeden fark alma işlemi uygulanır ve serinin ikinci birim kökü araştırılır.

Bu modeller süresince Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen τ tablo değerleri esas alınmaktadır.

Modellerde yer alan gecikme gecikme uzunluklarının belirlenmesinde R^2 ve düzeltilmiş R^2 kriteri, Akaika Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwartz Criterion (SC), Bayeian Information Criterion (BIC), Hannan – Quinn Criterion (HQ), Campel – Perron kriterleri, Mallow Cp kriteri, Bootstrap Model Seçim Kriterleri ve Çapraz Geçerlilik (Cross – Validation) kriterleri olarak model ve gecikme uzunluğuna göre değişmektedirler (Ucal, 2006:44-53).

Çalışmanın genel çerçevesi ve analize uygun olarak GSYİH bağımlı değişkeni için VAR modeli tahmin edilirken en uygun gecikme sayısı Schwartz Bilgi Kriterine (Schwartz Criterion – SC) göre otomatik olarak seçilmiştir.

SC Kriteride AIC kriteri ile benzerlik göstermektedir. Buna göre SC kriter formülasyonu;

$$SC = n^{k/n} \frac{\sum \hat{u}^2}{n} = n^{k/n} RSS/n \quad (3.7.)$$

Logaritmik formu ise;

$$\ln SC = \frac{k}{n} \ln n + \ln \left(\frac{RSS}{n} \right), \quad (3.8.)$$

(3.8.) numaralı denklemde $k/n \ln n$ sınırlama faktörü olarak çözümlenmektedir.

SC Bilgi kriteri, yeni değişkenler modele eklendiğinde ortaya çıkacak durumu değerlendirme sürecinde daha hassasiyetli olarak düzenlenmiştir. SC kriteri seçili örnek büyüklüğü dışındaki gelecekteki tahmini içinde geçerlilik arz etmektedir (Ucal, 2006:46).

3.4.1.2. *Phillips – Perron (PP) Testi*

Phillips – Perron birim kök test istatistiği, ADF test istatistiği sınaması ile aynı bir çerçeve yol izlemektedir. PP Test istatistiği bir zaman serisinde ki bir üst mertebeden bir seri korelasyonunun varlığını sistematize etmek için kullanılmaktadır (Cheung ve Lai, 1997:680). PP test istatistiği aşağıda ki Regresyon hesaplamasıyla yapılabilmektedir

$$\Delta y_t = a + b y_{t-1} + c_1 \Delta y_{t-1} + \dots + c_{p-1} \Delta y_{t-p+1} + u_t \quad (3.9.)$$

(3.9.) numaralı denklemde Δy_t , y serisinin birinci mertebe farkını, a, b, c_1 , c_2 , c_{p-1} katsayı birimlerini, t süreyi, p gecikme sayısı ve u_t hata terimini ifade etmektedir. τ istatistiği MacKinnon kritik değerlerinden mutlak olarak büyük ise süreci kapsayan zaman serisinin birim kök içermediği ifade edilmektedir.

VAR Modeli çerçevesinde olan dolaylı vergi, dolaysız vergi, iç borçlanma, dış borçlanma değişkenleri ile GSYİH üzerinde ki etkisinin analiz edileceği çalışma sürecinin ilk aşamasını oluşturan durağanlık düzeyleri PP birim kök istatistiği ile düzeyleri test edilmiştir. Gecikme uzunlukları Schwartz Bilgi Kriterine (SC) göre otomatik olarak seçilen test istatistiğinde durağanlık hipotezleri;

H_0 : Değişken kendi seviyesinde durağan değildir.

H_1 : Değişken kendi seviyesinde durağandır.

Tablo 3.2.'de dolaylı vergi, dolaysız vergi, iç borç, dış borç ve GSYİH değişkenlerine ait durağanlık analizi sonuçları verilmiştir. Test sonuçları incelendiğinde ham veri parametreleri testinde iç borç ve dış borç değişkenlerinin kendi seviyelerinde durağan olduğu belirlenmiştir. Bu durumda H_0 reddedilecektir. Ancak dolaylı vergi, dolaysız vergi ve GSYİH değişkenleri kendi seviyelerinde durağan olmadığı

belirlenmiştir. Bu durumda H_0 reddedilecektir. Bu nedenle dolaylı vergi, dolaysız vergi ve GSYİ değişkenlerin birinci farkları alınmış ve farkları alınan bu değişkenlerin durağan hale geldiği belirlenmiştir. Bu durumda H_1 hipotezi reddedilecektir.

Tablo 3.2: Phillips – Perron Durağanlık Analizi sonuçları

Değişken	Ham Veri		1. Fark Alınmış Veri	
	Test İstatistiği	P	Test İstatistiği	P
DOLAYLIVERGI	-6.229172	0.747581	-70.595980	0.010000***
DOLAYSIZVERGI	-7.774409	0.653911	-34.890930	0.010000***
DISBORC	-66.931292	0.010000***	-	-
ICBORC	-22.915768	0.023563**	-	-
GSYİH	0.081694	0.990000	-30.492830	0.010000***
***p<0.01, **p<0.05, *0.01 seviyelerinde anlamlı				

VAR modeli oluşturulurken dolaylı vergi, dolaysız vergi ve GSYİH değişkenleri için birinci dereceden farkları alınmış verileri kullanılmıştır.

3.4.2. VAR (Vector Auto Regressive) Yöntemi Yaklaşımı

VAR modellerinin kullanıldığı ilk kayda değer çalışma Christopher A. Sims(1980) tarafından yapılmıştır. Sims'in yaptığı çalışma sonucunda VAR modellerinin önemi giderek artmıştır. Makroekonomik değişkenlerin ilişki çerçevesinde modellenmesi sürecinde ampirik bulguları ortaya koymak amacıyla kullanılır hale gelmiştir (Durmaz, 2017:67). VAR modeli sisteme entegre her bir değişken veri setinin kendi ve diğer tüm değişkenleri üzerine tanımladığı modellerdir (Temurlenk, 1998:56).

C. Sims (1980), Ekonomik faaliyetler ve zaman kavramı sonucunda değişen makroekonomik faaliyetler ve bunların analizi kendi içsel ve dışsal metodjik bulguların sisteme dahil edilmesi süreci gerçeğe yakın dinamik durumlara ulaşmada ekonomik büyüklük çerçevesinde uygulanabilir modeller sonucu mümkün olabileceğini belirtmiştir (Sims, 1980:2).

VAR Modeli içsel ve dışsal değişkenler arasında ki ayırım problemini ortadan kaldırması, yapılan ekonomik tahminlerin bulgusal eş anlı denklem sistemleri karşısında ki üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Önce ki veri setinin bir fonksiyonu olarak kabul edilerek bütün verisel değişkenlerin içsel büyüklük olarak dikkate alındığı standart zaman

serisi öngörü modellemesi olarak sonuç vermektedir (Frankel, Nickel ve Schmidt, 2001:1182).

Ekonometrik modellemede bazı değişkenler modeldeki diğer değişkenler tarafında açıklanırken, bazı değişkenler ise sadece açıklayıcılar görevi üstlenmektedirler. Bir denklem modelinde açıklanan değişkenler içsel, açıklayıcı değişkenler ise dışsal veya önceden belirlenen değişkenler olarak belirtilmektedirler (Kutlar, 2017:2). Modelde GSYİH açıklanan görevi görürken, Dolaylı Vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri, dış borç gelirleri ve iç borçlanma gelirleri açıklayıcı değişken olarak sistematize edilmiştir. Bu bağlamda kendi içinde hem içsel hem dışsal olabilmeleri de göz ardı edilmemelidir.

VAR modellemesi m tane içsel (bağımlı) değişken içeren denklem modellerinde her içsel değişken model için m tane denklemsel parametre yazılabilmektedir (Gujarati, 2016:387). İki değişkenli birinci derece birinci gecikme denklem modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilir (Kutlar, 2017:3).

$$y_t = \beta_{10} - \beta_{12}x_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}x_{t-1} + e_{yt} \quad (3.10.)$$

$$x_t = \beta_{20} - \beta_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}x_{t-1} + e_{xt} \quad (3.11.)$$

(3.10.) ve (3.11.) denklem sistemlerinde y_t ve x_t değişkenlerinin durağan seriler olduğu varsayılmaktadır. e_{yt} ve e_{xt} , σ_y ve σ_x standart sapmaya sahip ve birbirile korelasyon ilişkisi olmayan beyaz gürültü terimleridir.

Bu denklem sistemlerinin kullanılabilir hale gelmesi cebirsel matris denklemlerine indirgenip dönüşüm yapılması uygulama açısından önemlilik arz etmektedir.

$$\begin{bmatrix} 1 & \beta_{12} \\ \beta_{12} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_t \\ x_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ x_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{yt} \\ e_{xt} \end{bmatrix} \quad (3.12.)$$

Olmak üzere matris formu kısa bir şekilde ifade edilir ise;

$$Bz_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 z_{t-1} + e_t \quad (3.13.)$$

Buradan; $B = \begin{bmatrix} 1 & \beta_{12} \\ \beta_{12} & 1 \end{bmatrix}$, $z_t = \begin{bmatrix} y_t \\ y_t \end{bmatrix}$, $e_t = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \end{bmatrix}$, $\Gamma_1 = \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix}$, $\Gamma_0 = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \end{bmatrix}$ ve $e_t = \begin{bmatrix} e_{yt} \\ e_{xt} \end{bmatrix}$ (3.14.)

ifade etmektedir.

(3.13.) numaralı denklem sisteminin her iki tarafı β^{-1} ile çarpılırsa;

$$z_t = A_0 + A_1 z_{t-1} + u_t \quad (3.15.)$$

$$A_0 = \beta^{-1} \Gamma_0, A_1 = \beta^{-1} \Gamma, u_t = \beta^{-1} e_t \quad (3.16.)$$

A matris denklemini göstermektedir. i matris satırını j ise sütununu göstermektedir.

Yukarıda ki (3.16.) numaralı denklem VAR yapısal denklem modelini ifade ederken, aşağıda ki (3.17. ve 3.18.) numaralı denklemler standart VAR modelini ifade etmektedir.

$$Y_t = a_{10} + a_{11} y_{t-1} + a_{12} x_{t-1} + u_{1t} \quad (3.17)$$

$$X_t = a_{20} + a_{21} y_{t-1} + a_{22} x_{t-1} + u_{2t} \quad (3.18.)$$

Denklem de bozucu beyaz gürültü terimlerinin varlığı, bozucu terimlerin sıfır ortalama, sabit varyans sahip ilişki düzeyleri korelasyon durumunda u_{1t} ve u_{2t} varyans/kovaryans matrisi yazılmak istenildiğin de;

$$\Sigma = \begin{bmatrix} \text{var}(u_{1t}) & \text{cov}(u_{1t}, u_{2t}) \\ \text{cov}(u_{1t}, u_{2t}) & \text{var}(u_{2t}) \end{bmatrix} = \Sigma = \begin{bmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_{12} \\ \sigma_{21} & \sigma_2^2 \end{bmatrix} \quad (3.19.)$$

Şeklini alacaktır.

Buna göre dört değişkenli sistematik VAR modeli aşağıdaki gibi çevrilebilir.

$$\begin{bmatrix} 1 & \beta_{12} & \beta_{13} & \beta_{14} \\ \beta_{21} & 1 & \beta_{23} & \beta_{24} \\ \beta_{31} & \beta_{32} & 1 & \beta_{34} \\ \beta_{41} & \beta_{42} & \beta_{43} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{2t} \\ x_{3t} \\ x_{3t} \\ x_{4t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \\ \beta_{30} \\ \beta_{40} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} & \gamma_{13} & \gamma_{14} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} & \gamma_{23} & \gamma_{24} \\ \gamma_{31} & \gamma_{32} & \gamma_{33} & \gamma_{34} \\ \gamma_{41} & \gamma_{42} & \gamma_{43} & \gamma_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_{t-1} \\ x_{2t-1} \\ x_{3t-1} \\ x_{4t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_t \\ e_{2t} \\ e_{3t} \\ e_{4t} \end{bmatrix} \quad (3.20.)$$

(3.20) numaralı denklem sistemi yoğunluğu alınırsa;

$$\beta_{x_t} = \Gamma_0 + \Gamma_1 x_{t-1} + e_t \quad (3.21.)$$

β^{-1} Farkları alınır x_t ise model (3.21.) numaralı hali alacaktır.

$$x_t = \beta^{-1}\Gamma_0 + \beta^{-1}\Gamma_1 x_{t-1} + \beta^{-1}e_t \quad (3.21.)$$

Buna göre Kamu Finansman kaynaklarının ekonomik büyüme yönünde ki VAR modeli şu şekilde yazılabilir.

$$\begin{aligned} \text{GSYİH} = & 5.88449 \times \text{DOLAYLIVERGI}(t-1) - 1.42310 \times \text{DOLAYSIZVERGI}(t-1) - \\ & 3.17821 \times \text{DISBORC}(t-1) + 0.90717 \times \text{ICBORC}(t-1) - 0.03112 \times \text{GSYİH}(t-1) + 1.38078 \times \\ & \text{DOLAYLIVERGI}(t-2) + 0.61134 \times \text{DOLAYSIZVERGI}(t-2) + 1.82928 \times \text{DISBORC}(t- \\ & 2) - 0.53629 \times \text{ICBORC}(t-2) - 1.01747 \times \text{GSYİH}(t-2) + 5.86738 \times \text{DOLAYLIVERGI}(t-3) \\ & + 2.07398 \times \text{DOLAYSIZVERGI}(t-3) + 1.25001 \times \text{DISBORC}(t-3) + 2.08975 \times \\ & \text{ICBORC}(t-3) - 0.32758 \times \text{GSYİH}(t-3). \end{aligned}$$

Bu bağlamda kurulan VAR modelinin sonuçları Tablo 3.3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3.'de GSYİH bağımlı değişkeni için tahmin edilen VAR modeline ait istatistikler gösterilmektedir. Model sonuçlarına göre kurulan VAR modeli istatistiksel olarak ($p < 0.01$) düzeyinde anlamlıdır. Modelin açıklama gücü yüzde 86,3 düzeyinde ($R^2 = 0.863$) gerçekleşmiştir. VAR modelinde SC kriterine göre en uygun gecikme sayısı üç olarak belirlenmiştir.

Bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyleri incelendiğinde dolaylı vergi ve dış borç değişkeninin 1. gecikme, GSYİH değişkeninin 2. Gecikme, dolaylı vergi ve iç borç değişkeninin de 3. Gecikme değerlerinin GSYİH üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Anlamlılık düzeyleri değerlendirildikten sonra, modelin regresyon katsayılarına bakılarak GSYİH ile olan ilişkilerinin yönleri incelenmiştir.

Katsayılarına göre, dolaylı vergilerin 1. ve 3. gecikme verileri GSYİH üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Dış borçların 1. gecikme verilerin GSYİH üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır. İç borçların 3. gecikme verilerinin GSYİH üzerinde pozitif etkisi vardır. GSYİH'nin 1. gecikme verilerinin GSYİH üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır.

Tablo 3.3: GSYİH değişkeni için tahmin edilen VAR modeline ait istatistikler

Değişken	Katsayı	SH	t-istatistiği	p
DOLAYLIVERGI(t-1)	5.88449	3.02050	1.94800	0.05843*
DOLAYSIZVERGI(t-1)	-1.42310	2.07741	-0.68500	0.49727
DISBORC(t-1)	-3.17821	1.04211	-3.05000	0.00405***
ICBORC(t-1)	0.90717	0.71061	1.27700	0.20910
GSYİH(t-1)	-0.03112	0.24461	-0.12700	0.89941
DOLAYLIVERGI(t-2)	1.38078	3.47271	0.39800	0.69303
DOLAYSIZVERGI(t-2)	0.61134	1.81139	0.33700	0.73751
DISBORC(t-2)	1.82928	1.46614	1.24800	0.21940
ICBORC(t-2)	-0.53629	0.85128	-0.63000	0.53229
GSYİH(t-2)	-1.01747	0.19050	-5.34100	0.00000***
DOLAYLIVERGI(t-3)	5.86738	2.35361	2.49300	0.01691**
DOLAYSIZVERGI(t-3)	2.07398	2.03434	1.01900	0.31410
DISBORC(t-3)	1.25001	1.49746	0.83500	0.40882
ICBORC(t-3)	2.08975	1.02697	2.03500	0.04853**
GSYİH(t-3)	-0.32758	0.29046	-1.12800	0.26613

$$R^2 = 0.863$$

$$\text{Düzeltilmiş } R^2 = 0.811$$

$$F \text{ istatistiği} = 16.750$$

$$p=0.000***$$

***p<0.01, **p<0.05, *p<0.1 seviyesinde anlamlı

3.4.3. VAR Modelleri İçin Yapısal Analiz

İstatiki VAR modellemelerinin yapısal analizleri Etki-Tepki analizi, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik testleridir. Çalışma süresinde VAR yapısal analizi

Granger nedensellik testinde kapsadığından ayrıca yer verilmemiş olup, varyans ayrışım ve etki-tepki fonksiyonları verilmiştir.

3.4.3.1. Varyans Ayrıştırılması ve Yorumlar

VAR modelinin hareketli ortalamalar sürecinde elde edilen varyans ayrışımı değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde ortaya çıkan şok kaynaklarının nispi olarak ifade edilmesi sürecidir. Bir değişkende meydana gelen değişim sürecinin çoğunluğu kendi şok etkisinden kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olduğu kanısı ile hareket eder (Barışık ve Kesikoğlu, 2004:70).

Sınır çizgileri belirlenmemiş VAR modelleri aşırı parametrize olduklarında kısa dönem öngörüler için kullanışsızlardır. Öngörü hata özelliklerinin anlaşılmasında değişkenler arasında ki karşılıklı ilişkilerin ortaya çıkması önemlidir. Sistemik varyans ayrışım süreci şu şekilde formüle edilebilir (Kutlar, 2017:7).

A_0 ve A_1 katsıları bilindiği durumda, gözlenen x_t değerleri kullanılarak x_{t+1} şartlı öngörüsü x_{t+1} şartlı beklentisi ile yapılmaya çalışılır ise;

$$E(x_{t+1}) = A_0 + A_1 x_t \quad (3.22.)$$

(3.22.) numaralı denklemin bir adım ilerisi için tahmin hatası (3.23.) numaralı denklem şeklini alacaktır.

$$x_{t+1} - E_t(x_{t+1}) = u_{t+1} \quad (3.23.)$$

(3.23) numaralı denklemin n adım ilerisi için öngörü sistemi (3.24.) numaralı denklem şeklini alacaktır;

$$E(x_{t+n}) = (I + A_1 + A_1^2 + \dots + A_1^{n-1})A_0 + A_1^n x_t \quad (3.24.)$$

(3.24.) numaralı denklem ortak tahmin hatasını göstermek üzere;

$$u_{t+n} + A_1 u_{t+n-1} + A_1^2 u_{t+n-2} + \dots + A_1^{n-1} u_{t+1} \quad (3.25.)$$

Hata terimleri vektör hareketli ortalama şekline $x_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \Phi_i u_{t-i}$ formülüne x_{t+1} adım ötesi hesaplanabilir. Bu durumda (3.26.) numaralı formül şeklinde ifade edilecektir.

$$x_{t+n} = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \Phi_i u_{t+n-i} \quad (3.26.)$$

Buna göre n dönem öngörüsül hata terimi;

$$x_{t+n} - E_t(x_{t+n}) = \sum_{i=0}^{n-1} \Phi_i u_{t+n-i} \quad (3.27.)$$

y_t serisinin n adım ileri öngörüsü;

$$y_{t+n} - E_t(y_{t+n}) = \Phi_{11}(0)e_{yt+n} + \Phi_{11}(1)e_{yt+n-1} + \dots + \Phi_{11}(n-1)e_{yt+n-n} + \Phi_{12}(0)e_{xt+n} + \dots + \Phi_{12}(n-1)e_{xt+1} \quad (3.28.)$$

y_{t+n} 'nin n adım ilerisinin öngörüsü;

$$\sigma_y(n)^2 = \sigma_y^2[\Phi_{11}(0)^2 + \Phi_{11}(1)^2 + \dots + \Phi_{11}(n-1)^2] + \sigma_x^2[\Phi_{12}(0)^2 + \dots + \Phi_{12}(n-1)^2] \quad (3.29.)$$

Olarak ifade edilebilir.

Varyans ayrışımı, yapısal VAR modeli sistem ağırlığında ortaya çıkaran bir diğer yöntemdir. Yapısal varyans ayrışımı etkileyen değişkenin birinde meydana gelen değişimin kendisi dahil tüm etkileyen değişkenleri etkiye sahip parça parça olarak ayırma tabi tutmakta, bu bağlamda sistemin ağırlığı hakkında bilgi çerçevesi edinilmesi olanaklı hale gelmektedir. Diğer bir bakımdan sistemsal veri ve etkileyen ile etkilenen arasında ki nispi ilişki faktörünün kaçlık kısmının kendinden kaçlık kısmının ise diğer değişken verilerden kaynaklandığını belirten bir süreç olmaktadır.

Oluşturulan analiz çerçevesinde meydana gelen varyans ayrışım tablosu Dolaylı vergi, Dolaysız vergi, dış borç, iç borç ve GSYİH değişkenleri için aşağıda tablo 3.4'te ki gibi sonuçlanmaktadır.

Tablo 3.4’da VAR modeli için oluşturulan varyans ayrışım sonuçları verilmiştir. Buna göre; ilk dönemde GSYİH’de meydana gelecek değişimin en büyük etkeni yüzde 48.345 ile dolaylı vergiler, en düşük etken ise yüzde 0.015 ile iç borçlardır. Bu durumun temel dayanağı olarak dolaylı vergi gelirlerinin süreç dahilinde toplanması, bütçe ödenekleri serbestisinin sonraki dönemlere kayması sonucu borçlanma ihtiyacının olmaması gösterilebilir. Diğer tüm dönemlerde ise, GSYİH hasılda meydana gelecek değişimin en büyük etmeni dolaylı vergiler olmaktadır.

Tablo 3.4: VAR Modeli İçin Varyans Ayrışımı Tablosu

Dönem	DOLAYLIVERGİ	DOLAYSIZVERGİ	DISBORC	ICBORC	GSYİH
t=1	0.48345	0.28181	0.03821	0.00156	0.19497
t=2	0.35086	0.25176	0.22375	0.03202	0.14160
t=3	0.44837	0.18613	0.15242	0.02208	0.19100
t=4	0.39319	0.15778	0.12922	0.15846	0.16135
t=5	0.37315	0.18625	0.13117	0.14772	0.16171

İkinci ve üçüncü dönemler de ise GSYİH’de meydana gelecek değişimde en az etkili olan değişken iç borçlar, dördüncü ve beşinci dönemde ise dış borçlar olarak görülmektedir. Önümüzde ki beş dönem ise GSYİH’nin kendi değişimine etkisi yüzde 16,1 ile yüzde 19,4 arasında değişim göstermektedir. Tüm dönemlerde dolaylı vergilerin nispi büyüklüğünün önemli ölçüde olması, gelişmekte olan ekonomilerde dolaylı vergi gelirlerinin oranın yüksek düzeylerde olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

3.4.3.2. Etki – Tepki Fonksiyonu ve Yorumlar

Sistemsal VAR modeli için uygun gecikme uzunlukları sonuçlandıktan sonra etki-tepki fonksiyonları elde edilir. Etki – tepki fonksiyonları şok veri değişkenleri üzerinde ki yapısal etkilerini ve hangi zamanda etki derecesinin ne olduğunu çeşitli çerçevede ele alıp ortaya koyar (Akyüz, 2018:185). Analiz çerçevesinde uygun gecikme uzunluğu üç olarak bulunmuştur. Bu bağlamda etki-tepki fonksiyonları grafiksel olarak yorumlaması uygun bulunmuştur.

Etki – tepki fonksiyonlarının çözümlenebilmesi yapısal VAR modelinden elde edilen hareketli ortalama olarak gösterilmesi sonucunda belirtilmektedir. Hareketli

ortalama şeklinde beyan edilen yapısal VAR modeli ise VAR modelinde yapılacak çeşitli değişimler ile mümkün hale gelebilecektir (Karabulut, 2019:109).

$$X_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} A_1^i e_{t-1} \quad (3.30.)$$

(3.30.) numaralı eşitlik $\mu = [\bar{y}\bar{z}]'$ formülü ile düzenlenir ise;

$$\bar{y} = [a_{10}(1 - a_{22}) + a_{12}a_{20}]/\Delta \quad (3.31.)$$

$$\bar{z} = [a_{20}(1 - a_{11}) + a_{21}a_{10}]/\Delta \quad (3.32.)$$

$$\Delta = (1 - a_{11})(1 - a_{22}) - a_{12}a_{21} \quad (3.33.)$$

$e_t = \beta^{-1}\varepsilon_t$ şeklinde VAR modeli hata terimleri arasında nicel ilişki esası ile matris gösterimi sağlanırsa;

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} a_{1t-1} \\ a_{2t-1} \end{bmatrix} \quad (3.34.)$$

Söz konusu (3.34.) numaralı ilişkiye göre e_{1t} ve e_{2t} hata terimleri aşağıda ki denklemden ifade edilirse;

$$\begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ 1 - b_{12}b_{21} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (3.35.)$$

(3.35.) numaralı eşitlik sistemi ile y_t ve z_t serileri yapısal hata terimleri ε_{yt} ve ε_{zt} yazılarak aşağıda ki denklem elde edilecektir.

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 1 \\ 1 - b_{12}b_{21} \end{bmatrix} \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -b_{12} \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \quad (3.36.)$$

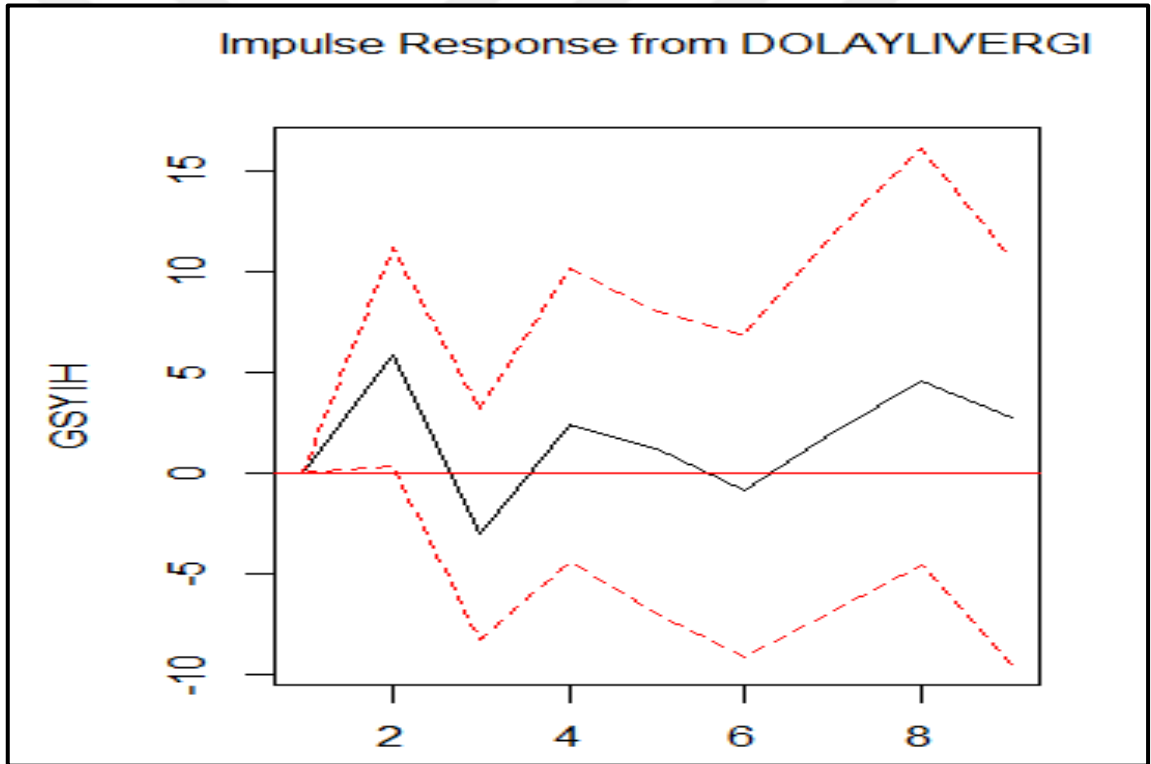
Gösterimin son formüle hali $\phi_{jk}(i)$ olan 2x2 boyutunda ϕ_i matrisi aşağıdaki gibi tamamlanarak y_t ve z_t serileri ε_{yt} ve ε_{zt} terimleri VMA gösterimi ile tamamlanmaktadır.

$$\phi_i = \begin{bmatrix} \frac{A_1^i}{(1-b_{12}b_{21})} & 1 \\ -b_{21} & 1 \end{bmatrix} \quad (3.37.)$$

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{bmatrix}^i \begin{bmatrix} \Phi_{11}(i) & \Phi_{12}(i) \\ \Phi_{21}(i) & \Phi_{22}(i) \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-1} \\ \varepsilon_{zt-1} \end{bmatrix} \quad (3.38.)$$

ϕ_i katsayıları ε_{yt} ve ε_{zt} şokları y_t ve z_t seri sarmalını belli yol üzerinde ki etkilerini ortaya koyabilmektedir.

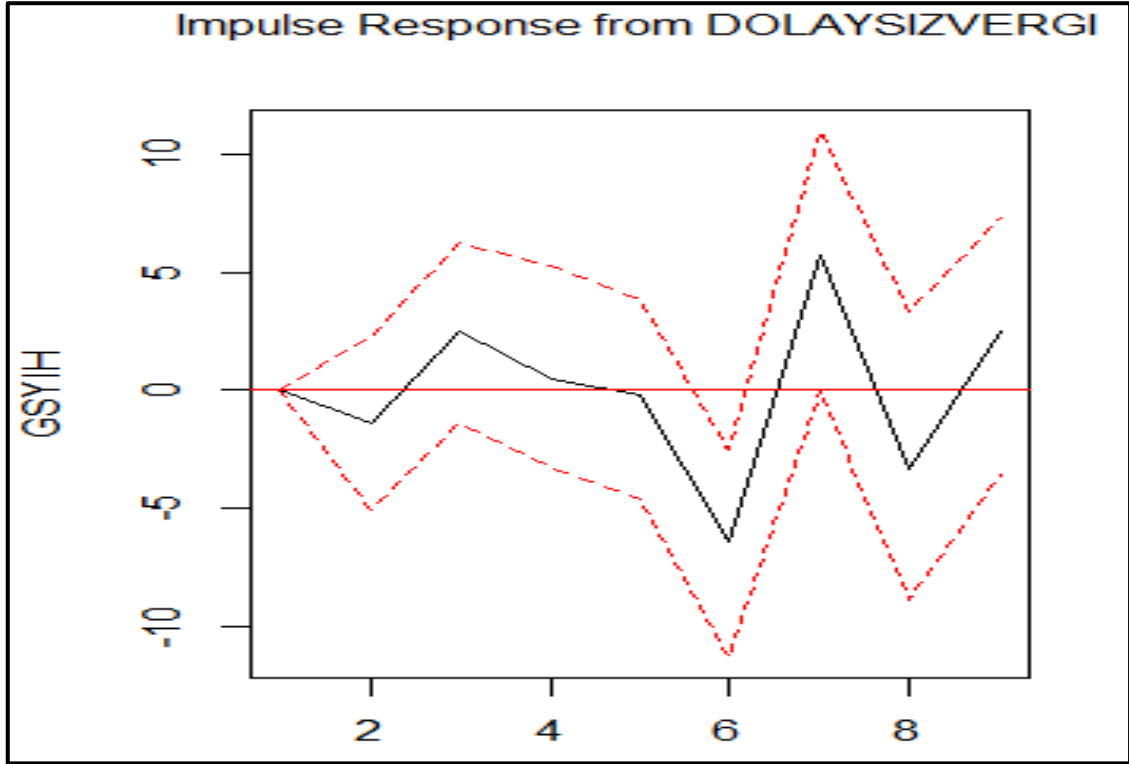
Yapısal VAR analizi modelinde oluşturulan Etki – Tepki fonksiyonları değişkenler bazında ve yorumlamaları aşağıdaki grafiksel gösterimler yoluyla izah edilebilir.

Grafik 3.1: Dolaylı Vergilerin GSYİH'ye olan Etki – Tepki Grafiği

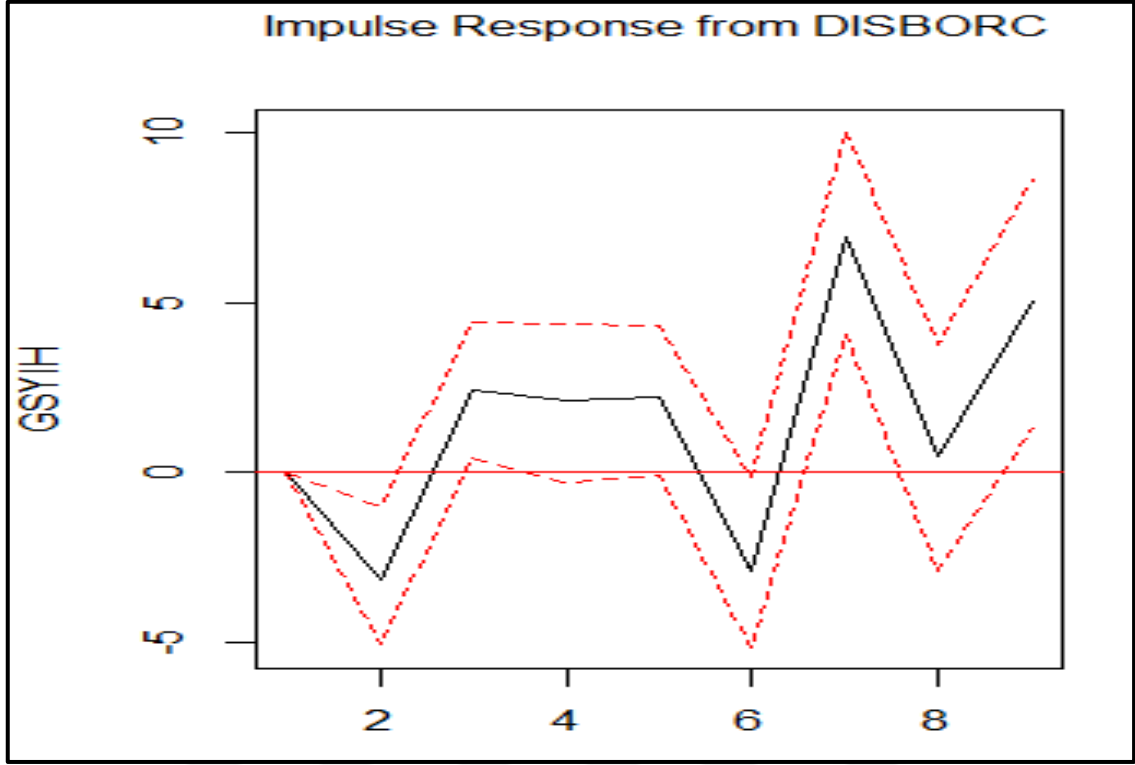
Garfik 3.1'de dolaylı vergi gelirlerinin GSYİH'ye olan tepkisine yer verilmiştir. Etki – Tepki grafiğinde dolaylı vergilerde bir standart sapmalı şok etkisi karşısında GSYİH'de ortaya çıkacak olan değişim gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre dolaylı vergi gelirlerinde bir standart sapmalı şok etkisi gerçekleşmesinin 1., 2., 4., 5., 8., ve 9. çeyrek

dönemlerde GSYİH’de artışa, 3. ve 6. çeyrek dönemlerde ise azalışa yol açacağı gözlemlenmektedir.

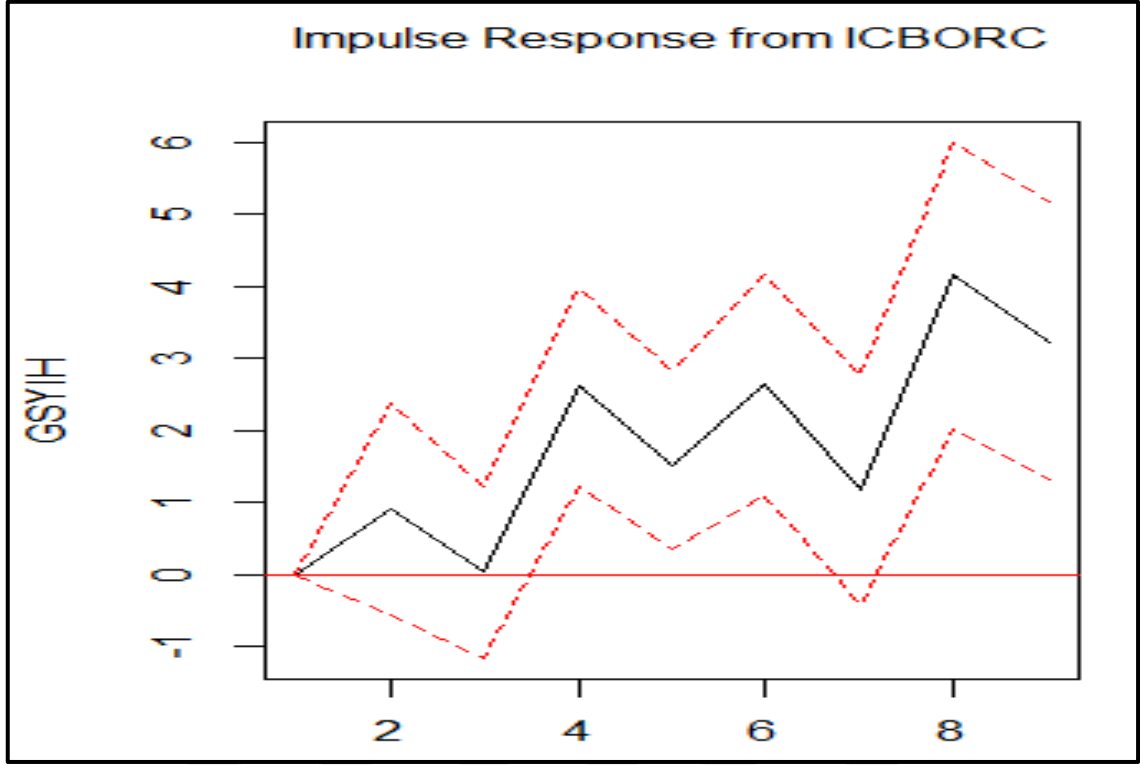
Grafik 3.2: Dolaysız Vergilerin GSYİH’ye olan Etki – Tepki Grafiği

Grafik 3.2’de dolaysız vergi gelirlerinin GSYİH’ye olan tepkisine ait EKsel gösterim verilmiştir. Etki – Tepki grafiğinde dolaysız vergilerde bir standart sapmalık şok etkisi karşısında GSYİH’de ortaya çıkacak olan değişimler gösterilmektedir. Bu sonuçlar ışığında dolaysız vergi gelirlerinde yaşanacak standart sapmalık bir şok etkisi gerçekleşmesinin 1., 2., 5., 6. ve 8. çeyrek dönemlerde GSYİH’de azalışa 3., 7. ve 9. çeyrek dönemlerde ise artışa yol açacağı gözlemlenmektedir.

Grafik 3.3: Dış Borç Gelirlerinin GSYİH'ye olan Etki – Tepki Grafiği

Grafik 3.3'de dış borçların GSYİH'ye olan tepkisine ait grafiksel gösterim verilmiştir. Etki-tepki grafiğinde dış borçlarda bir standart sapmalılık şok etkisi karşısında GSYİH'de ortaya çıkacak olan değişimleri gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre dış borçlarda bir standart sapmalılık şok etkisi gerçekleşmesinin 1., 2. ve 6. çeyrek dönemlerde GSYİH'de azalışa; 3., 4., 5., 7., 8. ve 9. çeyrek dönemlerde ise artışa yol açacağı gözlenmektedir.

Grafik 3.4: İç Borç Gelirlerinin GSYİH'ye olan Etki – Tepki Grafiği

Grafik 3.4'de iç borçların GSYİH'ye olan tepkisine ait grafiksel gösterim verilmiştir. Etki-tepki grafiğinde iç borçlarda bir standart sapmalılık şok etkisi karşısında GSYİH'de ortaya çıkacak olan değişimleri gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre iç borçlarda bir standart sapmalılık şok etkisi gerçekleşmesinin GSYİH'de tüm çeyreksele dönemlerde artışa yol açacağı gözlenmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İktisat politikasının bir alt dalı olarak maliye politikasının dört ana hedefi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kaynak dağılımında etkinlik, ikincisi adil bir gelir dağılımı, üçüncüsü ekonomik istikrar ve dördüncüsü ise ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu konjonktürel durum ve yapısal sorunlara bağlı olarak bu amaçlar arasında ki öncelik durumu siyasi ve yönetim şekline bağlı olarak değişikliğe uğraya bilmektedir. Devletlerin piyasa sistemi içinde aktif bir şekilde bulunma derecesi bu amaçlar yönünde atılacak adımların yönünü ve derecesinin tayin etmede önemli bir eşik olmaktadır.

Kamu hizmetlerinin, kamu harcamalarının ve kamu finansman kaynaklarının büyüklük, miktar ve bileşiminde devletler tarafından yapılacak olan ayarlamalar ekonomik düzenin dört önemli ayağının oluşturduğu sistemsel çerçevenin en etkin ve sürdürülebilir sonucu vermesi bakımından önemlilik arz etmektedir. Optimum piyasa dengesinin sağlanmasının önemli güçlükler oluşturduğu ekonomilerde devletlerin piyasaya iktisat politikaları yoluyla müdahalesi mümkün olmaktadır. Özellikle hükümet kanadının maliye politikası yoluyla ekonomik düzenin dört önemli ayağını amaçsal çerçevede gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Maliye politikasının amaçlarına ulaşmada devletler araç olarak çeşitli argümanlar kullanmaktadırlar. Devletlerin kullandığı bu araçların başında kamu finansman kaynakları ile piyasaya aktarım mekanizması olarak kamu harcamaları önemli yer tutmaktadır. Kamu finansman kaynaklarının başında ise insanların ilkel topluluklardan sistemsel bir otorite etrafında toplandığı modern topluluklara kadar geçen zaman zarfının her alanında çeşitli şekillerde varlık gösterdiği vergiler oluşturmaktadır. Vergiler, devletin veya devlet tarafından yetkilendirilmiş kurum ve kuruluşların devlete yüklenen mali ve mali olmayan amaçların yerine getirilmesi için egemenlik gücüne dayanarak hukuki cebir altında aldığı birebir karşılık ilişkisi olmadan aldığı ayni veya nakti değerler olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir kamu finansman kaynağı ise devlet borçları oluşturmaktadır. Devlet borçları, modern devlet ihtiyaçlarının gelişim ve artma gösterdiği çağın gerekliliğinde kamunun olağan gelir kalemleri ile finanse edilmeyen, dışardan

sağladığı kaynak girişi olarak tanımlanabilmektedir. Kamunun piyasaya aktarım görevi üstlenen kamu harcamaları ise, devletin kendine yüklenen görevleri yerine getirebilmesi için yaptığı kaynak aktarımları veya piyasanın işleyişini iyileştirme şeklinde vazgeçtiği kaynakların toplamını ifade ettiği söylenebilir.

Bu bakımdan çalışmanın birinci bölümünde maliye politikasının amaç ve araç ilişki uyumuna uygun olarak kamu finansman kaynaklarına ve kamu harcamalarının teorik ve literatür alt yapısına yer verilmiştir. Çalışmanın Türkiye özelinde çerçevelenmesi göz önüne alınarak vergiler Türk Vergi Sistemi özelinde değerlendirilmiştir.

Ekonomik büyüme, Türkiye ekonomisi ve diğer ülke ekonomilerin ekonomi politikalarının en önemli hedefleri arasında olmuştur. Maliye politikasının amaçları arasında yer alan ekonomik büyüme, iktisadi hayatın temel verilerinde kişi başına bir yıldan diğerine daha yükek bir reel getirinin devamlı artışı olarak tanımlanabilmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ekonomilerin iç dinamiğinin gerekli gördüğü ve kabul edildiği büyüme hızı fazla bir müdahale gerek kalmaksızın sağlandığı genellikle kabul edilmektedir. Gelişmekte ve az gelişmiş ülke ekonomilerinin iç dinamiklerinde ki yapısal sorunlar, sosyo – ekonomik kırılganlıklar yüksek bir gelir artışının gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu bu ülke gruplarında yaşanan yapısal sorunlar ile sosyo – ekonomik kırılganlıkların giderilmesi iktisadi politika araçları ile müdahaleyi gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümü, ekonomik büyüme kavramının tanımsal çerçevesi, büyüme teorilerinin ana hatları, Türkiye ekonomisinin büyüme süreci, kamu finansman kaynakları ile kamu harcamalarının gelişim süreci bir biri ile ilintili olarak açıklanarak bir bağlam olarak çalışmanın ana konusu olan ekonometrik analiz kısmına geçilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü kamu finansman kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik analiz yöntemiyle test edildiği ana kısmını oluşturmaktadır. Bu çerçevede ikili model denkleminin değişkenleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden üçer aylık dönemler halinde 2006:Q1 – 2020:Q3

yılları arasında 295 veri şeklinde derlenen veri setleri oluşturmaktadır. İkili modelsel denklemin bağımsız değişkenleri bu dönemler aralığında Dolaylı Vergi Gelirleri, Dolaysız Vergi Gelirleri, İç Borçlanma Gelirleri ve Dış Borçlanma gelirleri oluşturmaktadır. Aynı dönem aralığında bağımlı değişken olarak GSYİH gelirleri analizde kullanılmıştır. Oluşturulan veri setine bağlı olarak ekonometrik zaman serilerinden VAR Analizi R – Project istatiki programsal analiz yardımıyla test edilmiştir.

Analiz çerçevesine uygun olarak ve olabilecek en doğru sonucu varmak adına ilk aşamda verilerin durağanlık düzeyi Phillips – Perron birim kök sınaması ile test edilmiştir. Birim kök sınaması çerçevesinde uygun gecikme uzunlukları Schwartz Bilgi Kriterine uygun olarak otomatik olarak seçilmiştir.

H_0 : Değişken Kendi Seviyesinde Durağan Değildir.

H_1 : Değişken Kendi Seviyesinde Durağandır.

İstatiki test sonuçları incelendiğinde iç borç ve dış borç gelirlerinin kendi seviyelerinde durağan olduğu sonucuna varılmıştır (H_0 : Red). Buna karşılık Dolaylı vergi gelirleri, Dolaysız vergi gelirleri ile GSYİH gelirlerinin durağan olmadığı sonucuna varılmıştır (H_1 :Red). Bu durumda fakları alınan verilerin 1. Derece farkları sonucunda serilerin durağan hale geldiği görülmüştür (H_0 :Red). P istatistiği 0,01 anlamlılık düzeyinde sırasıyla anlamlı hale gelmişlerdir ($p < 0,01$ düzeyinde anlamlı).

Veri setlerinin durağanlık düzeyleri sonuç için ideal düzeye indirgenmesinin sonucunda SC kriterine göre uygun olarak seçilen gecikme uzunluğu (gecikme uzunluğu üç) sonucunda VAR modeli 0,01 anlamlılık düzeyinde yüzde 86,3 açıklama gücü ile ($R^2=0.863$) gerçekleşmiştir. Bağımsız değişkenlerin anlamlılık düzeyi incelendiğinde dolaylı vergi ve dış borç değişkeninin 1. Gecikme, GSYİH değişkeninin 2. Gecikme, dolaysız vergi ve iç borç değişkeninde 3. Gecikmede GSYİH üzerinde anlamlı etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Katsayıları modelsel regresyon ilişkisine bakıldığında dolaylı vergilerin 1. Ve 3. Gecikme verileri GSYİH üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Dış borçların 1. Gecikme

verileri GSYİH üzerinde negatif etkiye sahiptir. İç borçların 3. Gecikme verileri GSYİH üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Oluşturulan VAR modeli Varyans ayrışımı ve etki – tepki fonksiyonları ile süreç tamamlanmıştır. Modelin varyans ayrışımına göre, ilk dönemde GSYİH’de meydana gelecek değişimin en büyük etkeni dolaylı vergilerin (yüzde 48.34), en düşük değişimin ise iç borçlarda olduğu test edilmiştir (yüzde 0.015). diğer dönemlerde ise bir biri arasında değişimlerin yakınlaştığı test edilmiştir. Sürecin devamında oluşturulan etki – tepki fonksiyonlarında ise sapmalık şok etkisi gözetlendiğinde 3. Ve 6. Dönemlerde tüm değişkenlerde bir dip noktasının meydana geldiği görülmüştür.

Oluşturulan ve anlamlı düzeyde test edilen VAR modeli sonucunda, kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyümenin itici bir gücü olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenler arası nicel ilişki düzeyine göre farklılık gözetilmesine karşın ana çerçevede kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyümeyi destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Türkiye ekonomisinin temel yapısal sorunlarının varlığı, gelişmekte olan ekonomi modeline sahip olması kamu finansman kaynaklarının etkin ve yeterli olmamasının yanında, yeterli kaynak tahsisinin de bulunmaması kamu finansman kaynaklarının ekonomik büyümeye iticilik yapacak önemli bir eşik olmasında bir set halini alabilmektedir. Bu bağlamda öncelikli olarak temel yapısal reformlar ile kamu mali yapısında ki dinamiklerin sistematize edilmesi gerekliliğinin olduğu söylenebilir. Bu sistemin önemli kronik sorunsalı olarak bütçe açıklarının minimize edilerek kamusal finans kaynaklarının harcamalar yoluyla yatırımlara kanalize edilmesi gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinin genel yapısı itibariyle ekonomi sistemi için önemli bir düzey olarak harcanabilir gelir düzeyini belirlemede önemli bir düstür olan vergilerin daha adil ve tabana yayılarak temel karar alma mekanizmalarını en az düzeyde etkilemesi diğer bir seçenek olabilmektedir.

Genel ekonomi politikarı olarak uygulanabilecek vergi indirimleri, muafiyet ve istisnalar, yatırım teşvik sınırlarının genişletilmesi, yatırım ve şirket kurma faaliyetlerinde

ki bürokratik engellerin düzenlenmesi, çeşitli üretim faaliyetlerinde oluşan vergi iade mekanizmasının düzenlenmesi reel sektör faaliyetlerinin hızlanması ve yatırıma dönüşme süresini kısaltacağı varsayımı göz önüne alındığında ekonomik büyüme performansını görece olumlu etkileceği söylenebilir.

Ekonomik birimlerin tasarruf ve yatırım düzeyini dışlama yapamayacak iç borçlanma ekonomik büyümeyi destekler nitelikte olabilmektedir. Bunun yanında uluslararası para ve finans kuruluşları ile kişilerden yapılacak borçlanma ekonomide yeni bir kaynak girişi yaratacağını göz önüne alındığında iç ekonomik dinamiklerinde finanse edilemeyen büyük yatırım projeleri ile yeni yatırım kanallarının açacağı gelir ve sermaye artışı ekonomik büyümeye olumlu katkı yapacağı sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu (31.12.1960).10700 Sayılı Resmi Gazete (06.01.1961)
- 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu (12.02.1963). 10007 sayılı Resmi Gazete (23.02.1963)
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu (04.01.1961). 10703 sayılı Resmi Gazete (10.01.1961)
- 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu (01.07.1964). 11751 sayılı Resmi Gazete (11.07.1964)
- 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (06.01.1980). 17580 sayılı Resmi Gazete (20.01.1982)
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (25.10.1984). 18563 sayılı Resmi Gazete (02.11.1984)
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu (27.10.1999). 23866 sayılı Resmi Gazete (04.11.1999)
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (22.11.2001). 24607 sayılı Resmi Gazete (08.12.2001)
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (13.06.2006). 26205 sayılı Resmi Gazete (21.06.2006)
- 5602 Sayılı Şans Oyunları Hasılatından Alınan Vergi, Fon ve Payların Düzenlenmesi Hakkında Kanun (14.03.2007). 26469 sayılı Resmi Gazete (21.03.2007)
- 7061 Sayılı Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (28.11.2017). 30261 sayılı Resmi Gazete (05.12.2017)
- ACAR, Y. (1990). *Büyüme Teorileri*. Bursa: Vipaş A.Ş. Yayınları.
- AÇBA, S. (1991). *Devlet Borçlanması*. Ankara: Adım Yayıncılık Ltd. Şti.
- ADELMAN, İ. (1972). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri*. Çev. Vural Savaş İstanbul: Serment Matbaası.
- AKALIN, G. (2016). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Orion Kitapevi.
- AKDEMİR, T., ve YEŞİLYURT, Ş. (2018). Devlet Borçlarının Kökeni, Gelişimi ve İktisadi Temelleri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 279-305.
- AKDOĞAN, A. (2017a). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- _____ (2017b). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Gazi Kitapevi.

- AKINCI, A. (2019). Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 100-106.
- AKMAN, T. K. (2011). *Türk Vergi Sistemi*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- AKSOY, N. (2017). İhracat Kredi Sigortası Kavramı, Hukuki Niteliği ve Benzer Kurumlarla Karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 66-91.
- AKSOY, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi(Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Bütçe-Maliye Politikası)*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- AKTAN, C. C. (2000). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- AKYÜZ, H. E. (2018). Vektör Otoregresyon Modeli ile İklimsel Değişkenlerin İstatistiksel Analizi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 10(2), 183-192.
- ALKİN, E. (1992). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- ARMAĞAN, R. (2007). Türkiye’de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12, 227-252.
- ARSLAN, M. (2007). *Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ATAÇ, B. (2009). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- ATAMTÜRK, B. (2007). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi Dergisi*, 22(1), 89-103.
- AY, H. (1993). Montesquieu, Vergiler Ve İbn-İ Haldun. *İktisat, İşletme Ve Finans Mali Ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın*, 16-18.
- HAZİNE ve MALİYE BAKANLIĞI (2018). *Yıllık Ekonomik Rapor*. ankar: Hazine ve Maliye Bakanlığı. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/YILLIK-EKONOM%C4%B0K-RAPOR-2018-e.pdf> (28.03.2021).
- BAKIRTAŞ, İ. (2015). Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi Ve Nedenselliği (1983 - 2000 Türkiye Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1-25.
- BARIŞIK, S., VE KESİKOĞLU, F. (2004). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61-4.
- TÜRMOB (2018). *TÜRMOB Ekonomik Rapor*. Ankara: TÜRMOB. tarihinde file:///C:/Users/win10/Downloads/2018EkonomikRapor.pdf (28.03.2021).

- BATIREL, Ö. F. (1976). *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*. İstanbul: Met/Er Matbaası.
- _____ (1984). *Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler*. İstanbul: Okan Dağıtım ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- BATIREL, Ö. F. (2008). Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(13), 1-9.
- BAYRAKTAR, Y. (2010). Borç Kıskaçında Türkiye Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış: Borçlanma Üzerine Çıkarılacak Dersler. *Bilgi*, 35-71.
- BEDİR, S., ve KARABULUT, K. (2011). İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 13-30.
- BERBER, M. (2014). *Makro İktisat*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- _____ (2015). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- BERK, N. (2014). *Finansal Yönetim-I*. (G. Sevil, & M. Başar, Dü) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BİLGİLİ, Y. (2016). *Makro İktisat*. İstanbul: 4T Yayınevi.
- BİLGİNOĞLU, M. A., VE AYSU, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*(31), 1-23.
- BİLİCİ, N. (2018). *Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- TOBB (2016). 73. Genel Kurul Ekonomik Raporu. ANKARA: <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2017/73GKEkonomikRapor.pdf> (28.03.2021).
- BOCUTOĞLU, E. (2012a). *Makro İktisat-Teoriler ve Politikalar*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- _____ (2012b). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- BOZKUT , C. (2016). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanununun İç Kontrol Bağlamında Değerlendirilmesi. *Denetim İş Dergisi*, 3, 29-40.
- BUHUR, S. (2016). Türkiye'de 2000 Yılından Sonra Mali Disiplini Sağlamaya Yönelik Alınan Önlemler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(36-1), 133-147.
- BULUTOĞLU, K. (2004a). *Kamu Ekonomisine Giriş- Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı* (8. Baskı b.). İSTANBUL: Batı Türel Yayıncılık.
- _____ (2004b). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Batı Türel Yayıncılık.

- CHEUNG, Y.-W., VE LAI, K. S. (1997). Bandwidth Selection, Prewhitening, And The Power Of The Phillips-Perron Test. *Econometric Theory*, 13(5), 679-691.
- ÇAKMUR YILDIRTAN, D. (2017). *E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri(Makro Ekonomik Verilerle)*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- ÇATALOĞLU, O. (1977). *Ekonomik Kalkınma ve Büyüme*. İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Ticaret Koll. Şti.
- ÇATALOLUK, C. (2009). Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makroekonomik Etkileri(Teorik Bir Yaklaşım -Türkiye Örneği). *Balıkesir üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), 240-258.
- ÇELİK, K. (2008). *Uluslararası İktisat*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- ÇİÇEK, H., GÖZEGİR, S., ve ÇEVİK, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Örneği(1990-2009). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 141-156.
- ÇİÇEN, Y. B. (2018). 2000'lerde Türkiye Ekonomi Performansı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 73-81.
- ÇINAR, M., ve SEVÜKTEKİN, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi : EViews Uygulamalı*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- ÇÖĞÜRCÜ, İ., ve TUNA, H. (2019). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Amprik Bir Uygulama(1980-2017). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 309-321.
- DİCKEY, D. A., ve FULLER, W. A. (1979). Distributions of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- DİKMEN, M. O. (1964). *Maliye Dersleri* (Cilt 1). İstanbul: Sermet Matbaası.
- DİLBER, İ. (2018). *Büyüme Teorileri*. İzmir: Kitapana Yayınevi.
- DOĞAN, Y. (1980). *IMF Kısıncında Türkiye*. Ankara: Toplum Yayınları.
- DRAKE, J. P. (1972). Natural Resources Versus Forking Borrowing in Economic Development. *The Economic Journal*, 82(327), 951-962.
- DURKAYA, M., VE CEYLAN, S. (2006). Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*(150), 79-89.
- DURMAZ, G. (2017). *Vergi Gelirleri İle Enflasyon Arasında ki İlişki:Türkiye İçin VAR Analizi*. Çanakkale: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- EDİZDOĞAN, N. (2004). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- EKER, A., ve MERİÇ, M. (2005). *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*. Ankara: yayıncı yok.
- ERCAN, N. Y. (2002). İçsel Büyüme Teorisi:Genel Bir Bakış. *Planlama Dergisi*(Özel Sayı:DPT Kuruluşunun 42.Yılı), 129-138.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D., ve TATLIOĞLU, İ. (2017). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- ERDOĞAN, E., TOPCU, M., ve BAHAR, O. (2013). Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Ekonomisi Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(576), 99-109.
- ERGİNAY, A. (1995). *Vergi Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınları.
- _____ (1998). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- EROĞLU, O. (2010). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kamu Maliyesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel Sayı), 57-89.
- ESER, L. Y., ve BİRİNCİ, N. (2014). İç ve Dış Borç Tercihini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 31-51.
- FIRAT, E. (2013). Ekonomik Kriz İle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 298-313.
- FRANKEL, M., NICKEL, C., ve SCHMIDT, G. (2001). Strukturelle Vektorautoregression. *Wirtschaftsstudium*, -.
- GACENER, A. (2005). Türkiye Açısından Wagner Kanunun Geçerliliğinin Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(1), 103-122.
- GİRAY, F. (2010). *Maliye Tarihi*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- GÖRGÜN, S. (1977). *Maliye Politikası*. İstanbul: Şampiyonlar.
- GÖZE KAYA, D., ve DURGUN, A. (2009). 1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*(19), 233-249.
- GRANGER, J. C., ve NEWBOLD, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- GUJARATİ, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. (Çev.Nasip Bolatoğlu Ankara: BB101 Yayınları.

- _____ (2011). *Temel Ekonometri*. Çev. Ümit Şenesen, G. Günlük Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- _____, ve PORTER, D. C. (2018). *Temel Ekonometri*. Çev. Ümit Şenesen, G. Günlük Şenesen. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- GÜNDÜZ, O. Durağan Olmayan Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi. 2021. Samsun 19 Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://avys.omu.edu.tr/app/public> (08.04.2021).
- GÜRDAL, T., ve YAVUZ, H. (2015). Türkiye'de Dış Borçlanma -- Ekonomik Büyüme İlişkisi:1990-2013 Dönemi. *Maliye Dergisi*(168), 154-169.
- GÜRİŞ, S., ÇAĞLAYAN AKAY, E., ve GÜRİŞ, B. (2017). *EViews İle Temel Ekonometri*. İstanbul: DER Yayınları.
- GÜRİSOY, B. (1963). *Kamu Kredisi* (Cilt III). Ankara.
- HEREKMAN, A. (1987). *Kamu Maliyesi (Genel Vergi Kuramı)* (Cilt II). Ankara: Sevinç Matbaası.
- HİÇ, M. (1960). Ricardo'nun Büyüme Teorisi ve Azgelişmiş Memleketler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 25-36.
- İNAN, M. (2010). Türkiye'de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci:1946-1960 Dönemi. *Maliye Dergisi*(158), 349-364.
- _____ (2019). IMF İstikrar Politikaları ve Stand- by Anlaşmalarını Gerekli Kılan Nedenler Açısından Türkiye IMF İlişkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 591-640.
- İNCE, M. (1996). *Devlet Borçlanması(Kamu Kredisi)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KABAKLARLI, E., ve HAZEL ER, P. (2014). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi ile Analizi. *Maliye Dergisi*(166), 268-285.
- KALENDEROĞLU, M. (2015). *Kamu Maliyesi -Bütçe ve Borçlanma-*. Ankara: Agon Bilgi Akademisi.
- KANCA, O. C., ve BAYRAK, M. (2016). Kamu Harcamalarının Türkiye'de Bazı Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi. *Maliye Finans Yazıları*(106), 169-212.
- KARABULUT, Ö. B. (2019). Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerinde ki Etkileri:Türkiye Örneği(2006/I-2019/I) Var Analizi.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. H.Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- KARAGÜL, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, 5, 79-90.
- KARGI, V., ve ÖZUĞURLU, H. Y. (2007). Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 275-289.
- KAZGAN, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- _____ (1985). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- KINDLEBERGER, C. P. (1970). *Uluslararası İktisat* (Cilt 1). Çev.Necdet Serin.Ankara: Doğan Yayınevi.
- KIRBAŞ, S. (2000). *Vergi Hukuku- Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar-*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- KİRMANOĞLU, H. (1994). Türkiye de vergi reformları, siyasal iktidarlar ve iktisat Politikaları. *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, 55-82.
- KOLSUZ, G., ve YELDAN, A. E. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 49-66.
- KUTLAR, A. (2017). *(Adım Adım) EVievs ile uygulamalı Çok Denklemlili Zaman Serileri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- LEFTERİS, T. (2007). Classical Economist and Public Debt. *International Reiew of Economics*, 54(1), 1-12.
- MUCUK, M., ve ALPTEKİN, V. (2008). Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi(1975-2006). *Maliye Dergisi*(155), 159-174.
- MUSGRAVE, R. A. (1987). Maliye Politikası. (O. Şener, Çev.) Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- MUTER, N. B., ÇELEBİ, K. A., ve SAKINÇ, S. (2006). *Kamu Maliyesi*. Manisa: Emek Matbaası.
- NADAROĞLU, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş.
- OKTAR, S. A. (2018). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.

- ORHANER, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- ÖNCEL, M., KUMRULU , A., ve ÇAĞAN, N. (2003). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- _____ (2006). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- ÖZBİLEN, Ş. (1998A). *Türkiye'de Kamu İç Borçlanması ve Ekonomik Etkileri*. Ankara: Atila Kitapevi.
- ÖZBİLEN, Ş. (1998B). *Maliye Politikası*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- ÖZBİLEN, Ş. (2013). *Vergi Hukuku*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- ÖZEL, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 63-72.
- ÖZKER, A. N. (2012). *Kamu Açıkları (Yapısal Dinamikler ve Süreçte Çözümler)*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- PARASIZ, İ. (1997). *Modern Makro Ekonominin Temelleri*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- _____ (1996). *Makro Ekonomi-Teori ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- PEHLİVAN, O. (2008). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık&Derya Kitapevi.
- _____ (2014). *Vergi Hukuku-Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi-*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- PEKİN, T. (1986). *Makro Ekonomi(Para, Milli Gelir, istihdam)*. İzmir: İstiklal Matbaası.
- RİCARDO, D. (2018). *On The Principles Of Political Economy An Taxation*. Çev.Bariş Zeren . İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SAĞBAŞ, İ., ve ŞEN, H. (2017). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara: Barış Arıkan Yayınları.
- SANLI GÜLBAHAR, F. B., ve AKSÖZ, H. (2014). 1980 Sonrası Türkiye'de Dış Borçlanma Üzerinde Yurtiçi Tasarrufların Etkisinin Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11), 83-98.
- SARAÇ, M. (2010). Türkiye'nin KKDF (Kaynak Kullanım Destekleme Fonu) Gerçeği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz(47)*, 153-172.
- SARI, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir İle İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 25-38.
- SARIÇOBAN, G. (2020). Atatürk Döneminde(1923-1929) Türkiye Ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 222-236.

- SAYAR, N. S. (1975). *Kamu Maliyesi-Kamu Gider ve Gelirleri Prensipleri* (Cilt I). İstanbul: Sermet Matbaası.
- SİMS, C. A. (1980). Macroeconomics And Reality. *Econometrica*, 48(1), 1-48.
- SMITH, A. (2011). *Ulusların Zenginliği* (Cilt II). (Çev. M. Tanju AKAT. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- _____. (2017). *Ulusların Zenginliği* (Cilt I). Çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- SUGÖZÜ, İ. H. (2010). *Devlet Borçları(IMF - Dünya Bankası ve Türkiye)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- SUR, F. (1949). Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 246-278.
- _____. (1949). *Maliye Dersleri* (Cilt 1). Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.
- SUSAM, N. (2016). *Kamu Maliyesi- Temel Kavram ve Esaslar-*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- ŞAHİN, H. (2012). *Türkiye Ekonomisi(Tarihsel Gelişim -Bugünkü Durumu)*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- ŞEN, S., TABAR, Ç., ve TOKATLIOĞLU, M. (2018). Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası. *İş ve Hayat Dergisi*, 9-26.
- ŞENER, O. (2014). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş.
- ŞENYÜZ, D., YÜCE, M., ve GERÇEK, A. (2013). *Türk Vergi Sistemi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- ŞİMŞEK, E. (2017). Türkiye'de Reel Döviz Kuru, Tarımsal İhracat ve Tarımsal İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 42(2), 109-118.
- TABAN, S. (2016). *İktisadi Büyüme:Kavram ve Modeller(Dördüncü Basım)*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- TAŞ, R. (1995). Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923-1980) Gelişiminin Yapısal Ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(01), 356-383.
- TEMİZ, D. (2008). Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:1960-2006 Dönemi. 2. *Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İzmir İktisat Kongresi*, 3-18.

- TENURLENK, S. M. (1998). Türkiye'de İktisadi Dalgalanmaların Analizi: Bir Yapısal VAR Modeli Uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 55-70.
- TERZİ, H., ve YURTKURAN, S. (2016). Türkiye'de Dolaylı/Dolaysız Vergi Gelirleri ve GSYH İlişkisi. *Maliye Dergisi*, 19-33.
- TOKATLIOĞLU, M., ve SELEN, U. (2017). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- TOSUNER, M., ARIKAN , Z., ve YERELİ, A. B. (2001). *Türk Vergi Sistemi*. İzmir: Maliye Bölümü Masaüstü Yayıncılık Birimi.
- TUNCER, G. (2016). 2000 Yılı Sonrasında Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 16-25.
- TURHAN, S. (1979). *Vergi Teorisi*. İstanbul: Elektronik Ofset.
- TÜRK, İ. (2005). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI. (1982). *Siyasi Hak Ve Ödevler- Vergi Ödevi*. Kapsam Yayınları.
- UCAL, M. Ş. (2006). Ekonometrik Model Seçim Kriterleri Üzerine Kısa Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 41-56.
- ULUATAM, Ö., ve METHİBAY, Y. (1999). *Vergi Hukuku*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- ULUSOY, A. (2014). *Devlet Borçlanması*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- _____ (2016). *Maliye Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- _____, KARAKURT, B., ve AKBULUT, E. (2015). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye'de Yüksek Öğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici Etkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 45-75.
- UNAY, C. (2001). *Makro ekonomi*. Bursa: VİPAŞ .
- URAS, T. G. (1979). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: İktisadi Yayınlar Limited Şirketi.
- UYSAL, D., ÖZER, H., ve MUCUK, M. (2009). Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Örneği(1965-2007). *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 161-178.
- ÜLGENER, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: DER Yayınları.
- ÜNSAL, E. M. (2017). *Makro İktisat*. Ankara: Murat Yayınları.

- ÜNSAL, H. (2006). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÜNSAR, S. (2012). Uluslararası İşletmelerde Üretim Stratejisi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 2(7), 695-708.
- ÜSTÜNEL, B. (1983). *Makro Ekonomi*. İstanbul: Mısırlı Matbaacılık Koll. Şti.
- VARCAN, N. (1988). *Maliye Tarihi*. Eskişehir.
- YARAŞIR TÜLÜMCE, S., ve YAVUZ, E. (2017). Türkiyede Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 1034-1048.
- YARDIMCI, P. (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyüme Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, -(10), 96-115.
- YAŞA, M. (1971). *Devlet Borçları*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- _____ (1973). *Kamu Maliyesine Giriş*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- YAVUZ, A. (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 203-226.
- YILMAZ, F. (1996). *Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- YÜLEK, M. A. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları. *Hazine Dergisi*(6), 1-20.
- <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33671> (29.03.2021).
- www.sbb.gov.tr/buyume (Strateji Bütçe Başkanlığı) (29.03.2021)
- <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/oecd-turkiye-ekonomisinin-2021-icin-buyume-tahminini-yuzde-2-9-dan-yuzde-5-9-a-yukseltti/2169665> (29.03.2021).
- <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (04.04.2021)

EKLER LİSTESİ

EK 1: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Oranları – I (1924-2021)

Yıllar	Ekonomik Büyüme	Yıllar	Ekonomik Büyüme
1924	14,6	1955	8,1
1925	12,5	1956	3,3
1926	18,2	1957	7,9
1927	-12,27	1958	4,6
1928	10,8	1959	4,6
1929	21,5	1960	2,9
1930	2,5	1961	1,7
1931	8,2	1962	6,1
1932	-10,6	1963	9,4
1933	15,5	1964	4,1
1934	6,3	1965	2,6
1935	-3	1966	11,7
1936	23,1	1967	4,5
1937	1,5	1968	6,7
1938	9,5	1969	4,1
1939	6,9	1970	3,2
1940	-4,8	1971	5,6
1941	-10,4	1972	7,4
1942	5,5	1973	3,3
1943	-9,8	1974	5,6
1944	-5,1	1975	7,2
1945	-15,3	1976	10,5
1946	32,1	1977	3,4
1947	4,1	1978	1,5
1948	16,4	1979	-0,6
1949	-5	1980	-2,4
1950	9,4	1981	4,9
1951	12,8	1982	3,6
1952	12	1983	5
1953	11,2	1984	6,7
1954	-2,9		

Kaynak: Ekonomik ve sosyal Göstergeler (1950-2014), T.C Kalkınma Bakanlığı, 2015
(29.03.2021)(www.kalkinma.gov.tr):

EK 2: Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Oranları – II (1985-2021)

Yıllar	Büyüme Oranı	Yıllar	Büyüme Oranı
1985	4,2	2004	9,4
1986	7	2005	8,9
1987	9,5	2006	7,3
1988	2,1	2007	5
1989	0,3	2008	0,9
1990	9,3	2009	-4,8
1991	0,9	2010	8,9
1992	6	2011	10,7
1993	8	2012	4,7
1994	-5,5	2013	8,9
1995	7,2	2014	5
1996	7	2015	5,9
1997	7,5	2016	3,2
1998	3,1	2017	7,4
1999	-3,4	2018	2,9
2000	6,6	2019	0,5
2001	-6	2020*	5,9
2002	6,4	2021*	5,6
2003	5,9	--	--
*: 2020 yılı 4. Çeyrek verisi, 2021 ise tahminidir.			

Kaynak: <https://www.mahfiegilmez.com/2020/01/turkiye-ekonomisinin-son-17-yl.html>
(29.03.2021).

EK 3: Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı ve Ekonomik Büyüme Oranları (1923-2021)

Yıllar	Bütçe İçinde Ki Payı (%)	Büyüme Oranı	Yıllar	Bütçe İçinde Ki Payı (%)	Büyüme Oranı	Yıllar	Bütçe İçinde Ki Payı (%)	Büyüme Oranı
1923	86		1956	78	3,3	1989	85	0,3
1924	83	14,6	1957	76	7,9	1990	82	9,3
1925	81	12,5	1958	74	4,6	1991	82	0,9
1926	83	18,2	1959	79	4,6	1992	81	6
1927	81	-12,27	1960	75	2,9	1993	75	8
1928	82	10,8	1961	56	1,7	994(3)	79	-5,5
1929	81	21,5	1962	71	6,1	1995	78	7,2
1930	76	2,5	1963	72	9,4	1996	84	7
1931	76	8,2	1964	73	4,1	1997	83	7,5
1932	76	-10,6	1965	78	2,6	1998	79	3,1
1933	78	15,5	1966	79	11,7	1999	79	-3,4
1934	60	6,3	1967	75	4,5	2000	80	6,6
1935	58	-3	1968	81	6,7	2001	78	-6
1936	60	23,1	1969	83	4,1	2002	80	6,4
1937	62	1,5	1970	71	3,2	2003	86	5,9
1938	63	9,5	1971	79	5,6	2004	84	9,4
1939	50	6,9	1972	83	7,4	2005	80	8,9
1940	43	-4,8	1973	89	3,3	2006	83	7,3
1941	49	-10,4	1974	93	5,6	2007	84	5
1942	75	5,5	1975	90	7,2	2008	84	0,9
1943	74	-9,8	1976	90	10,5	2009	84	-4,8
1944	82	-5,1	1977	92	3,4	2010	86	8,9
1945	79	-15,3	1978	81	1,5	2011	89	10,7
1946	71	32,1	1979	79	-0,6	2012	87	4,7
1947	68	4,1	1980	81	-2,4	2013	88	8,9
1948	74	16,4	1981	84	4,9	2014	87	5
1949	86	-5	1982(2)	89	3,6	2015	89	5,9
1950	88	9,4	1983	84	5	2016	87	3,2
1951	75	12,8	1984	72	6,7	2017	89	7,4
1952	71	12	1985	84	4,2	2018	87	2,9
1953	75	11,2	1986	90	7	2019	82	0,5
1954	81	-2,9	1987	91	9,5	2020	85	5,9
1955	72	8,1	1988	85	2,1	2021	-	5,6

Kaynak : 1923 - 1966, 1983 - 2017-2018-2019 Yılları Bilgileri Kesin Hesap Kanunları, 1967 - 1982 Yılları Bilgileri Kesin Hesap Kanunu Tasarıları ,2020 Kamu Hesap Bülteni

Ek 4: Toplam Borç Servisi (GSMH Yüzdesi)

Yıllar	Toplam Borç Servisi(GSMH %)	Yıllar	Toplam Borç Servisi(GSMH %)
1970	1,04	1995	6,89
1971	1,20	1996	6,11
1972	1,59	1997	6,38
1973	0,88	1998	5,47
1974	0,73	1999	7,36
1975	0,85	2000	7,65
1976	1,16	2001	11,35
1977	1,63	2002	11,79
1978	2,09	2003	9,10
1979	1,52	2004	8,06
1980	2,38	2005	8,25
1981	3,45	2006	7,45
1982	4,71	2007	7,31
1983	5,21	2008	7,33
1984	5,51	2009	9,80
1985	7,01	2010	7,71
1986	6,06	2011	6,98
1987	7,03	2012	6,51
1988	8,52	2013	6,73
1989	6,77	2014	6,27
1990	5,01	2015	6,53
1991	5,62	2016	8,84
1992	5,83	2017	10,22
1993	4,85	2018	11,00
1994	8,05	2019	11,60

Kaynak : Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (04.04.2021)

EK 5: VAR Analizinde Kullanılan Meta Veriler

Dönem	DOLAYSIZ V.G.	DOLAYLI V.G.	DIŞ BORÇLANMA	İÇ BORÇLANMA	GSYİH
2006-Q1	10.402.832	20.848.237	114.414	1.432.189	162.557.039
2006-Q2	10.237.230	24.486.744	-3.159.701	-3.893.954	194.686.248
2006-Q3	10.879.101	25.151.816	2.696.271	4.309.131	218.698.672
2006-Q4	11.738.706	23.735.626	-58.013	2.613.857	219.815.147
2007-Q1	11.429.467	22.511.889	1.465.141	12.845.578	191.184.952
2007-Q2	12.152.627	24.493.580	-1.256.236	-8.254.425	214.335.139
2007-Q3	13.827.632	27.241.501	-1.481.389	6.620.500	239.214.245
2007-Q4	14.433.899	26.744.516	-1.205.129	-2.296.306	242.980.076
2008-Q1	14.458.903	25.796.925	-2.452.066	8.209.426	219.835.021
2008-Q2	14.239.767	28.256.083	5.166.652	-4.383.489	251.530.359
2008-Q3	15.361.705	29.163.680	1.894.862	5.742.758	270.738.750
2008-Q4	14.962.719	25.869.178	-1.087.437	4.290.219	260.652.364
2009-Q1	15.163.987	22.980.133	579.541	15.294.034	212.877.603
2009-Q2	13.177.744	27.761.458	243.039	11.031.540	242.954.167
2009-Q3	16.301.841	29.946.940	2.742.081	19.331.882	273.699.960
2009-Q4	16.489.099	30.619.221	2.558.636	9.112.800	276.840.749
2010-Q1	16.275.657	31.626.111	2.326.284	10.845.106	241.906.377
2010-Q2	15.798.307	34.922.083	1.775.137	2.285.803	280.563.140
2010-Q3	17.517.635	37.649.506	2.220.427	5.383.939	320.736.256
2010-Q4	16.974.121	39.796.968	1.433.732	4.814.360	324.458.705
2011-Q1	19.290.110	38.160.197	2.621.499	7.050.681	292.851.213
2011-Q2	20.905.581	44.372.951	-1.224.543	2.557.401	338.785.260
2011-Q3	20.935.221	44.714.354	-100.503	3.393.562	384.630.842
2011-Q4	20.925.967	44.504.798	1.172.281	1.997.409	388.660.298
2012-Q1	23.254.262	41.218.974	2.822.731	6.413.620	335.737.809
2012-Q2	21.502.605	45.206.997	-931.525	2.529.076	385.033.718
2012-Q3	23.567.691	47.188.306	1.950.974	9.958.698	427.747.163
2012-Q4	24.195.503	52.646.510	1.133.716	-1.132.865	432.960.559
2013-Q1	25.047.921	52.303.291	-608.674	6.272.478	388.660.855
2013-Q2	23.716.714	57.288.842	1.482.277	3.012.600	444.833.478
2013-Q3	25.041.806	56.864.668	1.457.733	12.119.596	494.782.612
2013-Q4	26.635.165	59.270.757	5.680.386	-4.939.396	495.150.368
2014-Q1	28.217.575	56.877.156	1.296.777	5.991.881	454.056.288
2014-Q2	26.134.113	56.866.407	1.960.859	-581.533	490.144.355
2014-Q3	30.166.278	60.389.133	1.371.597	-204.906	551.348.074
2014-Q4	29.903.755	63.960.040	3.552.522	6.436.127	559.349.109
2015-Q1	33.293.042	62.993.396	-4.648.925	8.535.852	500.472.610
2015-Q2	28.531.397	69.852.302	3.033.263	7.051.568	566.138.634
2015-Q3	32.985.398	70.613.969	-597.724	7.938.969	634.505.317
2015-Q4	33.718.069	75.830.882	-669.577	1.949.371	649.824.781

EK 6: VAR Analizinde Kullanılan Meta Veriler (Devam)

2016-Q1	37.299.869	71.243.417	109.656	8.108.785	567.941.667
2016-Q2	34.759.522	73.250.434	6.393.542	5.035.641	635.574.636
2016-Q3	37.526.083	74.894.682	-6.537.271	9.810.235	670.483.688
2016-Q4	40.594.826	89.432.908	4.486.073	5.565.385	752.559.717
2017-Q1	42.091.505	79.524.808	6.771.517	14.703.482	654.453.583
2017-Q2	41.053.118	83.401.438	13.017.216	11.980.185	740.272.382
2017-Q3	46.498.089	92.780.367	-4.129.809	28.181.856	839.912.109
2017-Q4	47.206.251	104.061.63	1.157.000	11.939.946	899.066.191
2018-Q1	52.868.440	92.934.901	-7.889.388	14.899.477	796.554.436
2018-Q2	52.215.446	96.801.689	6.627.110	10.762.493	898.229.274
2018-Q3	59.842.142	104.687.85	-1.307.400	25.611.824	1.036.561.05
2018-Q4	66.497.968	95.462.159	12.189.134	-785.158	1.026.970.85
2019-Q1	62.547.811	91.714.300	17.825.702	36.637.443	925.360.236
2019-Q2	56.248.880	97.231.791	-1.272.182	26.248.169	1.028.470.10
2019-Q3	67.137.195	110.412.526	9.349.946	27.506.523	1.158.060.427
2019-Q4	71.193.506	116.828.558	5.819.953	34.835.378	1.208.300.459
2020-Q1	71.225.648	104.874.042	22.883.067	43.511.712	1.073.816.246
2020-Q2	54.197.999	105.650.451	-31.382.712	131.046.854	1.041.339.497
2020-Q3	78.277.744	164.503.557	-413.711	82.628.915	1.419.482.738

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası- EVDS (10.12.2020)

EK 7: 1924-1977 Toplam Kamu Harcamaları (Milyon TL), 1978-1998 Toplam Kamu Harcamaları (Milyar TL)

YILLAR	TOPLAM GİDERLER	YILLAR	TOPLAM GİDERLER	YILLAR	TOPLAM GİDERLER
	Milyon TL		Milyon TL		Milyar TL
1924	0,00	1951	1.626,20	1978	290,40
1925	0,00	1952	2.302,80	1979	322,80
1926	172,40	1953	2.354,30	1980	363,20
1927	199,10	1954	2.637,70	1981	404,70
1928	200,80	1955	3.394,30	1982	450,00
1929	212,70	1956	3.577,40	1983	500,00
1930	210,10	1957	4.256,20	1984	3.570,64
1931	207,50	1958	5.087,20	1985	3.792,35
1932	211,90	1959	6.914,70	1986	3.929,28
1933	205,40	1960	7.526,40	1987	4.151,91
1934	228,80	1961	11.623,90	1988	4.391,24
1935	259,50	1962	9.358,80	1989	4.607,59
1936	265,80	1963	11.997,80	1990	32.857,60
1937	310,70	1964	13.840,90	1991	34.757,60
1938	314,70	1965	14.847,80	1992	37.124,30
1939	394,40	1966	17.687,30	1993	39.041,80
1940	546,50	1967	24.029,00	1994	42.336,50
1941	586,40	1968	28.331,00	1995	-
1942	918,50	1969	32.200,00	1996	-
1943	1.037,10	1970	40.523,00	1997	-
1944	1.802,90	1971	53.790,00	1998	-
1945	605,00	1972	63.824,00	-	-
1946	1.024,30	1973	111.246,00	-	-
1947	1.572,60	1974	126.133,00	-	-
1948	1.426,60	1975	152.374,00	-	-
1949	1.600,50	1976	168.368,00	-	-
1950	1.495,30	1977	189.263,00	-	-

Kaynak: Sayar N. (1974), **Kamu Maliyesi (II. Cilt)**, Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı, İstanbul, Serment Matbaası, s.64-65; T.C. Kalkınma Planları, T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (04.03.2021).

EK 8: Genel Devlet Toplam Harcamaları (Bin TL) (1999 – 2021)

Yıllar	Genel Devlet Toplam Harcamaları (Bin TL)			
	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	TOPLAM HARCAMA
1999	13.587.036	3.458.982	20.042.649	37.088.667
2000	20.746.265	5.701.974	35.150.606	61.598.846
2001	31.351.549	8.497.927	62.779.477	102.628.953
2002	48.865.611	12.783.918	84.617.848	146.267.377
2003	62.946.989	13.083.796	103.398.598	179.429.382
2004	76.019.119	13.558.257	109.251.535	198.828.911
2005	86.873.043	18.774.876	108.471.976	214.119.894
2006	110.346.510	22.445.588	120.650.757	253.442.854
2007	126.339.296	26.737.363	132.047.070	285.123.729
2008	149.059.007	32.300.167	147.353.888	328.713.062
2009	168.771.365	31.404.519	181.793.743	381.969.627
2010	187.871.495	37.544.859	197.317.495	422.733.849
2011	215.946.458	43.322.235	217.801.280	477.069.974
2012	247.773.863	49.811.475	252.808.304	550.393.642
2013	281.603.388	65.775.217	289.642.529	637.021.133
2014	314.569.354	66.916.353	320.381.594	701.867.302
2015	357.606.845	81.101.004	362.823.975	801.531.824
2016	426.498.619	91.415.838	422.554.438	940.468.895
2017	480.106.167	115.055.656	490.331.114	1.085.492.937
2018	594.464.465	141.616.238	591.052.742	1.327.133.445
2019	712.643.972	115.228.083	733.380.942	1.561.252.998
2020 (1)	860.693.714	127.650.311	883.311.147	1.871.655.172
2021 (2)	901.881.265	148.948.961	996.905.239	2.047.735.465

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (04.03.2021).

EK 9: Genel Devlet Toplam Harcamaları/GSMH (Bin TL) (1999 – 2021)

Yıllar	Genel Devlet Toplam Harcamaları/GSMH			
	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	TOPLAM HARCAMA
1999	12,65	3,22	18,67	34,54
2000	12,10	3,32	20,50	35,92
2001	12,68	3,44	25,39	41,51
2002	13,49	3,53	23,37	40,39
2003	13,33	2,77	21,90	38,00
2004	13,04	2,33	18,74	34,11
2005	12,77	2,76	15,95	31,48
2006	13,87	2,82	15,16	31,85
2007	14,23	3,01	14,87	32,12
2008	14,86	3,22	14,69	32,78
2009	16,77	3,12	18,06	37,96
2010	16,09	3,22	16,90	36,20
2011	15,37	3,08	15,50	33,96
2012	15,67	3,15	15,99	34,80
2013	15,44	3,61	15,88	34,94
2014	15,31	3,26	15,59	34,16
2015	15,21	3,45	15,43	34,09
2016	16,24	3,48	16,09	35,81
2017	15,32	3,67	15,65	34,64
2018	15,82	3,77	15,73	35,31
2019	16,50	2,67	16,98	36,14
2020 (1)	17,74	2,63	18,21	38,59
2021 (2)	15,98	2,64	17,66	36,28

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (04.03.2021).

EK 10: R – Project Ekran Görüntüleri

```

          [,1]      [,2]
[1,] -6.22917249 0.74758146
[2,] -7.77440904 0.65391089
[3,] -66.93129248 0.01000000
[4,] -22.91576820 0.02356316
[5,]  0.08169364 0.99000000

```

```

          [,1]      [,2]
[1,] -70.59598 0.01000000
[2,] -34.89093 0.01000000
[3,] -65.97276 0.01000000
[4,] -22.51374 0.0255134
[5,] -30.49283 0.01000000

```

```

Estimation results for equation GSYIH:
=====
GSYIH = DOLAYLIVERGI.11 + DOLAYSIZVERGI.11 + DISBORC.11 + ICBORC.11 + GSYIH.11 $

              Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
DOLAYLIVERGI.11  5.88449    3.02050   1.948  0.05843 .
DOLAYSIZVERGI.11 -1.42310    2.07741  -0.685  0.49727
DISBORC.11       -3.17821    1.04211  -3.050  0.00405 **
ICBORC.11        0.90717    0.71061   1.277  0.20910
GSYIH.11        -0.03112    0.24461  -0.127  0.89941
DOLAYLIVERGI.12  1.38078    3.47271   0.398  0.69303
DOLAYSIZVERGI.12  0.61134    1.81139   0.337  0.73751
DISBORC.12       1.82928    1.46614   1.248  0.21940
ICBORC.12       -0.53629    0.85128  -0.630  0.53229
GSYIH.12       -1.01747    0.19050  -5.341 3.97e-06 ***
DOLAYLIVERGI.13  5.86738    2.35361   2.493  0.01691 *
DOLAYSIZVERGI.13  2.07398    2.03434   1.019  0.31410
DISBORC.13       1.25001    1.49746   0.835  0.40882
ICBORC.13       2.08975    1.02697   2.035  0.04853 *
GSYIH.13       -0.32758    0.29046  -1.128  0.26613
---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 34370000 on 40 degrees of freedom
Multiple R-Squared:  0.8627,    Adjusted R-squared:  0.8112
F-statistic: 16.75 on 15 and 40 DF,  p-value: 1.051e-12

```

```

$GSYIH
      DOLAYLIVERGI DOLAYSIZVERGI      DISBORC      ICBORC      GSYIH
[1,]  0.4834502    0.2818132 0.03820928 0.001560567 0.1949667
[2,]  0.3508621    0.2517648 0.22375215 0.032018137 0.1416028
[3,]  0.4483662    0.1861344 0.15241632 0.022084540 0.1909986
[4,]  0.3931918    0.1577776 0.12921561 0.158463456 0.1613516
[5,]  0.3731482    0.1862489 0.13117308 0.147716311 0.1617135

```